

VYDÁVÁ ÚSTAV MEZINÁRODNÍCH VZTAHŮ
VE SPOLUPRÁCI
S NADACÍ JIŘÍHO Z PODĚBRAD
PRO EVROPSKOU SPOLUPRÁCI

ŘÍDÍ REDAKČNÍ RADA / PŘEDSEDA
OTTO PICK
ŠÉFREDAKTOR
ZDENĚK ZBORIL
ZÁSTUPCE ŠÉFREDAKTORA
ROBERT SCHUSTER
ODPOVĚDNÁ REDAKTORKA
MILENA STREJČKOVÁ
SEKRETÁŘKA REDAKCE
IRENA KREJČOVÁ
GRAFICKÝ NÁVRH PETR TĚŠÍNSKÝ
GRAFICKÁ ÚPRAVA MARIE VORLOVÁ
AUTOR OBÁLKY FILIP SOJKA
DISTRIBUCE DAGMAR ČERVINKOVÁ

REDAKČNÍ RADA: MARTIN ADAM, VÁCLAV
BERNÁŠEK, MILOŠ CALDA, PETR DOSTÁL,
MARTIN EHL, JIŘÍ FÁREK, JOSEF FUČÍK,
MILOSLAV HAD, RADEK KHOL, ROMAN
KRASNICKÝ, KRISTINA LARISCHOVÁ, LIBOR
LUKÁŠEK, ZDENĚK MATĚJKA, ALOIZ NEUSTADT,
ALEXANDR ORT, MARTIN PALOUSH, JIŘÍ PEHE,
KAREL PEZL, OTTO PICK, MILOŠ POJAR,
RICHARD SEEMANN, VÁCLAV ŠMEJKAL,
JIŘÍ ŠTĚPANOVSKÝ, KVĚTA ŠUBRTOVÁ,
MARTIN VÁVRA, JOSEF VESELÝ, TOMÁŠ VESELÝ,
PETR ZAVADIL

Jednotlivé příspěvky vyjadřují názory autorů, nikoli vydavatele. Nevyžádané rukopisy redakce nevrací.

All rights reserved. Copyright under the International Copyright Convention. No part of this publication may be reproduced, stored in retrieval systems or transmitted in any form or by any means without the prior permission of the International Politics editorial office. Reprints are available upon request. Reprints and permissions: Write to International Politics, Nerudova 3, 118 50 Praha 1.

Redakce a administrace: Nerudova 3, 118 50 Praha 1. Telefon 02/51 108 107; fax: 02/51 108 222; e-mailová adresa umvedo@iir.cz.

Objednávky a předplatné přijímá administrace redakce. Vychází měsíčně. Cena výtisku 23,50 Kč. Předplatné na rok činí 234 Kč, pro studenty a důchodce 194 Kč, ve Slovenské republice 427,40 Sk.

Tiskne ProKonzult s r. o., závod Vrútky, Švermova 8, 038 61 Vrútky.

Rozšiřuje redakce a další distributoři v drobném prodeji. Ve Slovenské republice rozšiřuje MIDAN TATRY, s. r. o., závod NADAS, Švermova 8, 038 61 Vrútky, tel.: 00421842/4281538, fax: 00421842/4281696. Informace o MP a ediční činnosti ÚMV na www.czechia.com/iir
Podávání tlačoviny povoleno SsRP Banská Bystrica č. j. OPč-3215/B-96 ze dne 12. 9. 1996.

ISN 0543-7962

F 5210

INDEX 4691

OBSAH 3/2001 ROČNÍK XXV

STR.

SVĚTOZOR	2
LATINSKÁ AMERIKA: FORMÁLNÍ A NEFORMÁLNÍ INTEGRACE / -zz-	3
LATINSKÁ AMERIKA	
EVROPSKÁ UNIE A LATINSKÁ AMERIKA / Vladimír Nálevka	4
LATINSKOAMERICKÁ DEMOKRACIE S PŘESTÁVKAMI / Vladimíra Dvořáková, Jiří Kunc	6
KATOLICKÁ RADIKÁLNÍ LEVICE V LATINSKÉ AMERICE ŠEDESÁTÝCH LET / Vít Urban	8
DROGY, LATINSKÁ AMERIKA A MY / Aleš Borovička	10
VZTAHY A PROBLÉMY	
VZTAHY EU A LATINSKÉ AMERIKY: HISTORICKÝ KONTEXT A SOUČASNÝ STAV / Eva Cihelková	14
HISTORICKÁ DIMENZE KUBANSKO-AMERICKÝCH VZTAHŮ / Josef Opatrný	17
KUBA MEZI RÁJEM A PEKLEM / Jiří Kunc	20
EKONOMICKÝ OBZOR	
LATINSKÁ AMERIKA NA PŘELOMU TISÍCILETÍ / Ivo Gombala	23
ZEMĚMI SVĚTA	
JAKÉ BUDE PERU PO FUJIMORIM? / Martin Ehl	26
EVROPSKÁ UNIE	
„EVROPSKÁ ÚSTAVA“ PO PŘIJETÍ CHARTY ZÁKLADNÍCH PRÁV / Harald Christian Scheu	28
PŘEDSEDNICTVÍ SKONČILO, PRIORITY ZŮSTÁVAJÍ / Jan Eichler	30
RECENZE	
EVROPSKÁ POLITIKA A FEDERALISMUS / Ivona Řezanková	33
„TYGŘI“ TENTOKRÁT Z JIHOVÝCHODNÍ ASIE / Jindřich Kovář	34
STATISTICKÝ POHLED NA AFRIKU / Bořek Homola	35
„DŮSLEDKY VSTUPU ČESKÉ REPUBLIKY DO EVROPSKÉ UNIE“ / Kristina Larischová	36

V PŘÍŠTÍM ČÍSLE MP

(které má vyjít do 30. 4. 2001)

► *Víra, náboženství a politika* ► *Mezinárodní činnost Svatého stolce* ► *Indická ústava a hinduistický společenský řád* ► *Islám a mezinárodní vztahy* ► *Pravoslaví, komunismus a nová víra v Ruské federaci* ► *Konfesionální problémy v americké politice* ►

1. – na bývalého jugoslávského prezidenta Slobodana Miloševiče byl uvalen 24hodinový policejní dozor.

1. – 4. – nový americký ministr zahraničí Colin Powell v rozhovoru pro televizi ABC prohlásil, že jednotky NATO nejspíše zůstanou na Balkáně ještě několik let a Američané Kosovo a Bosnu v nejbližší době neopustí.

5. – britský list The Times informoval, že ministr afghánské tálibánské vlády Abdul Wakil Muttafakil naznačil spolupracovníkovi listu, že Tálibán je ochoten jednat o vydání Usámy bin Ládina do zahraničí, pokud tato organizace a její úřady budou mezinárodně uznány jako legitimní moc v Afghánistánu.

5. – poslanec Ivan Pilip a někdejší studentský vůdce Jan Bubeník byli po 25 dnech propuštěni z kubánského vězení poté, co se písemně přiznali k porušení kubánského zákona a omluvili se za to. Na Kubě za ně intervenovali vysocí činitelé Meziparlamentní unie a předseda českého Senátu Petr Pithart.

6. – srbská vláda odhlasovala plán na ukončení násilí v pětikilometrovém nárazníkovém pásmu u hranic s Kosovem, v němž se v posledních dvou dnech odehrály nejprudší boje s albánskými ozbrojenci od listopadu minulého roku.

6. – premiérské volby v Izraeli vyhrál s převahou vůdce pravicového bloku Likud Ariel Šaron.

6. – v Kyjevě opět začaly demonstrace za odstoupení prezidenta Leonida Kučmy, který je podezřelý z podílu na zmizení opozičního novináře Heorhije Gongadzeho, neúnavného kritika vlády a korupce na nejvyšších místech. Gongadze zmizel loni v září a v listopadu byl nedaleko Kyjeva nalezen trup bez hlavy, který pravděpodobně patřil zmizelému novináři.

7. – generální tajemník NATO George Robertson jmenoval svým novým náměstkem Itala Alessandra Rizeze, bývalého zástupce Itálie v politickém a vojenském výboru Evropské unie.

8. – ministerstvo spravedlnosti spolkové země Severní Porýní-Vestfálské oznámilo, že bývalý německý kancléř Helmut Kohl vyvázne z korupčního skandálu, který rozmetl jeho pozici kancléře sjednotitele, jen s pokutou 300 tisíce marek. Vyhne se tak soudnímu procesu.

9. – prezident USA George W. Bush prohlásil, že jeho ministr obrany Donald Rumsfeld zahájil zevrubnou inventuru ozbrojených sil. Jedna ze tří prezidentových direktiv ukládá posoudit stav a možnost jednostranného snížení jaderného arzenálu.

9. – při příležitosti návštěvy ruského prezidenta Vladimíra Putina ve Vídní podepsaly ruské a rakouské

firmy kontrakty za 125 miliard Kč (50 miliard šilinků).

9. – americké ministerstvo zahraničí potvrdilo, že administrativa prezidenta George W. Bushe nic nemění na postoji Spojených států k platnosti závěrů Postupimské konference vítězných mocností z roku 1945 a poválečného odsunu Němců z tehdejšího Československa.

10. – odstupující izraelský premiér Ehud Barak oficiálně prohlásil mírové návrhy Spojených států za neplatné.

10. – předseda jugoslávské vlády Zoran Žižic znovu potvrdil odmítavý postoj k požadavku vydat bývalého prezidenta Slobodana Miloševiče haagskému mezinárodnímu tribunálu (ICTY).

11. – oznámeno, že počet obětí násilí na palestinských územích od konce loňského září již dosáhl čtyř set. Nový izraelský premiér Ariel Šaron prohlásil, že se necítí vázán návrhy, které vyslovil jeho předchůdce Ehud Barak, a odmítá s Palestinci jednat, dokud násilí neutichne.

11. – prezidentí Ruska a Ukrajiny Vladimir Putin a Leonid Kučma se na schůzce v ukrajinském Dněpropetrovsku dohodli, že obě země opět propojí svůj zbrojný a kosmický průmysl, jež byly rozděleny po rozpadu Sovětského svazu v roce 1991.

13. – izraelská vojska vystřelila z vrtníku čtyři rakety na vůz, v němž v pásmu Gazy cestoval vysoký činitel ochranky Jásira Arafáta. Jedna ze střel plukovníka Masúda lžáda usmrtila.

14. – oznámeno, že představitelé Tálibánu nechali uzavřít úřadovny OSN v Kábulu. Jde o odvetu za americké nařízení k vyklizení kanceláří Tálibánu v New Yorku, které je součástí uplatňování mezinárodních sankcí, jež mají afghánské hnutí přimět k vydání Usámy bin Ládina

14. – v kolumbijském Los Pozos v demilitarizované zóně byly zahájeny rozhovory mezi vládními vyjednávači a zástupci Revolučních ozbrojených sil (FARC). Krátce nato oznámeno, že kolumbijským jednotkám se v rámci protidrogové akce Plan Colombia podařilo zničit čtvrtinu porostů osázených kokovými keři.

14. – 15. – v referendu v Bahrajnu schválena tzv. Národní charta, podle které by v roce 2004 měla mít země volenou dolní sněmovnu a horní jmenovanou panovníkem. Podle dokumentu by měly být uzákoněny nové politické svobody a posílena ochrana lidských práv, mj. zavedeno volební právo pro ženy.

16. – americká a britská letadla napadla radarové základny v těsné blízkosti irácké metropole Bagdádu. Radary protivzdušné obrany podle Pentagonu ohrožovaly kontrolní lety spojenců nad bezletovými pásmy.

16. – pod autobusem vezoucím srbské rodiny mířící do Kosova k návštěvě hrobů příbuzných ex-

plodovala dálkově odpálená puma. O život bezprostředně přišlo sedm lidí.

16. – Rusko zkušebně odpálilo ze země a z moře dvě balistické rakety. Zkoušky se uskutečnily v době vzájemných slovních útoků mezi Moskvou a Washingtonem, jež se týkají amerického plánu na vybudování nového systému tzv. národní protiraketové obrany. Rusko prohlašuje, že bude tomuto plánu čelit posílením všech svých vojenských odstrašujících prostředků.

18. – v USA byl zadržen Robert Philip Hansen, vysoce postavený agent FBI, podezřelý z dlouholeté špiónáže pro Rusko

19. – albánští ozbrojenci, kteří bojují za připojení jihu Srbska ke Kosovu, vyprovokovali nové srážky se srbskými silami.

19. – Velká Británie přijala přísnější zákon proti teroristickým skupinám.

19. – německý ministr vnitra Otto Schilly vyčlenil zvláštní jednotku 80 mužů pro boj s neonacistickými a jinými extremistickými silami, která bude operovat ve východní části Německa.

19. – frankfurtská prokuratura zahájila šetření ministra zahraničí Joschky Fischera pro podezření, že Zemskému soudu ve Frankfurtu nad Mohanem při procesu s bývalým teroristou Hansem-Joachimem Kleinem nevyprávěl popravdě. Bavorský premiér Edmund Stoiber v televizi řekl, že by Fischer měl zvážít demisi kvůli své účasti na konferenci solidarity s bojem Palestinců v roce 1969 v Alžíru.

20. – úřadující izraelský premiér Ehud Barak oznámil, že nemá zájem o místo ministra obrany v Šaronově vládě a že na čas odchází z politiky.

20. – oznámeno, že na summitu v Lusace se státníci zainteresovaných států dohodli, že od 26. února budou na dodržování příměří v Kongu dohlížet pozorovatelé OSN, a akceptovali, že zprostředkovatelem rozhovorů o mírové dohodě bude bývalý botswanský prezident Ketumile Masire. Podle dohody, která má trvat rok, se od sebe odpoutají vojenské síly rozmístěné v Kongu tak, že Angola, Namibie a Zimbabwe podporující vládu v Kinshase stáhnou své jednotky z nynějších pozic nejméně o 15 km zpět. Stejně učiní Uganda poskytující pomoc rebelům a rwandští vojáci podporující povstalec se stáhnou o 200 km. Nemařit mírové úsilí se zavázala většina geril.

20. – ruský ministr obrany Igor Sergejev předal v Moskvě generálnímu tajemníkovi NATO Georgi Robertsonovi návrh na evropskou protiraketovou obranu jako alternativu amerického projektu.

21. – předák Albánců z Preševského údolí Riza Halimi přijal návrh srbské vlády na zahájení mírových rozhovorů o řešení situace v jihovýchodním Srbsku za podmínky, že se jich zúčastní také albánští ozbrojenci.

22. – český premiér Miloš Zeman se osobně zaručil generálnímu ta-

jemníkovi NATO Georgi Robertsonovi při jeho návštěvě v Praze že vojenská integrace České republiky do Aliance bude pokračovat požadovaným směrem a žádoucím tempem. Robertson měl kritické výhrady zejména k nákupu stíhaček

22. – Mezinárodní tribunál pro bývalou Jugoslávii v Haagu odsoudil tři bosenský Srby k desítkám let vězení za to, že v roce 1992 ve městě Foča v Bosně znásilňovali, sexuálně zotročovali a mučili muslimské ženy. Jde o první případ, kdy se takové formy násilí ve válečné době dostaly před mezinárodní soud jako zločin proti lidskosti.

24. – britský premiér Tony Blair ukončil dvoudenní pracovní návštěvu USA a jako první vysoký evropský státník jednal s americkým prezidentem Georgem W. Bushem.

24. – schůzka ministra zahraničí USA Colina Powella s ruským ministrem zahraničí Igorem Ivanovem v Káhiře neodstranila rozporů způsobených záměrem Washingtonu vybudovat nový systém protiraketové ochrany. S ním ostře nesohlasil vedle Ruska i Čína, výhrady k němu mají i někteří členové NATO.

25. – americký ministr zahraničí Colin Powell, který poprvé od svého jmenování jednal v Izraeli s ministerským předsedou Arielem Šaronem, vyzval obě znesvářené strany k zastavení násilí. Potvrdil, že USA budou Izraelce nadále podporovat, a americko-izraelské vztahy označil za „nerozborné“. Colin Powell tentýž den jednal v Ramalláhu s prezidentem palestinské autonomie Jásirem Arafatem.

25. – v Káhiře začala vrcholná schůzka osmi nejlidnatějších muslimských zemí označovaná jako D8. Jednání bylo hlavně zaměřeno na hospodářskou situaci v účastnických státech a lepší zapojení do mezinárodní ekonomiky.

26. – jugoslávský prezident Vojislav Koštunica při své návštěvě Slovenské republiky poděkoval za podporu, kterou poskytuje Slovensko Bělehradu ve snaze dohnat „desetileté zpoždění při rozchodu s nedemokratickým režimem“.

26. – předčasné parlamentní volby v Moldavsku vyhráli komunisté vedení Vladimírem Voroninem, když získali 50,2 % hlasů a ve 101členném parlamentu mohou počítat se 70 či 71 mandáty.

27. – USA cítí odpovědnost za ochranu svou a svých spojenců před rizikem případného raketového útoku ze strany třetích zemí a budou se spojenci, s Ruskem i s Čínou konzultovat technologie, pro něž se rozhodnou, uvedl na setkání šéfů diplomacií členských států NATO v Bruselu Colin Powell.

27. – ruský prezident Vladimir Putin a jihokorejský Kim Tedžung dojednali užší spolupráci v těžbě a přepravě plynu a ropy z ruských nalezišť na Sibiři a na Sachalinu.

Latinská Amerika: Formální a neformální integrace

Dělení amerického kontinentu na severní, střední a jižní část je ve skutečnosti horší než účelové. Vypovídá nikoli o skutečné situaci na kontinentu, ale spíše o úrovni znalostí toho, kdo takové označení používá. Obvykle je doplňuje adjektivy, která tu nebo onu část hodnotí politicky, jako svobodnou, demokratickou, prosperující, bohatou, efektivní, nacházející se v permanentní hospodářské krizi, zmítanou občanskými válkami, s nestabilními politickými systémy, *přerušovanou* demokracií (jak v tomto čísle popisuje Jiří Kunc), v čele s diktátory nebo populisty, jako země, v nichž se běžně střídá na prezidenty a dodržují jiná pravidla politické soutěže, než na jaké jsme si v Evropě zvykli.

Už v základní škole by se měly evropské děti učit, že je tomu jinak, že politická i kulturní realita je v této části světa jen jiná, že rozdíly mezi státy a jeho občany jsou sice na americkém kontinentu, v jeho různých regionech, a dokonce i v jednotlivých zemích hluboké, ale že civilizační vzdálenost, na jedné straně určená Atlantským a na druhé Tichým oceánem, není tak velká, jak se domníváme.

Po desetiletí lze v celé Latinské Americe (tj. v španělsky a portugalsky mluvící části amerického kontinentu) sledovat formální integraci, jež vedla nejméně od roku 1927 k vzniku různých dohod, později k vytváření politických seskupení a ekonomických celků, které měly někdy méně, někdy více omezenou autoritu a nepřiliš dlouhou dobu existence. Jen ad marginum připomeňme Konvenci o odstranění dovozních a vývozních omezení (1927), ale i pozdější instituce jako ECLA (1959, 1967), LAFTA (1961), SELA (1975), ALADI (1980), MERCOSUR (1991).

Formální integrace je procesem, při němž dochází k různým smluvním ujednáním, delegování pravomocí na nadnárodní organizace, velké koordinaci makroekonomiky nebo veřejné politiky, vytváření mechanismů, které vedou k omezování autority a intervencí státu do nejrůznějších záležitostí. Můžeme jej označit jako institucionalizaci v nejširším slova smyslu. Vedle této formální probíhá však také integrace neformální, která je charakteristická nedostatkem právě výše zmíněné institucionalizace. Běžně se domníváme, že právě institucionalizace je podmínkou pro označení integračních procesů za neformální. Avšak model neformální ekonomické integrace, tj. např. vytvá-

ření komplexní sítě výrobců, větší tržní iniciativa přesahující autoritativní intervence aj., se považují za důležitější než instituce.

Ve skutečnosti však v Latinské Americe nacházíme široké spektrum těchto typů formální a neformální integrace. Kromě dvou nejvýznamnějších subregionálních integračních procesů ve všech částech Ameriky. NAFTA na severu a MERCOSUR na jihu nemohou být označeny jednoduše jako formální nebo neformální. Snad by bylo možné tvrdit, že NAFTA je méně srovnatelná s Evropskou unií a MERCOSUR více, přestože tato druhá nemá ještě dostatečně rozvinuté obdobné instituce jako EU. Tento modus institucionalizace je možné studovat z různých pohledů. Rozhodně jej můžeme nazvat procesem, v jehož rámci působí každá jeho část dostatečně autonomně, aby mohla ovlivňovat nejen multilaterální, ale i bilerální vztahy, a v některých oblastech vede ke vzniku odlišným způsobem integrovaných zón. Ty mají – vedle svého vnitřního života – i problémy s vnějšími vlivy, a ne vždy jde o vlivy tuto integraci podporující.

Opustíme-li tradiční konstanty latinskoamerické nebo celooamerické integrace a přiznáme-li integračnímu procesu i jeho druhou, odvrácenou tvář, kterou je desintegrace, celistvost Latinské Ameriky se nám rozpadne do množství malých a velkých problémů, z nichž jen v posledních několika letech svět překvapily mexická finanční krize, kubánské proměny od uzavření k opatrnému otvírání se, nekončící občanská válka v Kolumbii, růst prosperity v Brazílii, demokratizace v Chile a řada dalších lokálních změn, které někdy méně, někdy více závisely a závisely na fungování formálních mezinárodněpolitických institucí.

Chtěli jsme v tomto čísle připomenout, že české vidění Latinské Ameriky nepostrádá jistých romantických rysů. Latinskoamerický revolucionář, snad právě proto, že žije od nás tak daleko, byl u nás vždy populární a nemuselo jít jen o sympatické barbudos, proměněné dnes v zkorstnělé, byť stále ještě charismatické byrokraty. Ale zdá se, že nám nechybí ani dostatek smyslu pro realitu, který je dán překvapivě rozsáhlou mozaikou nejrůznějších neformálních aktivit, které české ekonomické, kulturní nebo i politické subjekty v Latinské Americe projevovaly. Dnes je vlastně lhostejné, jak tyto aktivity vznikaly, zda je zahájila relativně velká česká ekonomická emigrace již před první světovou válkou, či účast československých zbrojovek na lokálních konfliktech v 30. letech 20. století, nebo rozsáhlá diplomatická činnost londýnské vlády, zda je ovlivnily ekonomické vztahy, které s latinskoamerickými zeměmi udržovaly komunistické režimy v letech války studené (včetně takových aktivit, jako byla podpora různých revolučních a teroristických skupin), nebo zda sem patří i novodobá ekonomická turistika, jež milosrdným pláštěm neznalosti zakrývá známou českou privatizační kriminalitu.

Toto číslo Mezinárodní politiky má tedy ukázat, že Latinská Amerika není jen geograficky vymezený kontinent nebo megaregion, ale že je to i pro českou zahraniční politiku velké téma, kterým se lze zabývat z hlediska ekonomického (viz články E. Cihelkové, I. Gombaly), teoreticky politického nebo třeba kulturně politického (V. Urban). Avšak otázka formální a neformální integrace Latinské Ameriky zůstává stále nezodpovězena.

– ZZ –

EVROPSKÁ UNIE

VLADIMÍR NÁLEVKA

A LATINSKÁ AMERIKA¹⁾

Latinskoamerický subkontinent původně nenáležel k zájmovým oblastem Evropských společností. Tamní vojenské diktatury a slabě rozvinutá regionální integrace vytvářely účinné bariéry, které až do poloviny 70. let minulého století blokovaly širší politicko-ekonomickou spolupráci uvnitř euroatlantického prostoru. Bruselská diplomacie sice iniciovala uzavření kooperačních dohod s Uruguayí (1974), Mexikem (1975) a Brazílií (1975), které následně připravily půdu pro tzv. smlouvy druhé generace.²⁾ Skutečně nová kvalita vztahů ale vznikla až po lednu 1986, kdy k západoevropskému integračnímu celku přistoupily Španělsko a Portugalsko.

Obě iberské země měly specifické vazby ke svým někdejšími državám a jejich přirozený zájem o prohloubení kontaktů s Latinskou Amerikou se nutně odrazil i ve společné zahraničněpolitické orientaci společenství.³⁾ Na druhé straně se Argentina vrátila v r. 1983 – po prohrané válce o Falklandy-Malvíny – k občanské vládě a v Brazílii se vojáci zřekli politické moci o dva roky později. V Chile byla obnovena „funkční demokracie“ v roce 1989. Ve Střední Americe se politické napětí snížilo na přelomu 80. a 90. let.⁴⁾ Postupně krystalizovaly i mechanismy bilaterálního dialogu mezi ES s jednotlivými regionálními seskupeními v Latinské Americe. Institucionalizované konference San José se zabývaly nejen ekonomickou situací zemí Střední Ameriky a případnými formami evropské hospodářské pomoci, ale i nutnou stabilizací demokratického právního systému v jednotlivých mezoamerických republikách či ochranou lidských a sociálních práv jejich občanů. V tomto ohledu se Evropská unie v r. 1996 významně podílela na národním usmíření v Guatemale. V roce 1991 navázala ES oficiální kontakt s vlivnou Skupinou Rio, která byla a stále je jedním z garantů rozvoje regionální integrace.⁵⁾

Námětová škála kontinuálních diskusí se pohybovala od problematiky občanské společnosti či ekonomické spolupráce až ke koordinaci protidrogových aktivit. Evropská unie také uzavřela se Skupinou Rio velké množství smluv třetí generace, které již obsahovaly tzv. demokratickou doložku (conditionary clause) o respektování základních lidských práv.⁶⁾ Od poloviny 70. let se také konají pravidelná pracovní setkání zástupců Evropského a Latinskoamerického parlamentu.⁷⁾ Jejich trvalý důraz na rozvoj a šíření zastupitelské demokracie na jihoamerickém subkontinentu napomáhá k vytváření účinných protíláték vůči možným recidivám autoritativních režimů.

Evropská společenství a posléze i Unie podpořily svou politicko-hospodářskou aktivitou rozvoj integračních procesů na západní polokouli. „Rámcovou dohodou o spolupráci“ z r. 1993 přispěla EU k oživení Andského společenství a společná dekla-

race z června 1996 vytvořila bázi pro vznik Euro-andského fóra, které se již zabývalo konkrétními formami spolupráce. Zcela novou kvalitu v euroatlantických vztazích vytvořilo ustavení Společného trhu Jihu – MERCOSUR. Příslušnou dohodu podepsaly 26. března v Asunciónu čtyři vlivné jihoamerické republiky – Argentina, Brazílie, Paraguay a Uruguay.

V roce 1999 připojily své podpisy k zakládací listině ještě Chile a Bolívie. Na sklonku století se členským státům MERCOSUR podařilo částečně odstranit různé celní bariéry a realizované hospodářské reformy vytvořily prostor pro společnou průmyslovou a obchodní politiku. Evropská komise iniciovala již v prosinci 1995 uzavření „Meziregionální rámcové dohody“ a „Společné deklarace o politickém dialogu“ mezi EU a MERCOSUR. Obě tyto dohody vytvořily předpoklad pro obousměrnou liberalizaci obchodního styku. Svým způsobem se tato kooperace stala i výzvou vůči Severoamerické zóně volného obchodu, tj. seskupení Kanady, Spojených států a Mexika (NAFTA).

Mezi realizovanými projekty Evropské unie v Latinské Americe zaujímají významné místo následující programy ekonomické pomoci a spolupráce:

a) „Investiční partneri Evropského společenství“ (European Community Investment Partners – ECIP) z r. 1988 stimuluje rozvoj joint ventures podniků a investic v rozvojových zemích. Prostřednictvím sítě finančních institucí nabízí různé způsoby pomoci při realizaci jednotlivých podnikatelských záměrů. Na země Latinské Ameriky až dosud připadlo asi 30 procent celkové vynaložených prostředků. Součástí programu ECIP je i tzv. Al-Invest, jehož úkolem je podpora spolupráce soukromých firem ze zemí EU s podniky v Latinské Americe. Jen v letech 1995 až 2000 bylo na Al-Invest vyčleněno 85 mil. ECU/eur.⁸⁾

b) „Latinskoamerické akademické vzdělávání“ (Amérique Latine Formation Académique – ALFA) je určeno vysokým školám v EU a v Latinské Americe a jeho cílem je využití vědeckého a intelektuálního potenciálu

obou stran pro vzestup hospodářské a kulturně civilizizační úrovně všech účastnických zemí programu. V jeho první fázi, tj. do konce r. 1999, bylo úspěšně prezentováno 846 projektů⁹⁾, v následující etapě, která je limitována rokem 2005, budou akcentována společná zadání z ekonomie, managementu, sociálních věd a medicíny.

c) „Latinská Amerika – optimální využití energetických zdrojů“ (Amérique Latine – Utilisation optimale des Ressources Énergétiques – ALURE) – zajišťuje spolupráci příslušných subjektů v zemích EU a v latinskoamerických republikách. Součástí tohoto programu je výzkum a rozvoj obnovitelných či alternativních zdrojů energie. (V roce 1996 bylo na tyto projekty vynaloženo 1,2 mil. ECU/eur.)

d) Městské aglomerace v Latinské Americe (Urbs América Latina – URB - AL). Tento projekt byl Evropskou komisí schválen v prosinci 1995 s rozpočtem 21,6 mil. ECU/eur a předpokládá rozsáhlou a výrazně decentralizovanou municipální spolupráci mezi státy či regiony EU a iberskou Amerikou. Jeho cílem je alespoň částečné zlepšení životních podmínek periferních vrstev populace v jihoamerických megapolích.¹⁰⁾

První dekádu mnohostranných vztahů mezi Evropskou unií a Latinskou Amerikou bilancoval summit v Riu de Janeiro na sklonku června 1999, jehož svolání inicioval francouzský prezident Jacques Chirac.¹¹⁾ Vrcholní představitelé 48 států přijali dva klíčové dokumenty – „Deklaraci z Ria de Janeiro“ a „Priority činnosti“. V snad až příliš obecně formulované Deklaraci byla zvýrazněna podpora integračním procesům na západní polokouli, sociálnímu rozměru volného trhu a posléze rovnoměrnému hospodářskému rozvoji celku i jednotlivých částí amerických republik. Výsledný efekt těchto tří principů byl podmíněn trvalou existencí demokratického politického systému s fungující legislativou a postupným zmírňováním extrémní polarity mezi bohatstvím a chudobou. „Priority činnosti“ vymezily více než pět desítek společných aktivit, rozdělených do tří oblastí – politic-

ké, ekonomické a kulturně-vzdělávací. Jejich leitmotivem je vytvoření rozsáhlé zóny volného obchodu na obou březích Atlantiku v roce 2005. První roz-

oprávněně stěžovaly na vzrůstající nerovnováhu obchodní výměny s Evropskou unií. Zatímco od r. 1990 import z členských států EU vzrostl o 164 procenta, rozsah exportu iberské Ameriky vzrostl za poslední dekádu pouze o 29 procent.¹³⁾ Skladba komodit je stále tradiční. Evropská unie vyváží do Latinské Ameriky především zpracovatelské výrobky a dováží suroviny a zemědělské produkty. Částečná změna této struktury byla jednou ze summitových priorit.

Evropská unie je také po Spojených státech druhým největším investorem v Latinské Americe. Její investice vzrostly z 26 miliard USD v roce 1995 na 73 miliard USD v r. 1997.¹⁴⁾ Většina těchto peněz směřovala do terciární sféry zemí MERCOSUR, následně do Mexika a do Venezuely. Mezi evropskými investory jednoznačně dominovaly Španělsko, Velká Británie, Německo a Francie. V roce 2000 došlo ke zpomalení ekonomického růstu téměř celého subkontinentu – výjimkou byly Mexiko a Brazílie – což se mj. odrazilo i ve vzestupu nezaměstnanosti, která v průměru dosáhla téměř 9 procent průřezové populace. Tento varovný signál byl Evropskou unií zaznamenán a jejím pokusem o určité řešení jsou změny v investičních prioritách.¹⁵⁾ Brusel si velmi dobře uvědomuje, že v soudobých podmínkách globálně propojeného světa má zpomalení ekonomického růstu v Latinské Americe s následným prohloubením sociálních nerovností okamžitou negativní odezvu na druhé straně Atlantiku.

Specifický vztah má Evropská unie ke Kubě, neboť od roku 1995 spolupracuje s Castrovým autoritativním režimem. Po ukončení sovětské rozsáhlé pomoci byla Havana nucena alespoň částečně uvolnit své centrálně řízené hospodářství a nabídnout zahraničnímu kapitálu investiční možnosti. Této skutečnosti okamžitě využily Španělsko, Francie a Spolková republika Německo, které se výrazně angažovaly v ostrovní turistické industrii a v cukrovarnictví. Vstřícnost Evropské unie, která se mj. projevila v rozsahu humanitární pomoci či v kritice severoamerického embarga, však stále naráží na vytrvalé kubánské odmítání oně klauzule o lidských právech, která je základní podmínkou uzavření kooperační dohody. Obtížný dialog s havanskou vládou – doprovázený nabídkami materiální a technické pomoci – pokračuje i na prahu nového století a ze strany států EU je spojován s nadějí na postupnou liberalizaci kubánského politického systému.

¹⁾ Toto téma bylo obsáhle zpracováno v rámci grantu Ministerstva zahraničních věcí České

republiky 1999 RB 7/ 12/ 99. Srov. E. Cihelková a kol.: *Institucionální a právní rámec politické a hospodářské spolupráce Evropské unie a Latinské Ameriky*. Praha, Vysoká škola ekonomická, 2000; 223 s.; Dále srov. E. Cihelková a kol.: *Vztahy Evropské unie se zeměmi Latinské Ameriky; nárys adaptační strategie ČR před a po vstupu do EU. Aktuální otázky světové ekonomiky*. Praha, 2000, 61 s.; Ch. Freres: *The European Union as a global „civilian power“*. Development cooperation in EU-Latin American relations. *Journal of Interamerican Studies and World Affairs*. Summer, 2000, str. 63–85; E. R. Grilli: *The European Community and the Developing Countries*. Cambridge University Press, 1994; 234 s.

²⁾ Mezi tzv. smlouvy druhé generace náleží Rámcová dohoda o spolupráci mezi EHS a Brazílií z r. 1982, Dohoda o spolupráci mezi EHS a Andským paktem z r. 1983 a Dohoda o spolupráci mezi EHS a zeměmi Všeobecné dohody o středoamerické hospodářské integraci a Panamou z r. 1985.

³⁾ Srov. Survey: Spain - The wide world. *The Economist*, London, 25. 11. 2000, str. 15–16.

⁴⁾ Srov. Jorge I. Domínguez: *Free Politics and Free Markets in Latin America*. *Journal of Democracy*, 1998, 4, str. 70–84; S. Haggard - R. R. Kaufman: *The Political Economy of Democratic Transitions*. Princeton University Press, 1995, 163 s.

⁵⁾ Grupo de Rio je v současné době tvořeno deseti státy Latinskoamerického sdružení pro integraci, tj. Argentinou, Brazílií, Chile, Kolumbií, Ekvádorem, Mexikem, Paraguayí, Peru, Uruguayí a Venezuelou, dále jedním zástupcem středoamerického regionu a představitelem Karibského společenství a společného trhu.

⁶⁾ Modelová smlouva o hospodářské a obchodní spolupráci s Mexikem byla uzavřena v r. 1991, s Brazílií 1992, středoamerickými zeměmi 1993, sdružením MERCOSUR 1995 a s Chile v r. 1996.

⁷⁾ Latinskoamerický parlament (Parlamento latinoamericano – Parlato – byl ustaven limskou deklarací ze 7. 12. 1974 a jeho cílem je vytvoření Latinskoamerického společenství národů.

⁸⁾ E. Cihelková a kol.: *Institucionální a právní rámec...* str. 121.

⁹⁾ Srov. webovou stránku ALFA: European Commission, <http://www.alfa-program.com/first>.

¹⁰⁾ Součástí tohoto programu je osm tematických okruhů spolupráce a pomoci: město a droga, uchování historického jádra města, město a samosprávná demokracie, město jako stimulator ekonomického rozvoje, městská sociální politika, městské prostředí, kontrola urbanizace, kontrola mobility městského populace. Srov. webovou stránku URB - AL Europa - America Latina, <http://www.urb-al.com/es/program/main.htm>.

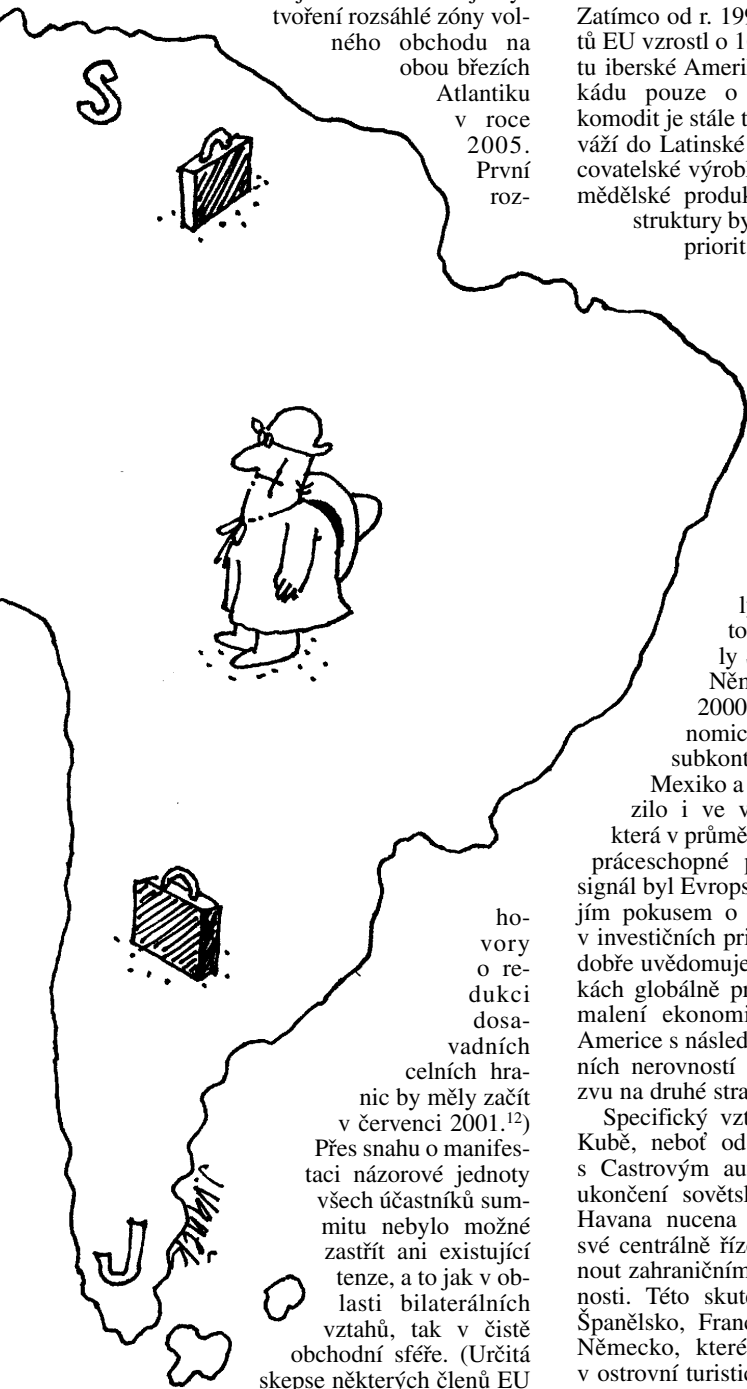
¹¹⁾ A. Crawley: *Toward a biregional agenda for the twenty-first century*. *Journal of Interamerican Studies and World Affairs*. Summer 2000, 2, str. 9–34.

¹²⁾ *The Americas: Just 55 priorities*. *The Economist*, July, 3, 1999, str. 28.

¹³⁾ *The Americas: Reviving the European connection*. *The Economist*, June, 26, 1999, str. 37.

¹⁴⁾ E. Cihelková a kol.: *Vztahy Evropské unie se zeměmi Latinské Ameriky...* str. 31.

¹⁵⁾ Web <http://www.eclac.org>, Notas de la CEPAL.

hovory o redukci dosa-
vadních
celních hra-
nic by měly začít
v červenci 2001.¹²⁾

Přes snahu o manifestaci názorové jednoty všech účastníků summitu nebylo možné zastít ani existující tenze, a to jak v oblasti bilaterálních vztahů, tak v čistě obchodní sféře. (Určitá skepse některých členů EU vůči hospodářskému a civilizačnímu potenciálu Latinské Ameriky, problémy zemědělských trhů, atd.). Jinak tuto vrcholnou schůzku v Riu de Janeiro charakterizovala i nesporná tolerance konferenčního pléna vůči Castrově Kubě a kritika přístupu Spojených států k zemím Střední a Jižní Ameriky, konkrétně Helms-Burtonova zákona.

V obchodní orientaci Evropské unie hrály tzv. rozvojové země důležitou roli. „Třetí svět“ absorboval v nedávné minulosti 22 procenta vývozu EU a přibližně 20 procenty se podílel na jejím dovozu. Latinskoamerické republiky si však v Riu de Janeiro

Latinskoamerická demokracie s přestávkami

VLADIMÍRA
DVOŘÁKOVÁ,
JÍŘÍ KUNC

Výraz v titulku jsme si vypůjčili od Guillerma O'Donnella a v jeho díle by se dala nalézt i jiná inspirativní vyjádření – třeba „delegativní demokracie“. Zlomyslní komentátoři nikdy neváhají připomenout, že autor opravdu není v tématu nováček, protože dříve, než se stal jedním z nejvýznamnějších latinskoamerických státovědců a politologů, působil jako politický poradce (asi dva roky) argentinského vojenského diktátora Juana Carlose Onganíy.

Tím se dostáváme k prvnímu z ústředních problémů složitě se rodících a na čas opět zanikajících latinskoamerických demokracií: problému vojáků, armády, autority vycházející z držení zbraně. Nejde jen o zbraň a poslušné jednotky, ale o umění s ní a s nimi zacházet, jinými slovy o zbraň propojenou s politikou. Jiný klasik, Samuel Finer, kdysi poukázal na to, že Latinoameričané mají více než tisíc výrazů pro různé formy a metody politického násilí a fáze vojenských převratů, včetně těch předstíraných, a přirovnání volil v tom, že oni tak činí ze stejných důvodů, z jakých mají Eskymáci třicet různých výrazů pro sních a somalští nomádi třicet různých výrazů pro velblouda, totiž z důvodů životní blízkosti a důležitosti těchto fenoménů.

Ano, například v dějinách samostatné Bolívie napočítáte jeden, dva nebo i více úspěšných převratů za rok. Rozdíly v počtu neodrážejí kronikářskou nepřesnost, ale nejasnost v terminologii, co považovat za úspěšný převrat: vystavení nějakého útvaru obětí, aby se vyzkoušela mobilizační schopnost stávající vlády, obsazení prezidentského paláce a ustavení nové vlády, která je také vyslána „na zkoušku“, než se situace vyjasní a ustaví vláda definitivní (byť třeba na krátkou dobu)...

Kdybychom pátrali po tradicích tohoto militaristického fenoménu, patně bychom nemuseli sestupovat k válečnictví předkolombovských civilizací nebo španělských conquistadorů. Postačilo by připomenout výsměch Simóna Bolívara zákonodárcům v Cúcutě, když od něho požadují politické skládání účtů z jeho vojenských akcí, že „pánové zapomněli, že kdo má dnes ve Venezuele hodnotu, je v armádě“. Ale ihned, abychom také nezapomněli, krátké spojení k tvrzení Fidela Castra o půldruhého století později, že všichni Kubánci jsou vojáci revoluce a každému vojákovi je vlastní disciplína (téměř citát ze Švejka, že?). Tady to slouží nicméně k připomenutí specifického

latinskoamerického prolínání vojenství a politiky, které se neomezuje na kult muže na koni a se zbraní, byť to zahrnuje. Venezuelské volby 1873 představily kandidatury čtyř generálů a jednoho advokáta, netřeba dodávat, kdo vyhrál. Čili vojenská kariéra (ať již ve vládních službách, nebo v čele nějaké guerrilly nebo montonery) jako předstupeň kariéry politické bývá (bývala) jasnou podmínkou v celé Latinské Americe.

Poslední poznámka k tomuto tématu: vojenská sociologie se s oblibou noří do kariérních stromčeků, k průzkumu, kde jsou pevné zachytitelné body pravidelného povyšování v hodnostech nebo pověřování velitelskými funkcemi. Statistické „úzké hrdlo“ ve stromčku je v armádě USA nad hodností kapitán (jím se stanete snadno, ale výše to jde jen stěží, pokud nemáte mimořádné zásluhy), ve Spojeném království, ať v metropoli, či v koloniích, to byl vždy major, v bývalém Československu podplukovník. Výše to již vyžadovalo politické kontakty.

Naopak v Latinské Americe je to generál a i podle řádného služebního postupu v řádné armádě máte šanci se jím stát brzy, relativně mladí po čtyřicátém roce (z nabízejících se příkladů za mnohé: to je třeba kariéra Pinochetova a není tu místo pro drobné líčení, že až do převzetí velení nad převratem 1973 to byl, bez ohledu na své intelektuální podvody a plagiáty, vzorný důstojník respektující zákony a ústavní autority, včetně prezidenta Allenda). Netřeba opakovat pravidlo, že mladý generál dříve či později zatouží po postavení „Bonaparta“.

Kompenzační mechanismus k tomu bývá v latinskoamerických armádách nastaven tak, že je-li velitelskou funkcí pověřen služebně mladší důstojník, od těch starších se automaticky očekává žádost o odchod do výslužby, protože jim nebyla projevena důvěra. V mnoha případech to funguje, ale v mnoha dalších je to naopak pohnutkou k tomu, abychom my sami vystřídali ty neschopné politiky, kteří nás nedokázali oce-

nit. Motivem mnoha generálů či plukovníků k účasti na vojenských spiknutích či převratech bývá nejen to, že mají na povel jistý počet tanků, ale hlavně to, že jejich kolegové již jednají o tom, jak je poslat do penze.

Vystřídat neschopné politiky. Nebo založit nový politický styl. Latinskoamerická demokracie s přestávkami je ohromnou informační zásobárnou pro zkoumání jevu zvaného populismus, a i když nejde o latinskoamerický monopol, nýbrž o celosvětový fenomén, nejvíce historických příkladů nám dodává tento subkontinent.

V naší zemi bývá toto slovo užíváno spíše v tom nejprimitivnějším přiblížení jako osočení partnera v dialogu, že „užívá populistických argumentů“, tedy těch, které se lidem líbí, nebo jako „laciné“ argumentace, slibování nespílitelného. Tedy jako politická nadávka. S tím by se samozřejmě nespojil žádný analytik ruského „narodnictví“ ani Bryanovy Populistické strany na zhrání 19. a 20. století v USA, jenž musí zkoumat kořeny takových hnutí v dobových rozsáhlých sociálních přesunech, nemluvě o strukturu politického času a prostoru v asijských a afrických zemích ve zlatých dobách „dekolonizace“. Tady můžeme mluvit jen o jednom aspektu latinskoamerického populismu: vůdcovství. Ti majori, plukovníci a generálové, kteří ze svého velitelského postavení aspirují na postavení politické, se kromě více či méně sofistikované organizace převratů musejí pokoušet navázat politické kontakty nejen se špičkou, která je povyšuje či odmítá, ale s obyvatelstvem.

Často jde o přímý kontakt bez zprostředkování zastupitelských institucí. Čili nejprve balkon nějakého důstojného paláce a prostorné náměstí jako řečnická tribuna pro shromažďující se masy, pak rozhlas, pak televize. Ekvádorský José María Velasco Ibarra prohlašoval „dejte mi balkon a získám prezidentský úřad“ a opravdu uspěl pětkrát (s přestávkami).

Juan Domingo Perón v Argentině si skutečně na radu své družky a později manželky Evity Duarte na balkóně na Plaza de Mayo nejen sundával sako (to není beletristický výmysl, ale skutečnost), ale i vyhrnoval rukávy, aby demonstroval, že je součástí toho pracovitěho světa, nikoli zavedeného, ale líného a nefungujícího establishmentu. Tím si Perón přivodil výrazné konflikty především s armádou, která jej dovedla k moci. Cenzura tedy zahrnovala jak minulost jeho družky Evity, nevhodné partnerky pro vysokého armádního činitele, tak „podbízení se“ davům. Ale on tím získal podpornou politickou sílu a mohl se od armády osamostatnit, nabýt legitimacy odlišné od vojenské funkce a velitelského postavení, mohl se o svou politickou kariéru postarat v řádných volbách, kde se představí jako „první pracující“. Tím lze charakterizovat, co to znamená být populistickým vůdcem.

Max Weber ve svých analýzách charismatické osobnosti myslel především na člověka, který má privilegované spojení s nadzemským světem, nezasvěcenějšího inter-

preta slova Božího o zákonu a právu. Populistický vůdce čerpá svou autoritu z jiných zdrojů, protože přebývá na rozhraní dvou jiných, ale zcela pozemských světů. Je součástí „my“, ale pochází z „oni“, takže nejlépe ví, jak na ně. Můžeme se na něho zcela spolehnout a nepotřebujeme k tomu žádné parlamenty. A pokud ustavuje politické strany, což činí, ony jsou spíše těmi celonárodními hnutími zaměřenými proti tuzemské oligarchii, úzké skupině těch, kteří si dosud uzurpovali moc, nebo proti nepřátelům v zahraničí, ať je nazveme komunisty nebo imperialisty. Pro takovou strukturaci politického života je vše vhodné, pokud je zaměřen proti všem „podvodníkům“ (i když je jich z definice velmi málo) a sdružuje téměř celý národ.

Definice nepřátel, a tedy oné nutně úzké a k porážce odsouzené, ale přesto mocensky vlivné skupiny, se jistě v každé zemi lišila, stejně jako koncept „vyrovnání s minulostí“. Proto bývají nejčastěji latinskoamerické populismy, chápány jako popření demokracie nebo její přestávky, charakterizovány jmény svých vůdců, neboť se opravdu od sebe liší: *velasquismus*, *cardenismus*, *getulismus* (*varguismus*), *peronismus*, *sandinismus*, *castrismus*. Jmenovat lze tučet dalších výrazů a studovat je musíme v historické genealogii, ale s prodloužením dodnes: tento fenomén není věcí minulosti.

S pochopitelným rizikem zjednodušování lze za konstantu latinskoamerického bytí a uvažování označit očekávání nového světa a nového života. Ten se kdysi hledal v nových objevech, v novém prostředí nepřátelské přírody, v indigenismu atd., což mělo dohromady představovat etos latinskoamerického člověka, jádro jeho společenského vědomí. Pak se jako zdroj historické emancipace a autentického bytí nabízely (nabízely) právě zmíněné formy militarismu a populismu.

Jako další originalitu při hledání svébytnosti je možné označit teologii osvobození – jeden z jejích předních autorů Ion Sobriño uvádí, že zatímco evropská teologie navazovala především na racionalistický moment osvícenství, v němž problémy hladu, bídy a nespravedlivého společenského uspořádání bylo zapotřebí především racionalizovat a vysvětlit, případně i ospravedlnovat, latinskoamerická teologie je konfrontována s těmito problémy v praxi. I v tom jde o úvahy, s nimiž se v evropském kontextu nesetkáváme a které jsou na první pohled pro Evropana nepochopitelné.

Co však je plně pochopitelné pro Středoevropana dnes, je právě hledání identity a hledání ztracené komunity, pocit, že za kombinací racionálních zájmů a modelů chování je třeba najít cosi důležitějšího, co by nahradilo rozpadlé vazby solidarity.

Snad jsou Latinoameričané v této zkušenosti poněkud dále než my, protože po zklamání z nadějí, že by se o nějakou sociální integraci dokázala úspěšně postarat jakákoli vládní intervence do hospodářských a sociálních vztahů, byli tvrdě vyvedeni z iluzí, že je pro něco takového dostačujícím mechanismem svobodný trh. Jde tedy o dvojí frustraci, a snad proto již s desetiletým předstihem před Středoevropany se soustředili na politickou sféru, totiž na budování demokracie, a i když je jasné, že to není stejný pojem pro Kolumbijce, Brazilce, Chilana či Nikaragujce, všude se v demokracii hledala (a hledá) také ona ztracená komunita, nebo, jak oni říkají nám nyní blízkým jazykem, „forma postmoderní solidarity“.

Jaká je bilance tohoto hledání? Měli bychom být opatrní, jako jsou oni sami – nazývajíce své dosavadní výtvořiny spíše *democradurami* nebo *dictablandami*, což jsou výrazy přejaté ze Španělska 20. let a označují cosi křehkého na hranici mezi demokracií a diktaturou (hispanista Miloš Uličný kdysi k překladu obou výrazů do češtiny navrhoval využít konotací složky „túra“ jako něčeho namáhavého a uvažovat o opozitu demokravýletu nebo diktavýletu). Ale Latinoameričané dokázali sféru politiky „sekularizovat“, což není málo na kontinentu s tradicí politiky jako nástroje spásy a ztracení. Opět je nám tu cosi blízkého a vyjádřitelného našimi úvahami o českém politickém radikalismu nebo „odezdikezdismu“. Ale politická kultura nahlížející na politiku jako na zápas na život a na smrt mezi dobrem a zlem se nedá odstranit náraz, ani s dobrou vůlí a po hrůzných zkušenostech s represivními diktaturami. Přetrvává netvůřící pojetí konfliktu, vnímání demokratické procedury jako zdroje rozdělení, zdroje k ovládnutí soupeře spíše než mechanismu jednání. Opět cosi nám důvěrně známého.

Zklamání početných skupin obyvatelstva z nenaplněných očekávání je zákonitým a strukturálním dopro-

vodem všech demokratizačních procesů. Pokud se projeví jen v tom, že nesplněné naděje vkládané do „silného“ prezidenta (k čemuž latinskoamerické prezidentské systémy poskytují velký prostor) záhy dočasně politika zneschopní, protože mu nejprve odejme podporu parlament a posléze i obyčejní lidé (to na své kůži ochutnali v posledních několika letech José Sarney i jeho nástupce Fernando Collor de Melo v Brazílii, Raúl Alfonsín v Argentině, Alan García i nástupce Alberto Fujimori v Peru, Violeta Chamorrová v Nikaragui...), není to ještě tak zlé.

Horší bude (to je myšlenka Chilana Norberta Lechnera), pokud se demokracii nepodaří vytvořit nový celek a zastavit fragmentaci společnosti nejen na přátele a nepřátele, vinné a nevinné, ale i na krajně chudé a krajně bohaté. Pak budeme svědky růstu populismu nebo fundamentalismu založených na hledání smyslu komunity v nedemokracii. Třeba idealizací nenávratně ztracené minulosti a solidarity, na emotivních formách soudržnosti a identity, jako jsou společně zapalované vatry (to opět není latinskoamerický, nýbrž slovenský termín, ale i tady je namístě). Třeba návratem k absolutním jistotám a do sebe uzavřeným identitám, které „jinakost“ trestají smrtí, protože ji nedovedou asimilovat. Třeba jako organizace „Světlá stezka“ v Peru. A zřejmě nejen tam. Znějí nám velmi povědomě tyto úvahy, starosti a obavy. A naděje, že nový svět je možný i jako utopie chápána nikoli jako ideál k uskutečnění, nýbrž horizont, jímž poměrujeme naši realitu.

KATOLICKÁ RADIKÁLNÍ LEVICE

V LATINSKÉ AMERICE

ŠEDESÁTÝCH LET

VÍT
URBAN

V roce 1767 zanikl na území dnešní Paraguaye takzvaný jezuitský stát. Vypovězení a následné zrušení jezuitského řádu, které si vynutily některé evropské mocnosti, bývají nejčastěji interpretovány jako důsledek konfrontace mezi osvícenstvím a katolicismem. Avšak v případě zániku jezuitských „redukci“ (ekonomicky soběstačných a prosperujících domorodých osad), které začaly vznikat na paraguaysko-brazilském pomezí od počátku 17. století, šlo o důvody spíše ekonomické, jejichž ideologické pozadí bylo až druhotné. V podstatě lze shrnout, že misijní inkulturace hospodářského, sociálního a náboženského rázu podlehla v Paraguai pragmatickým mocenským a liberálně-obchodním zájmům, jejichž součástí byl tehdy i požadavek „volné soutěže“ v rámci dobového otrokářského systému. Vzhledem k přežívající pověsti paraguayských redukci coby úspěšného „komunistického“ experimentu a vynalézavé pastorační praxi si řád Tovaryšstva Ježíšova zachoval až hluboko do dvacátého století značný vliv na sociální sebeprojekci v různých latinskoamerických zemích.

K marxistické levici tíhnoucí paraguayský spisovatel Augusto Roa Bastos, jeden ze světoznámých protagonistů prolulého latinskoamerického literárního „boomu“ šedesátých a sedmdesátých let, vydal v roce 1960 pod výmluvným názvem román „Syn člověka“, v němž ztotožnil Ježíšovo evangelijní poselství s postulátem revoluční pozemské spásy chudých a ponížených. Ke konkrétním podobám „spásné“ akce však vzhledem ke svému vrozenému historickému pesimismu a zálibě v agnostickém mytologicko-náboženském synkretismu nedohlédl. V prostoru euroamerického myšlení (umění) nebyl Roa Bastosův literární počín prvním ani posledním svého druhu. Svým způsobem jenom výmluvně odrážel konfúzní reformně-komunisticko-křesťanskou tradici chiliastického „disidentského podzemí“, kterou předznamenal již ve 12. století italský vizionář Joachim de Fiore.

A konečně: 1. ledna 1959 vstupují do Havany Castrovi „barbudos“. Celá Latinská Amerika se tak na dlouhou dobu ocitá v normativním stínu kubánské revoluční ortopraxe.

Je-li vytyčen jako počátek formování katolické radikální levice rok 1960, můžeme zástupně považovat zmíněné tři události (i když spolu na první pohled příliš nesouvisejí) za poměrně spolehlivé východisko pro vnímání určitého mentálního rozpoložení podstatné části lidových a intelektuálních vrstev.

První případ symbolizuje významnou a živou historickou tradici, druhý názorně dokresluje určitý přežívající intelektuální kontext a třetí už míří zcela za horizont tématu. Jinými slovy, první případ ještě není v rozporu s katolickou ortodoxií, druhý coby příklad modernistické varianty dost běžné osvícensko-subjektivistické svělove nepochybně ano a třetí (pokud ho chápeme jako inspirační zdroj) rovněž; jeho utopické a nadto vyhraněně antikřesťanské zaměření ho však kupodivu v očích projektantů pozemského Království božského předem nediskvalifikuje, spíše naopak. V nejširším slova smyslu mají všechny tři fenomény pro křesťanskou (katolickou) radikální sebeprojekci v šedesátých letech zcela zásadní význam. Naznačují totiž hlavní směr následného myšlenkového neklidu.

Pojem „katolická radikální levice“ je pro šedesátá léta značně mlhavý. Lze pochopitelně probírat vývoj v některých (ne všech) latinskoamerických zemích a odkazovat ke sporadickým radikálním tendencím v rámci křesťanskodemokratických pokusů o sociální proměnu, například, a patrně nejzřetelněji, v Chile, kde v tomto duchu vystupovala Hnutí revoluční levice (MIR) a Hnutí jednotné lidové akce (MAPU). Ale v tom případě by bylo nejprve záhodno velmi podrobně definovat, co se pod pojmem „radikální levice“ míní, protože pro křesťanskodemokratické strany či proudy je toto označení

velmi zavádějící a v podstatě nepravdivé.

K takzvané levicové radikalizaci totiž docházelo spíše v rámci samotné církve a její laické, intelektuální, případně i hierarchické a řeholní reprezentace (nikoliv na úrovni existujících politických institucí či směrů, i když zmíněný chilský příklad jako by svědčil o opak), aby nakonec tato radikalizace vyústila, doprovázena rostoucím vnitrocírkevním napětím po Druhém vatikánském koncilu, v koncept takzvané teologie osvobození, jejíž jedna, a to právě ta nejviditelnější část může být právem ztotožňována s radikální levicí.

To v úhrnu znamená, že latinskoamerickým problémem šedesátých let nebyla ani tak „katolická radikální levice“, jako spíše zastřešení ekzeziologických sporů v průběžně promyšleném heterogenním konceptu radikální reinterpretace Evangelia, jehož naplněním se stala ta část teologie osvobození, která připustila marxistickou inspiraci, a tudíž i teorii revolučního násilí a třídního boje. V tomto případě pak skutečně lze hovořit o „radikální levici“. Označení „katolická“ je však bez zevrubnějšího objasnění příliš zjednodušené – míní se oficiální církve, nebo jen blouznivecké „podzemí“? Kromě toho dobový chronologický rámec posouvá tento jev až hluboko za rok 1968 (Druhá latinskoamerická biskupská konference v Medelinu), kdy se teologie osvobození začíná konceptualizovat v dílech a působení peruánského kněze Gustava Gutiérreza, mexického akademika Josého Porfiria Mirandy, bývalého brazilského františkána Leonarda Boffa a některých dalších latinskoamerických kněží, řeholníků či laiků.

Když odhlédneme od zmíněné vsutku přelomové konference latinskoamerického episkopátu v kolumbijském Medellinu, která ovšem přes všechny „novátorské“ závěry nevybočovala z kontextu katolické věrouky, a tudíž jí nelze podávat promarxistické sympatie, můžeme v rámci šedesátých let upozornit jen na fragmentarizovaný sled některých iniciálních aktivit a jevů:

Všeobecně se uznává, že teologie osvobození (především její marxistická odnož) se zrodila v Evropě. Za inspirační zdroj jsou považovány, mezi jinými, „mesiášská teologie“ protestantského profesora v Tubingenu Jürgena Moltmanna, poválečná aktivita francouzských „dělnických kněží“ a intelektuální podněty katolické univerzity v Lovani.

Souběžně s tím se na počátku šedesátých let zřetelně ukazuje, že veškeré do-

savadní projekty rozvojových programů (navazujících na neúspěšný Kennedyho program Spojenectví pro pokrok) jsou neúčinné. Problém ochromující sociální nerovnosti a endemické chudoby se proto dramaticky aktualizuje. Hledají se různá řešení, mimo jiné i v pastoraci. Za jednu z možných cest je považována výraznější veřejná angažovanost latinskoamerických křesťanů (biblická „chudoba“ dostává záměrně i bezděčně politický obsah). V promyšlení těchto cest se opětovně angažují jezuité (na univerzitách v Chile a Střední Americe), kteří jsou dodnes některými znalci problematiky považováni, mnohdy neprávem, za původce názorového chaosu.

Dosud ještě čerstvý úspěch kubánské revoluce přispívá k další názorové radikalizaci, která u některých jednotlivců, skupin či myšlenkových hnutí končí dlouhodobým vybočením z věroučně platných vnitrocírkevních (křesťanských) rámců. Nejznámějším a přímo emblematickým je případ kolumbijského kněze a profesora sociologie Camila Torrese, jehož životní dráha, ukončená smrtí v partyzánském boji v únoru 1966, se stala názorným příkladem utopické vize křesťana či kněze-revolucionáře s puškou, angažovaného na straně revoluce. Takřka souběžně se rodící cheguevarovský sekulární mýtus získává i svou jakoby sakrální podobu. Radikální levicová mládež, marxistická i nemarxistická, se poté začíná odvolávat na oba symboly.

Delší časový odstup od šedesátých let, do něhož se mimoto promítá ještě stále čerstvá zkušenosť se zhroucením bipolárního světa a komunismu v Evropě, nám umožňuje nahlédnout dobový fenomén katolické/křesťanské radikalizace (teologie osvobození) s větší mírou objektivitu a nepředsudečnosti.

Je zřejmé, že nejde o fenomén, který by mohl být hodnověrně pojednáván pouze na půdorysu šedesátých let či výlučně z hlediska všeobecné euforie bezprostředně po rychlém pádu „říše zla“ v roce 1989. Zřejmé je i to, že tento rozostřený jev má své dimenze historické, ekonomické, kulturní, sociální, náboženské, politologické a ne-

chybně i filosofické a psychologické, jejichž souvztažnost ho činí ještě rozostřenějším. Při hodnocení je tedy zapotřebí velmi pečlivě rozlišovat a neupadat do doktrinálních schematismů. Jedna z jejich podob byla do polistopadového Česka importována například prostřednictvím náhledu na dvacáté století z pera britského historika Paula Johnsona, u něhož je přání leckdy otcem myšlenky.

S Johnsonem a v souladu s příslušnými dokumenty, které vydal Vatikán po roce 1984, lze ovšem sdílet názor, že marxistický koncept teologie osvobození a násilné předjímání křesťanské spásy již zde na tomto světě (tedy de facto pouze politicko-ekonomické čtení Evangelia) jsou utopickým bludem. Z církevního hlediska: Veškerá skutečnost nemůže být chápána výlučně jako skutečnost politická, která proto také vyžaduje odpovídající politické jednání.

Na druhé straně je třeba mít neustále na paměti, že existují různé teologie osvobození a že kritický postoj je na místě především v případě jejich marxistických či desakralizujících variant, které potvrzují názor kardinála Josepha Ratzingera, že za španělštinou nebo portugalským teologů a hlasatelů osvobození je ve skutečnosti cítit němčinu, francouzštinu a americkou angličtinu. Teologie osvobození je v tomto smyslu jen částí exportu mýtů a utopii vypracovaných na rozvinutém Západě do třetího světa. Je to takřkajíc pokus o kulturní imperialismus, i když se představuje jako spontánní výtvar zneprávněných mas. Využívá náboženské energie člověka jako nástroje pro politické cíle a zaměřuje ji na čistě pozemskou naději.

Toto převrácení biblické tradice klame mnoho věřících, kteří jsou pak přesvědčeni, že Kristova zaslíbení jsou totéž, co sliby hlasatelů revoluce.

Mnozí latinskoameričtí křesťan-

né se v šedesátých (a pozdějších) letech domnívali, že kubánská revoluce, evropský „reálný socialismus“ a zapojení církevních struktur i nauky do výlučně pozemských všenápravných akcí proti zjevné sociální nespravedlnosti a znevolaňující chudobě mohou být cestou, jak tento bludný kruh zrušit a nabídnout alternativu k selhávajícím reformám, včetně neoliberalistických projektů. Široká náruč církve se mnohým jevila jako poslední prostředek záchrany. Jestliže přepustíme, že mnohdy šlo o akty sebezáchovy a „čirého zoufalství“, akademické odvolávání se na ideologické poučky o pravici a levici je poněkud kontraproduktivní. To znamená, že hodnotící soud nelze vynášet výlučně z pozic ekonomických a politických teorií. Obecná existenciální dimenze problému je nepřehlédnutelná, což znamená, že s určitou mírou takzvané radikalizace některých křesťanských proudů je třeba počítat i ve třetím tisíciletí.

Drogy, Latinská Amerika a my

ALEŠ BOROVÍČKA

Pokusím se v tomto článku přiblížit čtenářům pohled příslušníka kriminální policie, který se specializuje na protidrogovou problematiku, na oblast našich vztahů k Latinské Americe.

Chceme-li se podívat na vztahy České republiky se zeměmi Latinské Ameriky z hlediska policejního, pak rozhodně dojdeme k závěru, že tu dominuje jediné a nejdůležitější téma: kokain. Tato po heroínu, kanabisových produktech a syntetických drogách čtvrtá nejrozšířenější světová droga se liší od jiných drog přírodního původu, např. heroínu, hašiše či marihuany, tím, že má pouze jedinou produkční oblast značně vzdálenou od našeho státu. Surovinu k její výrobě tvoří listy kokového keře, který se pěstuje výhradně v některých zemích tropického pásma Jižní Ameriky, zejména v těch, do nichž zasahuje hlavní hřeben And. Jeho horská údolí skýtají pro koku ideální klimatické i polohové podmínky. Nadto velká odlehlost a těžká dostupnost produkčních oblastí v tropickém pásmu Jižní Ameriky bezpochyby vyhovuje takovéto výrobě ilegálního charakteru.

Bezkonkurenčně největším producentem zůstává Kolumbie, kde se také obchod s kokainem vyvinul do klasické podoby drogových kartelů, velmi mocných, enormně bohatých a organizačně složitých zločineckých struktur. I když se v posledních letech, zejména pak po likvidaci proslulého kokainového bosse Pabla Escobara, podařilo poněkud moc kartelů omezit, přece jen zůstávají stále rozhodující silou ve výrobě kokainu a v obchodu s ním. Mezi další produkční země patří zejména Peru a Bolívie. Pokud hovoříme o produkčních zemích, máme na mysli skutečnost, že se v nich nejen koka nelegálně pěstuje, ale její listy se také chemicky zpracovávají na kokain v tajných laboratořích.

Ve všech těchto zemích mají drogové zločinecké organizace neobyčejně silné postavení a pěstování koky, výroba kokainu a jeho vývoz představují ekonomicky

velice významnou součást příjmů těchto států. Drogové organizované podsvětí silně proniká do politických a ekonomických legálních struktur v těchto zemích a představuje podstatný faktor každodenního života v této oblasti.

Geografické rozložení produkčních zemí vlastně předurčuje, že nevhodnějším trhem pro odbyt kokainu budou Spojené státy a Kanada, zkrátka Severní Amerika, chcete-li. Přeprava na jejich území vyžaduje totiž nejnížší náklady a výsledný efekt ve formě vyššího zisku z dovozu kokainu do této oblasti je důsledkem zejména tohoto faktoru. Vstupní bránu pro jihoamerický kokain zde tvoří především státy Střední Ameriky, a zejména pak sousední Mexiko. Mohli bychom je označit za jakési mezistupně na cestě kokainu z produkčních zemí do zemí spotřeby. Zejména pak mexické zločinecké organizace dosahují z obchodu s kokainem směřujícím do severoamerického teritoria značných zisků a představují silný rizikový faktor v tomto státě.

Ve Spojených státech si vypracoval na černém trhu značně silnou pozici crack. Jde o drogu, která se poměrně jednoduchou cestou vyrábí z kokainu za použití jedlé sody. Hlavní výhodou je to, že konečný krystalický produkt představuje mnohonásobně větší objem než kokain jako vstupní surovina. Přitom jeho účinky jsou mnohem silnější a výraznější než u vstupní drogy. Je ovšem také pravdou, že celková psychická a fyzická devastace organismu při užívání této drogy postupuje nesrovnatelně rychleji a intenzivněji nežli u kokainu. Svou popularitu si crack celkem logicky v USA vybojoval právě mezi chudšími, a zejména mládežnickými a černošskými vrstvami společnosti, které si kokain samotný nemohou dovolit. V našich

podmínkách jsme se s crackem zatím setkali spíše sporadicky. Rozhodně zatím nedošlo ani úrovně rozšíření kokainu, natož jiných drog. Nemůžeme ovšem vyloučit, že nás skutečný boom cracku ještě čeká.

V souvislosti se severoamerickým drogovým trhem nemůžeme nezmínit další typický rys ve vztazích s latinskoamerickými produkčními oblastmi, a sice výrobu heroínu. Zejména v Kolumbii v posledních letech narůstá pěstování máku a výroba opia a jeho rafinace na heroín. Komerční výroba heroínu se rozšířila také na území Mexika. Latinskoamerický heroín jde téměř výhradně do Spojených států. Zde se ceny této drogy pohybují na mnohem vyšší úrovni než v Evropě, což je způsobeno jak nižšími přepravními náklady, tak větší kupní silou amerických zákazníků. Avšak kdyby rozdíl v ceně této drogy mezi Spojenými státy a Evropou byl těsnější, existuje tu nepochybně riziko, že tento vysoce kvalitní heroín ve formě, kterou je možno kouřit, by byl v podstatných množstvích dovážen do Evropy. Zatím zřejmě toto nebezpečí nehrozí, ale budoucí vývoj lze někdy jen obtížně předvídat.

Teprve jako další v řadě figuruje pro kokain evropský trh. Dovoz kokainu do Evropy ovšem předpokládá použití lodních či leteckých spojů a tato droga se tak pro evropský trh prodražuje. I přes tuto nevýhodu si kokain v Evropě zachovává postavení jedné z nejvýznamnějších drog. Úroveň spotřeby kokainu v Evropě bych označil za dlouhodobě stabilizovanou. Tím chci říci, že nelze pozorovat žádný dramatický vzestup jeho zneužívání v evropských zemích ve srovnání například s heroinem nebo syntetickými drogami. Na druhé straně právě tato stabilita vytváří trvale výhodnou odbytovou oblast pro tento nelegální produkt. Proto si Evropa i nadále ponechává své postavení velkého kokainového trhu.

V této souvislosti je třeba si povšimnout toho, jakým způsobem droga do Evropy přichází. V zásadě existují čtyři hlavní cesty pro vstup kokainu na náš světadíl:

- lodní náklady v kombinaci s přepravou po silnici či železnici na kontinentě
- letecké komerční náklady
- letečtí kurýři
- poštovní zásilky a zásilky expresních přepravců jako např. DHL.

Nepochybně hlavní objem kokainu přichází v ohromných nákladech lodních, často až o hmotnosti mnoha set kilogramů či v řádu tun. Typickou vstupní bránu těchto kokainových nákladů do Evropy tvoří například Španělsko, zejména pak galicijské přístavy, vcelku nepochybně díky neexistenci jazykové bariéry ve vztahu k většině latinskoamerických států a k tradičním kulturním a ekonomickým stykům i značné hustotě dopravních spojů. Významné v tomto směru jsou i přístavy ni-

zozemské. Nizozemsko vůbec má v obchodu s drogami velmi specifické postavení vzhledem k tradičně liberální drogové politice, která nepochybně usnadňuje postavení obchodníků s drogami, protože obecně vytváří klima tolerantní ke drogám a k osobám, které je šíří. Velké lodní náklady se ovšem nevyhýbají ani velkým přístavům italským, belgickým i jiným.

Poněkud málo toho zatím víme o lodních zásilkách přicházejících do Evropy přes baltské a černomořské přístavy následnických postsovětských států, zejména Ruska a Ukrajiny. Zločinecké struktury těchto zemí, proslulé svou organizovaností, aktivností, ekonomickou silou a sklony k násilí představují pro jihoamerické kokainové kartely nesporně zajímavého partnera. V praxi jsme již nejednou získali informace o spojeních tohoto druhu, byť hmatatelný důkaz v podobě zabavené zásilky s „ruskojazyčným“ prvkem u nás zatím chybí.

Po námořních cestách jdou i zásilky střední úrovně v horizontu několika desítek kilogramů, maximálně pak mezi jedním až dvěma metrickými centy. Ty se umísťují do obvyklých komerčních kontejnerů, s nimiž je možno pokračovat dál bez jejich vykládaní na kamionech po silnici. Právě tyto zásilky lze označit za poměrně typické pro Českou republiku a právě zásilky tohoto rozměru byly doposud vždy zabaveny v naší republice. Dá se říci, že takováto větší zásilka je zabavena u nás zhruba jedenkrát do roka. Kolumbijské a další jihoamerické zločinecké organizace si jako vhodné „partnery“ na české straně vybírají obvykle firmy, které mají určité potíže a jsou ochotny se pouštět do dovozů, jež se na první pohled jeví mnohdy jako nevýhodné a ztrátové. V minulosti to platilo o takových komoditách, jako jsou například kolumbijské fazole, kolumbijské ovocné kompoty, kostarické zelené banány či kolumbijské dehydrované ovoce. Všechny spojovalo to, že obsahovaly poměrně značné množství kokainu v rozličném balení a s různým ukrytím.

Letecké komerční náklady představují druhý největší objem příchozího kokainu do Evropy. Jednotlivé zásilky ukryté v různých druzích zboží ovšem nepřesahují více než řádově desítky kilogramů. K jejich výhodám patří ve srovnání s lodní dopravou rychlost přemístění, k nevýhodám pak snazší odhalitelnost ze strany celních a policejních orgánů.

Letečtí kurýři nepřeppravují velká množství kokainu. Nejznámější jsou snad takzvaní polykači. V jihoamerických státech se jim říká „mulas“, tedy doslovně muly. Pocházejí obvykle z nejnižších společenských vrstev, a právě proto bývají nápadní příkrým nesouladem mezi svou sociální charakteristikou a možností cestovat se značnými finančními nároky do Evropy. Polykají malé kousky lisovaného kokainu

zabalené do několika gumových vrstev a podstupují tak nebývalé riziko, protože při prasknutí obalu a úniku drogy do organismu není takovému kurýrovi pomoci a umírá. Jeden kurýr může takto dovézt nanejvýše 600–800 gramů drogy, zřídka pak více. Do Evropy těchto kurýrů přilétá ohromné množství. V kvantitě se pak skrývá právě úspěšnost tohoto druhu pašování. U nás jsme zachytili velkou vlnu takových kurýrů na pražském ruzyňském letišti, která kulminovala v letech 1995–96. V té době se také podařilo zatknout několik desítek z nich. Zdá se, že v posledních letech tato forma pašování poněkud polevila.

Existují jistě i jiní letečtí kurýři. Ti pašují slisovaný kokain buď nalepený v plastických sáčcích na těle, nebo ukrytý v zavazadlech či v obsahu svých zavazadel. Ti mají větší přepravní kapacitu, zhruba do dvou až tří kilogramů, podle okolností občas i více. I u nich spočívá jejich hlavní „kouzlo“ právě v masovosti. Již předem drogové zločinecké organizace počítají s tím, že zde dojde k určitým ztrátám následkem odhalení kurýrů. I přesto se tento způsob dopravy stále vyplácí.

Dovoz v poštovních zásilkách, jak balíkových, tak dopisních, a zejména pak v zásilkách expresních přepravců nabývá v poslední době na důležitosti. Dopisy umožňují přepravu jen množství v řádu gramů v jedné zásilce, zato při využití například doručování poste restante a velkých počtů zásilek mohou být stále výhodné a hlavně relativně málo rizikové. Zcela evidentně se stále vyplácí. Naopak balíky umožňují převézt až zhruba do deseti kilogramů kokainu. Celníci v naší zemi se již setkali i s velice kuriózními úkryty pro kokain přicházející z latinskoamerických zemí – jako například ozubená kola nebo srolované horolezecké lano. Do budoucna musíme počítat i s nárůstem tohoto způsobu pašování této drogy.

Pokud jde o velké lodní zásilky a komerční letecké náklady, pocházejí převážně z produkčních zemí, a zejména pak z Kolumbie. Nicméně vliv obchodu s kokainem na Latinskou Ameriku se rozhodně nevyčerpává výčtem produkčních zemí. Další země regionu nepatří sice k producentům, ale jejich vnitřní poměry a do jisté míry i styky s cizími státy jsou ovlivněny tím, jak jsou zapojeny do obchodu s kokainem. Tyto země zpravidla tvoří určitý mezistupeň na cestě drogy z produkčních oblastí do cílových zemí spotřeby. Ony mezistupně, překladové uzly či distribuční centra na území Latinské Ameriky představují jednak další státy Jižní Ameriky, jako jsou například Ekvádor, Chile, Argentina, Uruguay a Paraguay, ale i Surinam, Venezuela, a především Brazílie, dále pak státy Střední Ameriky a Karibiku.

Také odtud do Evropy přicházejí velké

lodní a letecké zásilky kokainu. Typické ovšem tyto země jsou jako místa vypravování řady kurýrů leteckou cestou do cílových oblastí, běžně odtud odcházejí i zásilky poštovní. Zvláštní postavení v tomto směru mají Brazílie a pak malé ostrovní státy karibské oblasti. Svědčí o tom mimo jiné také dosti početné případy českých občanů, kteří byli právě v těchto turisticky atraktivních oblastech naverbováni jako kokainoví letečtí kurýři a nechali se lákat na první pohled snadným výdělkem, který „zaplatí“ poměrně nákladnou cestu. Objemy procházející přes tyto regiony představují nezanedbatelné množství kokainu vstupujícího na starý kontinent, některé zdroje uvádějí například u karibské oblasti až čtyřicet procent.

V přepravě za pomoci kurýrů mají velký význam západoafrické organizace obchodníků s drogami, zejména pak nigerijské gangy, jež úspěšně spolupracují s kokainovými kartely v Jižní Americe a jako východiště pro své kurýry používají často právě například Brazílii. Přitom etničtí Nigerijci nikdy nejsou kurýry nebo výkonnými členy gangů. Tyto práce za ně obstarávají najatí občané ostatních západoafrických nebo evropských či jiných států. Sami zastávají především pozice organizátorů a manipulují s penězi pocházejícími z obchodu s drogami.

Ze zemí Střední Ameriky stojí za zmínku do jisté míry specifické postavení, jež zaujímá ve vztahu k naší zemi Kostarika. V této malé a relativně stabilizované stře-doamerické republice se podle našich poznatků nachází dosti početná česká a slovenská kolonie. Země je přitom přes Mexický záliv snadno dosažitelná pro rychlé čluny vozící kokain z produkční Kolumbie. Není proto divu, že značná část oně zmiňované české a slovenské komunity je tak či onak spjata s obchodem s kokainem. Právě s Kostarikou probíhá velmi čilý styk v oblasti přepravy kokainu do Evropy přes Českou republiku, ať již to je v komerčních nákladech tradičního zboží, jako například banánů, nebo u leteckých kurýrů. To dosvědčují výsledky úspěšné policejní spolupráce se zahraničními kolegy ve vztahu ke Kostarice.

O tom, že někdy tradičně historicky vytvořené styky mohou ovlivnit využití našeho území pro obchod s drogami, svědčí relativně četné příklady. Všeobecně se ví, že v předlistopadové éře na našich školách studovalo značné množství studentů z latinskoamerických zemí a také obchodní styky s mnohými zeměmi této oblasti se daly označit za čilé. Některé z osob patřících k bývalým studentům či obchodním partnerům pak nalézají v současnosti uplatnění díky svým stykům, znalosti prostředí a mnohdy i jazyka také v obchodě s kokainem.

Dnes již klasickým případem je kolumbijský občan, který kdysi na jedné z našich

LATINSKÁ AMERIKA

vysokých škol vystudoval a vrátil se pak do tehdejšího Československa na počátku 90. let, aby zde založil obchodní firmu. Ta byla krytím pro dovoz velkých zásilek kokainu. Zde naše policie zaznamenala první velký úspěch v boji s pašováním kokainu, když bylo v roce 1992 zabaveno v paletách pod nákladem kolumbijských fazolí více než 100 kg kokainu.

Nelze přehlédnout ani to, že v naší zemi před rokem 1989 pracovalo značné množství kubánských občanů. Mnozí Kubánci jsou dnes aktivně zapojeni do obchodu s drogami a využívají pro to i své styky v České republice. Ač se tamní režim snažil vždy tvrdit pravý opak, na Kubě vždy patřil obchod s kokainem k něčemu vcelku obvyklému a spojenému nezřídka s vládními strukturami. Kubánci rozhodně představují v obchodu s kokainem z bezpečnostního hlediska pro naši republiku rizikovou skupinu.

Mimořádně významnou roli v obchodu s kokainem směřujícím k nám nebo přes Českou republiku tranzitujícím sehrávají čeští a slovenští emigranti. Mám zde na mysli zejména emigranty z jihoamerických států obecně a v Kolumbii a dalších produkčních zemích obzvláště. Ovšem i mnozí emigranti například v Nizozemsku, Belgii, Francii, Španělsku, Velké Británii, Německu i jinde mají úzké styky na Latinskou Ameriku a dlouhodobě a úspěšně působí v obchodu s kokainem směřujícím z této oblasti do Evropy. Troufnu si tvrdit, že bez českých a slovenských emigrantů si obchod s kokainem do České republiky nebo přes ni neumíme ani představit. Zcela přirozeně totiž využívají své styky a znalost českého prostředí, a naopak své styky a znalost prostředí latinskoamerického. Mimochodem příznačné pro ně jsou například velmi přátelské vazby na krajské úrovni na naše zastupitelské úřady, hlavně v Latinské Americe.

Česká republika díky své zeměpisné poloze pravděpodobně nikdy nebude zemí, kde se zabavují obří zásilky o hmotnosti mnoha metrických centů nebo několika tun. Takové i nadále zůstanou doménou přístavů USA a v Evropě. Do evropských přístavů nesměřují ovšem jenom obří zásilky na lodích. Po námořních cestách jdou i zásilky střední úrovně v horizontu několika desítek kilogramů, maximálně pak mezi jedním až dvěma metrickými centy. Ty se umísťují do obvyklých komerčních kontejnerů, se kterými je možno pokračovat dál bez jejich vykládky na kamionech po silnici. Právě tyto zásilky lze označit za poměrně typické pro Českou republiku a právě ony byly doposud vždy zabaveny v naší republice. Dá se říci, že takováto větší zásilka je zabavena u nás zhruba jedenkrát do roka. Zásilky vycházejí jednak ze zdrojových zemí Jižní Ameriky, výjimkou ovšem nejsou ani zá-

silky přepravované například ze středoamerických států, kam se dostaly ze zdrojových zemí.

Geografická poloha naší země v centru kontinentu s velmi rozvinutými dopravními cestami leteckými, silničními i železničními však na druhé straně podmiňuje dobrou pozici pro tranzit drog jdoucích na jiná, lukrativnější odbytiště, zejména pak ve státech Evropské unie. Právě na našem území se nacházejí překladiště, kde se droga vyjme z původního nákladu a dále putuje zpravidla v menších množstvích většinou opět po silnici, a to jednak na sever do skandinávských zemí, jednak na západ do Německa, Nizozemska a Spojeného království, anebo na jih do Švýcarska a Itálie.

Určitá část kokainu zůstává pochopitelně na vnitřním trhu. Momentální množství kokainu na trhu značně ovlivňuje i aktuální cenu drogy při distribuci v malém. Ta se pohybovala v posledních letech mezi 2000–3000 Kč za gram, což je cena pro tuzeckého narkomana vysoká. Musíme si uvědomit, co vlastně konzumenta na této droze přitahuje.

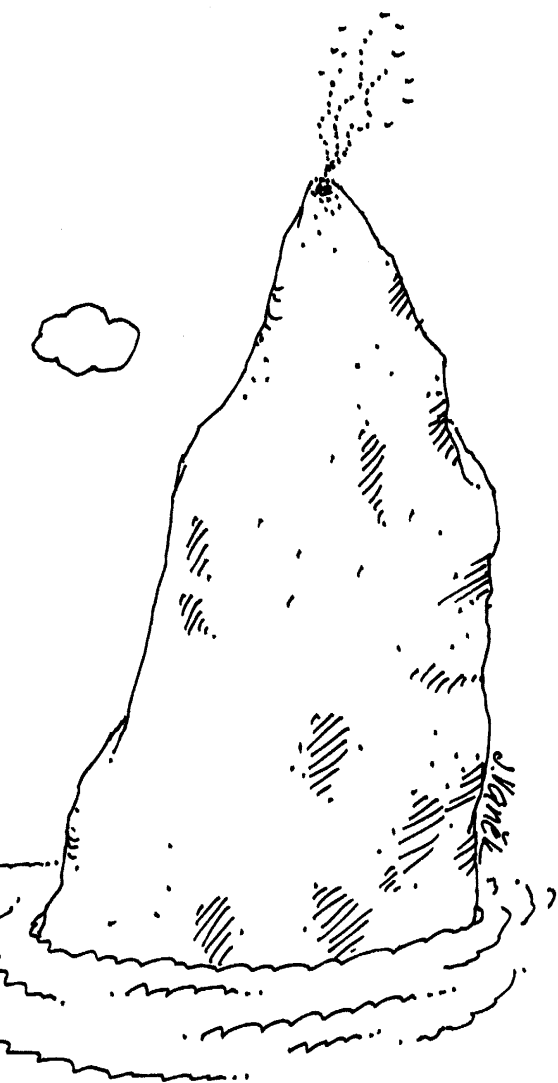
Kokainu dávají někteří toxikomané přednost jednak pro jeho výrazně stimulační účinky, ale také pro nepoměrně jednodušší a méně zdravotně rizikový způsob aplikace ve srovnání s heroinem, tedy v porovnání šňupání a injekční aplikace. Přesto získává kokain na drogovém trhu výrazného konkurenta. Představují ho stimulační drogy amfetaminové a metamfetaminové řady. Obchodně nebezpečnou konkurenci pro kokain tvoří amfetamin domácí výroby, známý a velice populární pervitin. Má totiž srovnatelné účinky, zejména stimulační, tedy povzbuzující a může být konečnou užitím i neinjekční metodou typickou pro kokain, totiž šňupáním. Hlavně je ovšem pervitin nesrovnatelně levnější než kokain, a to mu získává výhodnější postavení zejména u konzumentů z řad mládeže, kteří ho nezřídka užívají jako rekreační drogu. Kokain tedy zůstává omezen na movitější klientelu. Typicky ho užívají podnikatelé, osoby z prostředí populární hudby, modelingu, reklamy. Pro své účinky se těší popularitě i mezi prostitutkami, jež nezřídka bývají jeho dealerkami a mají dostatečné příjmy na to, aby si ho mohly dovolit. Dá se říci, že v našem prostředí se vyskytuje kokain jako droga spíše vyšší střední a vyšší společenské vrstvy. Musíme ovšem poznamenat, že i přes silnou konkurenci domácího metamfetaminu, známého pervitinu, je kokain stále žádanou drogou. To způsobuje, že Česká republika i nadále bude pro tuto omamnou látku trhem, byť ne tím největším.

Nelegální obchod s kokainem je vysoce organizovanou činností na mezinárodní úrovni, do níž se investují nepředstavitelně vysoké finanční částky. Tomu by také měla odpovídat mezinárodně organizovaná

spolupráce policejních specializovaných jednotek a justičních orgánů. V praxi to tak platí pro spolupráci s převážnou většinou evropských států a se Spojenými státy a Kanadou. I když úroveň spolupráce s jednotlivými státy je zde rozdílná, celkově ji lze označit za dobrou. Specifické je zde postavení americké DEA (Drug Enforcement Administration) ve vztahu k boji proti obchodu s kokainem. Tato pozice je dána tím, že na straně jedné pro USA představuje kokain zásadní hrozbu v drogové oblasti vzhledem k blízkosti produkčního pásma v Jižní Americe a politickým a ekonomickým zájmům USA v této oblasti, a na straně druhé tím, že americké policejní orgány disponují největšími zkušenostmi a největší sumou informací o tomto druhu obchodu s drogami. Není proto divu, že o velkou část úspěchů v boji proti dovozu a tranzitu kokainu v České republice se zasloužila právě součinnost s partnery ze Spojených států.

Faktem ovšem zůstává, že se málokdy podaří zasáhnout „zaoceánskou“ stranu. Obvykle uspějeme, pokud jde o zabavení zásilky a zatčení jejích organizátorů v České republice, případně v Evropě. Spolu-

práce ovšem vážně, pokud jde o spolupráci s policejními a justičními orgány latinskoamerických států, zejména pak států, v nichž se kokain vyrábí. Nepochybně negativní vliv zde má skutečnost, že s těmito státy na rozdíl od Evropy a Severní Ameriky nemíváme zpravidla uzavřeny smlouvy o právní pomoci ve věcech trestních, ani dohody o spolupráci na policejní úrovni. Například smlouvu o právní pomoci ve věcech trestních máme v daném regionu pouze s Kubou. Za tuto skutečnost vděčíme nepochybně specifickému postavení komunistického režimu na Kubě před rokem 1989.

S ostatními státy Jižní a Střední Ameriky takové smlouvy neexistují a úroveň spolupráce se zeměmi tohoto regionu tento nedostatek vcelku přesvědčivě odráží. Přitom smlouvy tohoto druhu představují v oblasti vyšetřování trestných činů obecně a drogové kriminality zvláště nepochybně účinný nástroj.

Problematická ekonomická situace latinskoamerických států je zjevně hlavním důvodem, proč si nemohou dovolit vydržování styčných důstojníků v Evropě, tak, jak

je mají mnozí naši evropští a američtí partneři. Institut policejních styčných důstojníků přitom nesporně přispívá k úspěchu v boji proti drogám, protože styční důstojníci díky své fyzické přítomnosti v daném státě či oblasti disponují schopností operativní reakce na vzniklé problémové situace a mívají obvykle ve svém teritoriu dobrou místní i osobní znalost, což rovněž přispívá k neformálnosti a účinnosti spolupráce probíhající jejich prostřednictvím. Zejména tradičně dobré kontakty se styčnými důstojníky severovýchodních zemí, SRN, Velké Británie, Švýcarska, Francie, Itálie a, jak jsme již naznačili, americké DEA dokáží zajistit velice vysokou úroveň operativní a pružné spolupráce.

Všechny tyto skutečnosti lze považovat za pravdivé. Nelze ovšem skrýt velice dobře známý faktor, a to zkorumpovanost policejního a justičního aparátu latinskoamerických států. Musím přitom dát za pravdu i jednomu argentinskému kolegovi, který působil v generálním sekretariátu Interpolu. V naší diskusi o korupci v latinskoamerických policejních sborech, konkrétně pak o situaci v Kolumbii, právem poukazyval, že nelze všechny házet do jednoho pytle. Opravdu, i Kolumbie disponuje řadou příkladů, kdy policisté v boji s drogou položili i život.

Přesto korupce v této oblasti patří mezi nepopíratelné jevy. Vyvolává zákonitě nedůvěru z naší strany k latinskoamerickým partnerům. V praxi spolupracujeme s těmi, které máme z minulosti prověřeny nebo které nám doporučí naši zahraniční evropští či američtí partneři. Podaří-li se někdy dovést do úspěšného konce spolupráci s latinskoamerickými protějšky na policejní úrovni, jak tomu bylo kupříkladu v souvislosti se zásilkou zhruba čtyřiceti kilogramů kokainu z Kostariky v roce 1999, zhatí nakonec výsledek evidentní korupční jednání v justici. V daném případě například soudce v Kostarice propustil z vazby na základě mezinárodní policejní spolupráce zadrženého organizátora této zásilky. Ten pochopitelně ihned zmizel a dodnes ho bezvýsledně hledáme. Korupce na latinskoamerické straně je prostě faktem, který těžko můžeme ovlivnit a musíme s ním ve své práci počítat.

Podstatný význam pro naši práci v kokainové sféře mají kontakty s naší konzulární službou. Ona totiž představuje v mnoha případech jinak těžko nahraditelný zdroj pro nás užitečných informací. Může jít jak o informace o místní situaci v latinskoamerických zemích, tak o konkrétní poznatky o možných kurýrech či zásilkách. Těto navýsost užitečné spolupráce si my, policejní specialisté v oblasti boje proti obchodu s kokainem, velmi vážíme a budeme i v budoucnu vždy podporovat její rozvíjení. Přispívá podle našeho názoru zcela nepochybně k ochraně zájmů naší republiky.

Zmínku si zaslouží i otázka postoje policejních specialistů k otázce rozšiřování bezvízových styků se státy Latinské Ameriky. Oceňujeme, že jsme vždy dotazování na naše stanovisko, pokud se v tomto směru připravuje u některého latinskoamerického státu změna. Příznacným zůstává, že naše stanoviska jsou ve všech případech negativní. To vychází z našeho principiálního postoje, že prakticky každý stát v oblasti představuje určitou hrozbu z hlediska pašování kokainu. Jistěže některá země hrozbu velkou, jiná podstatně menší, ale všechny přece jen nějakou. Proto zavádění bezvízových styků není podle nás v bezpečnostním zájmu našeho státu.

Chápeme, že žádné vízum samo o sobě nezabrání nelegálnímu obchodu s drogami. Již ale samotný fakt, že máme přehled o cestách osob z těchto zemí do České republiky, má pro naši práci svůj značný význam. Obchodní spolupráci a skutečnou turistiku víza příliš významně neomezí, tak jako nově zavedená vízová povinnost s některými postsovětskými republikami neznamena nějaký zásadní úpadek ekonomických vztahů s nimi a z naší země rozhodně nevyhne ruský mluvící turista. A to platí i ve vztahu k zemím Latinské Ameriky.

V závěru se pokusím o shrnutí naznačených myšlenek. Obchod s kokainem představuje hlavní téma v našich vztazích s Latinskou Amerikou z policejního hlediska. Kokain není nejvýznamnější drogou na našem černém trhu, ale zachovává si dlouhodobě své pozice. Česká republika zůstane i nadále pro kokain převážně tranzitní zemí. Pašování kokainu do České republiky a přes ni probíhá jednak ve velkých lodních zásilkách s pokračováním v kamionech po Evropě, pomocí leteckých kurýrů a pomocí poštovních a expresních balíkových zásilek. Lze očekávat, že na obchodu s kokainem se i nadále budou významnou měrou podílet čeští emigranti z Latinské Ameriky i jiných zemí.

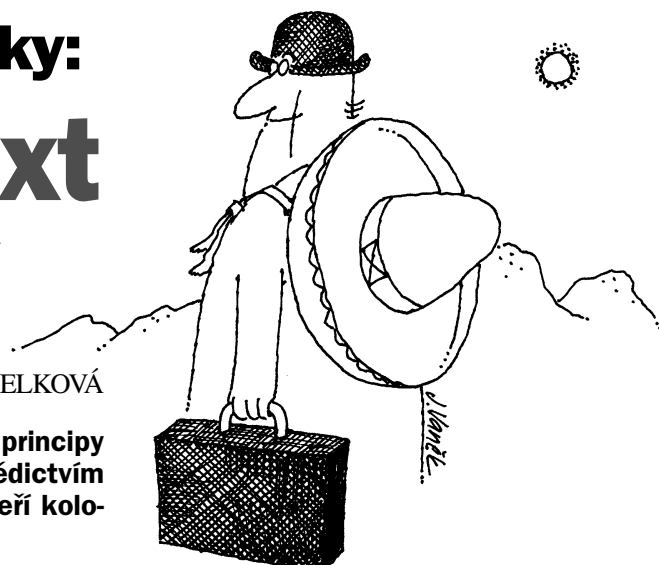
Úspěšný boj s tímto nelegálním obchodem se neobejde bez mezinárodní spolupráce policejních a justičních orgánů. Rozhodně by k těmto úspěchům přispěla intenzivnější a těsnější spolupráce zejména s policejními sbory latinskoamerických států. Zde je ovšem situace i nadále poznamenána vysoce korupčním prostředím v těchto státech. Zlepšení situace by jistě částečně napomohlo i uzavření smluv o právní pomoci ve věcech trestních, respektive smluv o policejní spolupráci se zeměmi regionu.

Významnou roli v oblasti protidrogové policejní praxe sehrává i spolupráce s konzulární službou. Policejní praktici zřejmě i nadále budou zastávat negativní stanovisko k omezování vízové povinnosti vůči latinskoamerickým zemím.

Vztahy EU a Latinské Ameriky: historický kontext a současný stav

Vztahy evropských zemí se zeměmi Latinské Ameriky nejsou fenoménem posledních let, ale mají své historické souvislosti. Vždyť ústavy, instituce a právní principy tak, jak je nacházíme v současné Latinské Americe, jsou dědictvím evropských přistěhovalců, zejména Španělů a Portugalců, kteří kolonizovali tento světový subregion v 16. až 18. století.

EVA CIHELKOVÁ

Vliv Evropanů ovšem s rozpadem koloniální říše a se vznikem nezávislých států v žádném případě nezánikl. I když v 19. století se v Latinské Americe výrazně pro-razoval vliv Spojených států amerických, obchodní a kulturní vztahy tohoto regionu zůstaly výrazně orientovány na Evropu, a to i přes Monroeovu doktrínu z r. 1823, která zdůrazňovala koncept nezávislé západní polo- koule.

Avšak od počátku 20. století vliv evrop- ských mocností v Latinské Americe plynu- le klesal. Relativní ústup zemí Evropy z lati- nskoamerických států podmníla zejména 1. světová válka. Pozice dříve získané ev- ropskými zeměmi rychle přebíraly USA. Světová hospodářská krize na konci 20. a v 1. polovině 30. let s sebou přinesla dal- ší omezení spolupráce. Nejvážnější předěl ovšem představovala 2. světová válka, je- jmž výsledkem bylo výrazné oslabení ekono- mického potenciálu Německa a vážné hospodářské potíže Velké Británie.

V r. 1947 vznikla Organizace ameri- ckých států a Spojené státy se začaly aktivně v regionu projevovat. Podpora byla silně zideologizovaná, takže v mnohých přípa- dech se ze strany Spojených států dostalo podpory nedemokratickým autoritativním latinskoamerickým režimům, a to pouze proto, že se snažily zabránit expanzi komu- nismu na americký kontinent. Jak finanční, tak vojenskou podporou přispěly tak Spojen- é státy k nástupu antikomunistických reži- mů v Brazílii, Uruguayi, Peru, Bolívii, Chi- le a ve většině středoamerických států včet- ně Kuby.

V 50. letech byly postupně obnovovány toky zboží a investic z Evropy do Latinské Ameriky. Největší pozornost věnovali Ev- ropané nejsilnějším ekonomikám na sub- kontinentu – Brazílii, Argentíně a Mexiku. Utváření evropsko-latinskoamerických vzta- hů bylo v tomto období podmíněno situací v Evropě. Přístup evropských zemí k těmto vztahům byl problematický a nejednotný a vládám se nedařilo koordinovat národní zahraniční politiky k regionu (subregionu) Latinské Ameriky. Po založení Evropského

hospodářského společenství (EHS) stáli je- ho členové před problémem věcné náplně i kompetenčního vymezení vztahů k rozvo- jovým zemím, včetně latinskoamerických. Krize integračního procesu v 60. letech ne- poskytovala nové impulsy pro vztahy Spo- lečenství s rozvojovými zeměmi. K výhra- dám vůči Střední a Jižní Americe patřily nedemokratické autoritářské režimy a nedo- statek regionální integrace, jež by vytvořila z latinskoamerických zemí hodnověrnější- ho partnera k jednání. Přesto se od počátku 60. let začala mezi oběma stranami rozvíjet obchodní a v omezené míře i ekonomická spolupráce.

Užší vztahy EHS vůči Latinské Americe se začaly rozvíjet až v polovině 70. let. V té době byl vytvořen „mechanismus pro dia- log“ v podobě každoročních schůzek před- stavitelů Společenství s latinskoamerický- mi velvyslanci akreditovanými v Bruselu, v r. 1974 se uskutečnilo první meziparla- mentní setkání Evropského parlamentu a La- tinskoamerického parlamentu (Parlatino) a ve stejném roce Rada a Komise rozhodly o rozšíření kooperační politiky EHS na re- gion Latinské Ameriky. Důsledkem bylo uzavření několika smluv „první“ generace s jednotlivými zeměmi (Uruguay, Mexiko, Brazílie). Tyto smlouvy se orientovaly na nepreferenční obchodní spolupráci a spora- dicky spolupráci jiného typu. V r. 1976 by- la poprvé v rozpočtu Společenství vyčleně- na položka věnovaná na finanční a technic- kou spolupráci se zeměmi Latinské Ame- riky.

V 80. letech, po překonání důsledků vál- ky o Falklandy/Malvíny, se především z dů- vodů politických zvýšil tlak uvnitř EHS na rozšíření vztahů s Latinskou Amerikou. Snaha o urovnání poměrů zejména ve Střední Americe vyústila v setkání předsta- vitelů EHS, středoamerických států a skupi- ny Contadora na ministerské úrovni v hlav- ním městě Kostariky v září 1984, jež nastartovalo tzv. San José proces (dialog). V této době byly také uzavřeny mezi EHS a latinskoamerickými zeměmi první smlou- vy „druhé“ generace, které neměly již jen

charakter smluv obchodních (uzavřených podle čl. 113 Smlouvy o založení EHS – nyní čl. 133). Šlo o dohody uzavřené podle čl. 113 a 235, nyní 133 a 308, které zahrno- valy vedle obchodní spolupráce i spoluprá- ci hospodářskou. Konkrétně se jednalo o dohodu s Brazílií, Andským paktem (byla vůbec první smlouvou uzavřenou ES se skupinou zemí) a se zeměmi Všeobecné dohody o středoamerické hospodářské inte- graci a Panamou, která se stala základem pro vznik Středoamerického společného trhu (Mercado Común Centroamericano –MCCA).

V r. 1986 se členskými státy EHS staly Španělsko a Portugalsko, což bylo rozhod- jícím faktorem obratu v politice Společe- nství vůči danému rozvojovému centru. Špa- nělsko a Portugalsko, země s tradičními vazbami na latinskoamerický kontinent, za- čaly všestranně podporovat rozvoj vztahů s touto oblastí. Rozvoji zahraničních vztahů v té době nahrával i vnitropolitický vývoj v EHS, jehož odrazem byla institucionali- zace koordinované zahraniční politiky člen- ských států v podobě Evropské politické spolupráce. Navíc v 2. polovině 80. let se ve většině zemí Latinské Ameriky začala pro- sazovat demokracie a politická stabilita. La- tinská Amerika zaznamenávala i postupně ekonomické oživení a zlepšovalo se její po- stavení ve světovém obchodu. Latinsko- americké země, které se účastnily integra- čních procesů, usilovaly o další rozvoj integračních seskupení. EHS si stále více uvědomovalo potřebu postavit vztahy s tě- mto zeměmi na nových základech.

Tyto základy skutečné spolupráce byly položeny v letech 1991–1995, kdy oba part- neři navazovali stále těsnější ekonomické i politické vztahy. Ke vzájemnému sblížení mimo jiné přispělo i přijetí Maastrichtské smlouvy v r. 1992 a na jejím základě vznik- lá Společná zahraniční a bezpečnostní poli- tika. Mezi Evropskou unií (EU), resp. Ev- ropským společenstvím (ES), a zeměmi Střední Ameriky výrazně posílil politický dialog, včetně meziparlamentního, když byl vytvořen Středoamerický parlament (Parla-

cen), jehož pozornost se koncentruje na otázky bezpečnosti, míru, demokracie, lidských práv, drog a v neposlední řadě latinskoamerické integrace. Od r. 1995 došlo k prohloubení politických vztahů pomocí formálně institucionalizovaných dialogů. V ekonomické oblasti narůstá vzájemný obchod, zvyšoval se objem evropských investic v zemích Latinské Ameriky, což se odrazilo ve stabilní průměrné částce příspěvků na spolupráci ve výši 500 mil. eur ročně.¹⁾

Ve spolupráci EU a zemí Latinské Ameriky se začaly projevat některé nové přístupy. Jedná se především o diverzifikaci partnerů (spolupráce se rozvíjí nejen na vládní úrovni, ale i na úrovni měst, místních zastupitelství, firem, univerzit), o diverzifikaci strategie (obchodních, ekonomických a technologických přístupů) vůči zemím a skupinám zemí, jakož i vůči různým sektorům ekonomiky, která vychází ze specializovaného profilu exportu jednotlivých zemí a dalších specifík, a konečně o horizontální přístupy, které se týkají všech latinskoamerických zemí: podpora regionální kooperace a integrace, vzdělání, výchova a výcvik, ovlivňování závislosti mezi Severem a Jihem (ochrana životního prostředí, racionální využití obnovitelných energetických zdrojů, boj proti drogám), dopravní spoje aj.

Objevují se i nové metody a nástroje spolupráce. Byly zřízeny nové fondy pro poskytování humanitární pomoci, na spolufinancování rozvojové pomoci se začíná podílet Evropská investiční banka, vznikají nové programy ekonomické a jiné spolupráce: AL-Invest, ALFA, ALURE, URB-AL, rozšiřuje se meziparlamentní dialog, je založen dialog se Skupinou Rio, jsou přijaty společné deklarace o rozvíjení politické spolupráce, rozvíjí se dialog v otázkách boje proti drogám atd.

Tyto nové přístupy, metody a nástroje našly svůj výraz v dalších kooperačních smlouvách druhé generace a později ve smlouvách „třetí“ generace. První skupina smluv byla dojednána s Argentinou (1990) a Chile (1990). Dohoda s Mexikem (1991), která byla detailnější ve vymezení oblastí pro hospodářskou spolupráci, posloužila jako model pro následné smlouvy s Uruguayí (1991) a Paraguayí (1992). Druhá skupina smluv byla sjednána s Brazílií (1992), zeměmi Kartagenské dohody (Bolívie, Ekvádor, Kolumbie, Peru, Venezuela – 1993), středoamerickými zeměmi (Guatemala, Honduras, Kostarika, Nikaragua, Panama, Salvador – 1993), MERCOSUR a jeho členskými státy (Argentina, Brazílie, Paraguay, Uruguay – 1995), Chile (1996), Mexikem (1997). Dohody třetí generace zahrnují kromě obchodní a hospodářské spolupráce i ustanovení týkající se ochrany lidských práv a demokratických principů.

Důvodů pro kvalitativní změnu evropko-latinskoamerických vztahů v I. polovině 90. let bylo hned několik: v Latinské Americe došlo k mírovému řešení řady lokálních konfliktů, ve většině latinskoame-

rických zemí se k vládě dostaly demokraticky zvolené exekutivy, konsolidovaly se demokratické instituce a byly budovány právní státy, ekonomiky zemí subkontinentu byly výrazně liberalizovány a byla deklarována jejich snaha a vůle vzájemně kooperovat a integrovat se do mezinárodního trhu.

V 90. letech nastoupil ekonomický rozvoj a růst: snížila se hladina vnějšího zadlužení, zlepšil se stav veřejných financí a navrátili se zahraniční investoři. Evropská unie se zaměřila na to, aby její spolupráce s oblastí byla v souladu s pomocí dalších mezinárodních či regionálních institucí a organizací. V regionu se významným způsobem zapojil např. Mezinárodní měnový fond a Světová banka.

Přes všechny tyto pokroky nebyla Evropská komise spokojena s rozsahem vztahů k Latinské Americe. Dne 23. 10. 1995 vydala prohlášení o nutnosti zesílit tyto vztahy nazvané „EU a Latinská Amerika: současná situace a výhledy užšího partnerství 1996–2000“. Jako priority pomoci Latinské Americe v oblasti politického a ekonomického partnerství a spolupráce Komise vymezila: podporu institucí a konsolidaci demokratického procesu, potírání chudoby a sociálního vyloučení; podporu ekonomických reforem a zvýšení mezinárodní konkurenceschopnosti. Tyto priority byly doprovedeny třemi klíčovými horizontálními tématy: podpora politické spolupráce a regionální integrace; výchova, vzdělávání a výcvik; řízení vzájemné závislosti Sever – Jih. K těsnějším politickým a ekonomickým vztahům mělo docházet na úrovni subkontinentální, regionální a bilaterální.²⁾

Nástroje rozvojové politiky EU vůči zemím Latinské Ameriky odpovídají obecnému vymezení nástrojů rozvojové spolupráce. Latinská Amerika nepatří (nyní s výjimkou Mexika) do skupiny zemí, s nimiž Evropská unie uzavřela preferenční regionální dohody. Spolupráce se opírá o kooperační dohody, které prošly určitým vývojem. Rozvojové politiky se tedy týká především druhá skupina nástrojů – „činnosti realizované v celosvětovém měřítku“. Tyto nástroje zahrnují jak obecné instrumenty pomoci a spolupráce vztahující se na skupinu rozvojových zemí jako takovou, tak i specifické nástroje využívané ve vztahu s konkrétní latinskoamerickou zemí či skupinou zemí. Nástroje rozvojové politiky, a tudíž i objem rozvojové pomoci a spolupráce, se liší podle zemí a skupin zemí Latinské Ameriky, které se nejčastěji vymezují takto: Mexiko, Střední Amerika, Andský pakt, MERCOSUR, Chile, Kuba.³⁾ Nástroje spravuje Komise a finanční prostředky na realizaci příslušných forem pomoci a spolupráce přiděluje na základě rozpočtových kapitol.

Mezi hlavní oblasti rozvojové politiky patří rozvojová pomoc, obchodní a ekonomická spolupráce a politická spolupráce. Dalšími oblastmi rozvojové politiky jsou např. dialog na úrovni diplomatických zastoupení, dialog v otázkách boje proti drogám či spolupráce Evropské unie

s regionálními institucemi Latinské Ameriky.

Z hlediska metod realizace rozvojové politiky lze rozlišit formy uskutečňované na úrovni vládních institucí a na decentralizované úrovni. V rámci spolupráce jsou stále více zdůrazňovány aktivity mezi podnikatelskými subjekty; na poskytování rozvojové pomoci se vedle tradičních vládních institucí, které si i nadále ponechávají výsadní postavení, stále více podílejí občanské společnosti, profesní organizace, univerzity a další subjekty. K rozvojové pomoci jsou využívány i výše uvedené horizontální programy, ze kterých mají prospěch země Latinské Ameriky jako celek a jež slouží k zajištění větší transparentnosti a soudržnosti akcí Společenství.

Kooperační smlouvy třetí generace byly uzavřeny s jednotlivými zeměmi (s výjimkou Kuby) nebo jejich regionálními seskupeními. Byly připravovány a signovány na pravidelných setkáních představitelů EU a Latinské Ameriky. Všechny tyto smlouvy jsou uzavřeny na pět let a obnovitelné na roční bázi, pokud není udáno datum ukončení. Jejich dodržování pečlivě sledují orgány vytvářející institucionální rámec smluv. Devadesátá léta také znamenají rozvoj decentralizované spolupráce, kdy do implementace projektů EU/ES mohou být zahrnuty i další subjekty občanské společnosti.

V návaznosti na strategii vymezenou v Madridu v prosinci 1995 usilovala Evropská unie o vytvoření partnerství založeného na diferencovaném sblížení s jednotlivými zeměmi či skupinami zemí s ohledem na jejich zvláštní povahu a potřeby, vyplývající ze subkontinentální heterogenity, rozmanitosti politického spektra a typu probíhající transformace. Základem utváření partnerských vztahů byl dialog s různými regionálními podskupinami s cílem zajistit fungování příslušných nástrojů spolupráce a naplnění politických a socioekonomických potřeb každé takové podskupiny. Evropská unie se tak rozhodla přizpůsobit dialog a spolupráci podmínkám každého subregionu zvláště a zároveň podporovat celkový dialog a upevňovat pokračující subkontinentální integraci.

S Latinskou Amerikou jako celkem bylo dosaženo podstatného pokroku v oblasti politického dialogu. Rozšířením meziparlamentních a ministerských dialogů se Skupinou Rio bylo dosaženo společných postojů v klíčových otázkách, které se netýkaly pouze Latinské Ameriky, ale celého mezinárodního společenství. Především výsledky ministerských konferencí potvrzují shodné názory mezi EU a Latinskou Amerikou v oblasti podpory demokracie a lidských práv, upevňování právního státu, udržitelného rozvoje, zásad dělení odpovědnosti za produkci drog a jejich distribuci a regionální integrace. Ustavení mechanismu spolupráce a koordinace v boji proti výrobě a distribuci drog mezi Evropou, Latinskou Amerikou a karibskou oblastí je jedním z konkrétních důsledků přínosného dialogu.

U Mexika položila EU/ES důraz na hledání nových společných projektů a na upevnění rámce pro politický dialog a obchod. V r. 1997 byly podepsány dvě dohody, jimiž byla otevřena nová éra v stagnujících vzájemných vztazích a na jejichž bázi přistoupily EU a Mexiko k rozšíření politického dialogu založeného na sdílených principech a hodnotách a k liberalizaci vzájemného obchodu cestou vytvoření oblasti zóny obchodu a k zavedení nástrojů spolupráce, jež zajistí rozšíření účasti té které strany na tržích strany druhé. Šlo o Dohodu o ekonomickém partnerství, politické koordinaci a spolupráci, která však vstoupila v platnost až 1. 10. 2000, a o Prozatímní (Interim) dohodu o obchodu a záležitostech souvisejících s obchodem, jež nabyla platnosti v polovině r. 1998. Vyjednávací proces vedený na bázi Interim dohody o zóně volného obchodu byl ukončen koncem r. 1999 a k 1. 7. 2000 vstoupila v platnost Dohoda o vytvoření zóny volného obchodu. Od tohoto data ES a Mexiko začaly postupně odstraňovat tarify, které umožní exportérům preferenční přístup na vzájemné trhy. Dohoda také umožňuje, aby v platnost vstoupila ujednání o veřejných zakázkách, hospodářské soutěži, duševním, průmyslovém a komerčním vlastnictví a o řešení případných sporů.

Ve vztahu se Střední Amerikou si Evropská unie upevnila pozici předního dárcce rozvojové pomoci. Vstup EU do regionálního vývoje byl novým impulsem k obnovení politického dialogu v San José. Společné úsilí se nejprve zaměřilo na pomoc obětem občanských válek, později na vyjednávání mírových dohod – naposledy v Guatemale v r. 1996, kde EU sehrála klíčovou roli. Ve sféře obchodu má Střední Amerika od posledních reformy Všeobecného systému preferencí (VSP) nejvýhodnější podmínky, které systém nabízí. Florentskou deklarací z téhož roku bylo schváleno, že priority dosavadní spolupráce v regionu budou v budoucnu posíleny kladením důrazu na takové otázky, jako je ukotvení právních pravidel, modernizace vlád, sociální politika, rozvoj obchodu a regionální integrace.

Ve spolupráci s Andským společenstvím vytvořila EU v r. 1996 na bázi přijetí Společné deklarace předpoklady pro politický dialog o nejvýznamnějších otázkách, kterým region čelí. Boj proti výrobě a distribuci drog se stal jedním z hlavních směrů společného dialogu a vedl k zavedení podpůrných programů alternativního rozvoje členských ekonomik a harmonizace jejich právních a institucionálních rámců. Andské země mají garantovaný přístup k VSP v zájmu potlačení pěstování drog. Přes potíže, se kterými se financování Andského systému potýkalo, bylo dosaženo pokroku také v úsilí o regionální integraci. Integrace však zůstává oblastí, kde ještě není vše dořešeno.

U MERCOSUR a Chile je důraz kladen na uskutečňování takové politiky, která by vedla k naplnění oboustranných zájmů. Postupující integrační proces obnovil zájem evropských ekonomických subjektů o tuto oblast. Evropská unie zde upevňuje své po-

stavení jako hlavní obchodní partner a druhý největší investor: MERCOSUR se stal jedním z nejdynamičtějším trhů pro evropské vývozy. Na základě úspěšné realizace dohod z let 1995 a 1996, které se staly základem pro volný obchod obou partnerů, zkoumá nyní EU nové návrhy, jež by měly vést, stejně jako v případě Mexika, k uzavření meziregionálních asociačních dohod, jež by podpořily posilování politického dialogu, vytvoření oblastí volného obchodu a hlubší spolupráci.

Zvláštní postavení ve vztazích EU s Latinskou Amerikou zaujímá Kuba. Zdejší vývoj v letech 1993–1994 vedl Evropskou unii k poskytnutí rozsáhlé humanitární pomoci a řada evropských společností na Kubě realizovala své investice. V říjnu 1995 Rada oficiálně potvrdila záměr EU navázat a upevňovat vztahy s Kubou; v lednu 1996 Evropský parlament přijal rezoluci o zesílení politického dialogu s touto zemí. Zároveň se postavil proti embargu, které v tomto roce uvalily na Kubu Spojené státy. Navíc podal doporučení k zahájení rozhovorů o budoucí kooperační smlouvě. Tato oficiální jednání byla zahájena, avšak přes veškeré úsilí se dohodu nepodařilo dojednat. Kuba odmítla přijmout nyní již mandatorní klauzuli o lidských právech a nebrala v úvahu naléhání ohledně reformy trestního zákona. Kuba rovněž odmítla nabídku EU na poskytnutí finanční a technické pomoci při reformě kubánského politického a hospodářského systému.

Trhy Latinské Ameriky se vyvíjejí velmi dynamicky a dochází tak k vyrovnávání asymetrie struktury vzájemné směny. Evropské importy z Latinské Ameriky činily v r. 1999 36,1 mld. euro a exporty do tohoto regionu dosahovaly 44,7 mld. euro (cca 7 procent a 5 procent celkového importu a exportu EU s třetími zeměmi). Evropská unie je druhým největším obchodním partnerem pro Latinskou Ameriku, i když její obchodní podíly relativně klesají, a prvním pro MERCOSUR. Exporty Evropské unie do Latinské Ameriky se v posledních deseti letech zdvojnásobily, ale struktura vzájemného obchodu zůstává tradiční: importy EU tvoří nejvíce suroviny a evropským exportům dominují zpracovatelské výrobky.⁴⁾

Obchodní struktura latinskoamerického subkontinentu je významně ovlivněna rostoucím vlivem regionálních seskupení a snahou o vytvoření velkoplošné zóny volného obchodu v Americe od r. 2005 za asistence USA. Členské země Asijsko-tichomořské hospodářské spolupráce (APEC), jež mají členy jsou také Mexiko a Chile, vytvořily podle předpokladu zónu volného obchodu v r. 2010. V současnosti se hovoří o perspektivě nového stadia obchodních vztahů mezi EU a Latinskou Amerikou s možností liberalizace vzájemné výměny.

Evropská unie je rovněž druhým největším investorem v Latinské Americe po USA. Evropané hráli významnou úlohu především při privatizaci latinskoamerických společností veřejného sektoru a při programech konverze dluhů díky významné pří-

tomnosti evropských bank na subkontinentu. Podíl Latinské Ameriky a Karibiku na celkových investicích EU do rozvojových zemí se pohybuje kolem 30 procent. V posledních letech je možno zaznamenat nárůst v důsledku zvýšené důvěry investorů v tento region. Většina evropských investic směřuje do MERCOSUR (obzvláště do Brazílie a Argentiny), následuje Mexiko, Kolumbie a Venezuela. Pokud jde o zapojení evropských zemí, nejvíce investic plyne ze Španělska, dále pak z Velké Británie, Německa, Nizozemska a Francie. Zajímavý je přitom i vývoj struktury investic. Zatímco dříve plynuly investice především do sekundárního sektoru, dnes směřují více do terciárního sektoru. Investice plynou především do zemí s obrovským potenciálem, jako jsou Mexiko, Brazílie, Argentina a Chile.⁵⁾

V obchodních a hospodářských vztazích je tedy EU druhým největším partnerem Latinské Ameriky. Oficiální rozvojová pomoc EU do Latinské Ameriky představuje více než 60 procent rozvojové pomoci poskytované celkově tomuto regionu.⁶⁾ Pozice EU jako hlavního donátora subkontinentu se stabilizovala. Specifický typ uplatňované politiky vůči Latinské Americe posílil postavení EU v dané oblasti.

Prvního summitu nejvyšších představitelů evropských, latinskoamerických a karibských států v Rio de Janeiro ve dnech 28. a 29. června 1999 mělo být využito k tomu, aby byla zviditelněna unikátní povaha evropského sblížení s latinskoamerickým subkontinentem a aby byl stanoven společný postup s partnery v EU ve třech hlavních oblastech vztahů: politických a strategických otázkách, ekonomických a obchodních otázkách a v oblasti spolupráce jako takové. Ačkoli Závěrečná deklarace (Declaration of Rio de Janeiro) a Priority činnosti (Priorities for Actions)⁷⁾ v sobě obsahují odhodlání budovat nové partnerství mezi oběma regiony, toto setkání zklamalo latinskoamerické (a karibské) země, které očekávaly konkrétní závazky ze strany EU. Místo toho přijaté dokumenty obsahují pouze dlouhé seznamy záměrů, jež zahrnují všechny oblasti mezinárodní spolupráce.

Mezi výzvy, které přináší třetí tisíciletí, patří:

- Upevňování demokracie a vytváření průhlednějšího právního systému s větší účastí občanské společnosti na národním životě.

- Spravedlivější distribuce důchodu prostřednictvím zmenšování rozdílů mezi bohatstvím a chudobou, mezi jednotlivými vrstvami společnosti především cestou vytváření stabilního makroekonomického prostředí a strukturálních reform vedoucích ke kvalitnějšímu udržitelnému růstu; takového průmyslového rozvoje, který respektuje životní prostředí a zásady udržitelného růstu; zvyšování investic do lidských zdrojů a rozvíjení politiky vytváření stejných možností pro všechny tam, kde je to zapotřebí, vytváření systému spravedlivější redistribuce příjmů prostřednictvím vhodné fiskální politiky. Hladká integrace

do světového hospodářství založená na zvyšování schopnosti odolávat mezinárodním finančním otřesům; je třeba se přizpůsobit nutné ekonomické interdependenci a finanční nestálosti spojené s malými a fragmentovanými národními trhy.

• Urychlení regionálních integračních procesů do té míry, do jaké podporují postupnou a systematickou ekonomickou liberalizaci a zavádění reforem nutných pro měnovou a finanční stabilitu.⁸⁾

Koncem října 2000 přijala Komise prohlášení, ve kterém uvádí hlavní principy a aktivity, které budou uplatňovány při implementaci priorit přijatých na summitu v Riu de Janeiro. Soustředí se na tři krátkodobé priority. V oblasti politiky je to podpora a ochrana lidských práv. Komise navrhuje ustavení nového diskusního fóra, které by mělo specifikovat problémy, shromažďovat zkušenosti a prozkoumat nové formy spolupráce. V ekonomické oblasti Komise navrhuje zřídit Alianci pro informační společnost k propagaci efektů vyplývajících z užívání informačních technologií a zvýšit objem vzájemně propojeného výzkumu; pilotní projekty mají být specifikovány v r. 2001. Oblast vzájemné spolupráce má být doplněna přijetím Sociální iniciativy, která by měla upozorňovat na existující nerovnováhy, umožňovat identifikaci a řešení problémů a získávání zkušeností vedoucích k novým přístupům ke spolupráci.⁹⁾

Uvedené aktivity by se také měly stát jádrem priorit Komise na dalším summitu Evropské unie a zemí Latinské Ameriky a Karibiku, který se bude konat v r. 2002 v Madridu. ○

¹⁾ Blíže viz Cihelková, E. a kol.: Institucionální, právní a historicko-věcný rámec politické a hospodářské spolupráce Evropské unie a Latinské Ameriky (Implikace pro Českou republiku). Závěrečná zpráva z grantového úkolu MZV ČR 1999, VŠE, Praha 2000, 225 s.

²⁾ The EU and Latin America: the Present Situation and Prospects for Closer Partnership 1996-2000. <http://www.europa.eu.int/comm>

³⁾ <http://www.europa.eu.int/pol/ext/info-en.htm>.

⁴⁾ External and Intra-European Union Trade. Monthly statistics, No. 5/2000, European Commission, Luxembourg 2000, s. 17 a další.

⁵⁾ La Unión Europea y el Grupo de Río: la agenda birregional. IRELA, s. 39.

⁶⁾ Trends in the Distribution of EC Aid to Asia and Latin America. <http://www.europa.eu.int/comm/scr/evaluation/reports/odi>

⁷⁾ European Union - Latin America and Caribbean Summit. Priorities for Action. Summit European Union, Latin America and the Caribbean. Rio de Janeiro, 29 June 1999, 9666/99 (Presse 211), s. 9-15.

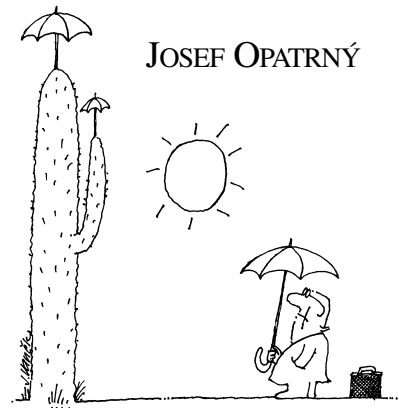
⁸⁾ Communication from the Commission to the Council, the European Parliament and the Economic and Social Committee on a New European Union - Latin America Partnership on the Eve of the 21st Century. Commission of the European Communities, Brussels, 9. 3. 1999, COM(1999)105 final, s. 7-8.

⁹⁾ EU - Latin America: Commission Presents Priorities for Follow-up to Rio Summit. Brussels 31. 10. 2000. <http://www.europa.eu.int/>

Historická dimenze kubánsko-amerických vztahů

JOSEF OPATRŇY

Žádná racionální úvaha o dnešních vztazích Spojených států a Kuby se nemůže obejít bez historického úvodu. Přinejmenším od počátku devadesátých let jsou to totiž nejen ideologické, ale i historické důvody, a možná právě hlavně ony, kterými lze vysvětlit nepřátelství mezi USA a Kubou. Přitom už španělská Kuba a bývalé anglické kolonie na východním pobřeží dnešních Spojených států v osmnáctém století udržovaly pevné obchodní kontakty a četní reprezentanti obchodních domů v Bostonu či Baltimore považovali ostrov za tak důležitý, že se zde pokoušeli založit alespoň osadu pod svou přímou kontrolou.

Tato ambice vedla ve čtyřicátých letech skupinu novoanglických politiků a obchodníků k organizaci vojenské expedice, která načas okupovala území ve východní části ostrova. Podle přístavních registrů z počátku devatenáctého století přijížděla do přístavů v Havaně a Matanzasu pouze plavidla s americkou vlajkou a ve čtyřicátých letech se objevilo na Kubě tzv. anexionistické hnutí požadující připojení Kuby ke Spojeným státům. Především v jižních částech Unie našlo toto hnutí silnou podporu a o několik let později nabízel americký vyslanec v Madridu Pierre Soulé svým španělským partnerům za Kubu sto milionů dolarů. V této době neustále stoupal objem obchodu mezi španělskou kolonií a Spojenými státy a od osmdesátých let rychle rostly také investice amerických podnikatelů na ostrově, především do třetinových plantáží a do výroby cukru. Ke konci století dosáhly výše víc než padesáti milionů dolarů, což znamenalo vůbec největší americké investice mimo území USA. Podle soudu současníků představovala v této době kubánská ekonomika fakticky součást ekonomiky Spojených států, třebaže formálně spravovaly ostrov stále španělské koloniální úřady.

Tato situace zneklidňovala část kubánské společnosti, jejíž obavy z přílišného vlivu USA nejen na Kubě, ale v celé Latinské

Americe, vyjádřil kubánský novinář a básník José Martí. Jeho myšlenka dvou Amerik, hispánské a anglosaské – znamenající razantní odmítnutí ambice Spojených států prezentovat se jako hlavní obhájce demokratické a republikánské tradice na americkém kontinentě – byla nadšeně přijata latinskoamerickými intelektuály. Fakt, že Martí připravil organizačně a ideově válku za nezávislost Kuby, v jejímž úvodu ovšem padl, učinila z této výrazné osoby latinskoamerického myšlení na Kubě národního mučedníka. Od roku 1895 se k jeho odkazu hlásily prakticky všechny kubánské politické směry.

V roce 1898 vstoupily Spojené státy do války na Kubě, provedly rozsáhlou invazi a do roku 1902 ostrov okupovaly. Podmínkou odchodu okupační armády se stalo začlenění tzv. Plattova dodatku do kubánské ústavy. Některé body dodatku, především právo Spojených států zasáhnout na Kubě vojensky, kdykoli zde budou ohroženy životy a majetek občanů USA, výrazně omezovaly kubánskou svrchovanost, a proto se staly předmětem kritiky rostoucí části kubánské společnosti stejně jako fakt, že USA vybudovaly v Guantánamu námořní základnu a odmítaly uznat ostrov Isla de Pinos za součást území Kuby. Američtí politikové a političtí komentátoři hovořící o Kubě zmi-

VZTAHY A PROBLÉMY

ňovali v této době především její ekonomický a strategický význam, přičemž někteří z nich zdůrazňovali, že kontrola ostrova má pro Spojené státy životní význam.

Opakované vojenské intervence, trvalé zasahování velvyslanectví Spojených států do politických záležitostí Kuby a masivní přítomnost Američanů pracujících pro stovky amerických firem, které ovládaly nejdůležitější hospodářská odvětví země, stále zhoršovaly obraz Spojených států v očích Kubánců. Situaci příliš nezlepšilo ani zrušení Plattova dodatku v roce 1934. Byla to do jisté míry protiamerická rétorika kubánské komunistické strany, která získávala komunistům stoupence v univerzitním a intelektuálním prostředí. Závislost kubánské politické scény na konzultacích s americkými diplomaty totiž trvala, což se projevilo kuriózním způsobem v období druhé světové války, kdy v době americko-sovětského spolenectví vyzval tehdejší kubánský prezident Fulgencio Batista, známý svým respektem k přání amerického vyslanectví v Havaně, kubánské komunisty k účasti na vládě. Na počátku čtyřicátých let se tak Kuba stala první latinskoamerickou zemí, v jejíž vládě měla komunistická strana své ministry.

Druhá polovina čtyřicátých let a počátek let padesátých přinesly v tomto směru ovšem výraznou proměnu. Se studenou válkou se stali komunisté a komunistické strany pro politiku Spojených států nepřijatelnou politickou silou, a to se projevilo i na Kubě. Předmětem trvalého tlaku se tu stala nejen komunistická strana, ale i odbory, kde získali kubánské komunisty silný vliv. Přesto, nebo možná právě proto, si levice na Kubě udržovala silné pozice a odhady pro prezidentské volby v roce 1952 hovořily o možnosti vítězství kandidáta s výraznými prolevicovými sympatiemi. Volbám zabránil vojenský převrat z 10. března 1952, v jehož čele stál opět Fulgencio Batista, jenž pak pokračoval ve své staré politice vůči Spojeným státům. Batistův převrat, znamenající mj. zrušení platnosti ústavy z roku 1940, odsoudila jako akci, jež odporuje demokratickým principům, část kubánských politiků, zejména tehdy šestadvacetiletý Fidel Castro působící v této době v Juventud Ortodoxa (Ortodoxní mládež) – Ortodoxní strany – různorodého politického uskupení hlásícího se k parlamentní demokracii. Když však neuspěly pokusy předáků Ortodoxní strany dosáhnout ve Washingtonu zásahu proti pučistům, názory Fidela Castra se radikalizovaly. V lednu 1953, v měsíci, kdy Kuba slavila sté výročí narození José Martího, založil Hnutí mládeže století a právě s odkazem na Martího odkaz začal připravovat se skupinou převážně mladých lidí ze středních vrstev násilné svržení Batistova režimu. Ideově vycházelo Hnutí z Martího myšlenek, jeho mluvčí zdůrazňovali zejména Martího vlastenectví a obranu národní suverenity, prakticky jediným programovým bodem však bylo odstranění Batisty.

Po půlročních přípravách zaútočila 26. července 1953 stovka Castrových stoupců na kasárna Moncada, ale jejich akce

skončila neúspěchem. Povraždění větší části zajatých útočníků sice oťáslo kubánskou veřejnost, nic však nezměnilo na podpoře, kterou poskytoval Batistovu režimu Washington. První polovina padesátých let naopak znamenala další příliv amerických investic, v této době už také do turistického průmyslu. Především Havana a její nejbližší okolí přitahovaly stále více Američanů, jejichž přítomnost byla silným impulsem pro rozmach prostituce a organizovaného zločinu spojeného s působením americké mafie.

Za této situace se konalo na podzim roku 1953 přelíčení s Fidelem Castrem, který se jako absolvent právnické fakulty havánské univerzity hájil sám a ve svém závěrečném proslovu představil tentokrát už ucelený program Hnutí. Měl pět bodů a výslovně se odvolával na Martího dědictví. Požadoval: 1. národní svrchovanost a obnovení platnosti ústavy z roku 1940, 2. pozemkovou reformu, 3. zajištění podílu zaměstnanců na ziscích podniků, 4. podíl rolníků na ziscích cukrovarů a 5. konfiskaci majetku získaného korupcí. Program neměl nic společného s marxismem a komunistická strana Kuby (působící pod názvem Lidová socialistická strana) útok na kasárna odsoudila ve svém tiskovém orgánu Hoy, kde odmítla myšlenku ozbrojeného boje proti diktatuře a označila Castrovu akci za avanturismus.

Chladné vztahy mezi Castrem a komunisty trvaly i potom, co byli útočníci od Moncady v květnu 1955 amnestováni. V létě odjel Castro do Spojených států, kde vyjednával s představiteli politických stran hledajících ve Spojených státech útočiště před stoupající vlnou Batistova teroru proti kritikům režimu. Když se zde setkal s odmítnutím svých plánů na svržení Batisty ozbrojeným bojem, odešel do Mexika a začal zde s výcvikem skupiny Hnutí 26. července, která se měla vylodit na ostrově a zahájit partyzánskou válku. Propukla poté, co se Castrova invazní skupina dostala v prosinci 1956 na východní kubánské pobřeží a její část unikla Batistově armádě do pohoří Sierra Maestra. V té době už čelila diktatura, podporovaná stále americkými oficiálními místy, nepřátelství širokých vrstev kubánské společnosti. Studentské direktorium radikálních stoupců demokracie, vedené Josémi Antoniem Echeverriou, organizovalo odpor středoškolských a vysokoškolských studentů, odbory vyhlásily stávkou za splnění sociálních a ekonomických požadavků a kritici Batistova režimu se začali objevovat i v armádě.

Partyzánská válka a kontakt s venkovským obyvatelstvem modifikovaly postupně Castrovy názory. Víra v parlamentní demokracii a systém založený na politických stranách i respekt k ústavě z počátku padesátých let začaly ustupovat. Castro se stále častěji zabýval sociálními otázkami a úvahami o vztahu demokracie parlamentní a přímé. Jeho odklon od klasické podoby demokratické společnosti ovlivnila výrazně i zkušenost z posledních měsíců existence Batistova režimu, kdy se za trvajícího teroru tajné policie proti kritikům režimu (za

celou dobu trvání Batistovy diktatury bylo povražděno asi 20 000 jejích odpůrců) zúčastnily hlavní politické strany zmanipulovaných voleb, jež organizoval Batista ve snaze zabránit přechodu moci do rukou Castrových partyzánů.

Důraz na potřebu sociálních reforem, kritika americké politiky na Kubě a rezervovaný postoj k politickému systému založenému na konkurenci politických stran byly pak charakteristickými znaky režimu, který se počátkem roku 1959 dostal v Havaně k moci. Mimořádné postavení získal právě Castro, třebaže jak první porevoluční prezident, tak předseda vlády patřili k umírněnému křídlu Hnutí. Americká úřední místa proto sledovala vývoj v Havaně s velkou neúvěrou, která se prohlubovala mj. i díky razantnímu postupu Castrovy skupiny při vyšetřování a trestání osob, jež se podílely na Batistově teroru. Pět set rozsudků smrti zvláštních soudů vyneslé nad příslušníky tajné policie a armády bylo široce komentováno americkým tiskem tím spíš, že informace o dění na Kubě poskytovali americkým sdělovacím prostředkům lidé, kteří měli v řadě případů oprávněné obavy z dalšího setrvávání na ostrově právě pro svou činnost za Batistovy diktatury. Vítězství Castrova křídla v Hnutí 26. července v první polovině roku 1959 doprovázené realizací pozemkové reformy, která se dotýkala majetku amerických občanů i korporací, dále zhoršilo vztahy Washingtonu a Kuby.

Ekonomický tlak Spojených států na Kubu, jejíž hospodářství záviselo téměř životně na americkém trhu, však nepřinesl očekávané výsledky. Rostoucího napětí mezi Kubou a Spojenými státy naopak využil obratně Sovětský svaz a ještě před obnovením diplomatických vztahů s kubánským státem nabídl Castrovi úvěr (využitý z velké části na nákup zbraní z Československa) a hospodářskou pomoc zejména v podobě dodávek ropy a odkupu obrovského objemu kubánského cukru, který navzdory uzavřeným smlouvám odmítly odebrat Spojené státy.

Spojené státy přitom zastavily 20. dubna 1960 Kubě veškerou pomoc a Castrova Kuba reagovala na americká opatření rychle a radikálně. Poté, co ropné rafinerie amerických vlastníků odmítly zpracovávat sovětskou ropy, byly znárodněny a stejný osud čekal i americké cukrovary. Castrův režim se prezentoval jako obránce zájmů celé Latinské Ameriky a Kuba se svou ostře protiamerickou rétorikou ztělesňovala tzv. Havánskou deklaraci z 2. září 1960 získala na kontinentě a ve třetím světě vůbec obrovskou prestiž.

Zatímco Spojené státy posílily na podzim své válečné loďstvo u kubánských břehů, vydala Castrova vláda v říjnu dekrety o znárodnění velkých průmyslových podniků a bank. To fakticky znamenalo konec přímého vlivu Spojených států na kubánskou ekonomiku a vstup na cestu k „socializaci“ Kuby, nejdřív v ekonomické a brzy i v politické sféře. Ještě před koncem října odvolaly Spojené státy velvyslance z Havany a úplně zastavily vývoz amerického zboží na

Kubu. CIA už v této době intenzivně připravovala řadu proticastrovských akcí včetně plánů na Castrovu fyzickou likvidaci.

Ve výcvikových táborech ve Střední Americe, vybudovaných za americké peníze, se připravovali kubánští odpůrci Castrova režimu k invazi na ostrov. V samotných Spojených státech se sice ozývaly hlasy varující před stupňováním tlaku na Kubu a odmítající ztotožňovat Castrovu revoluci s komunismem, neměly však zdaleka takovou váhu jako rozhodnutí Bílého domu. Tady už stanovili datum invaze, která však měla být provedena silami kubánského exilu bez přímé pomoci amerických ozbrojených sil. Evidentním důvodem tu byla obava z reakce Sovětského svazu (už v polovině roku varoval USA před útokem na Kubu a hrozil odvetnou akcí). Ve Washingtonu si však začali zřejmě také uvědomovat význam události na Kubě pro Latinskou Ameriku a vztahy Latinské Ameriky ke Spojeným státům. Přímá intervence by zde přinesla pravděpodobně nenapravitelné škody a ve Washingtonu se tedy spoléhali pouze na sílu oddílů kubánské emigrace.

V polovině dubna 1961 se však ukázala špatná informovanost CIA, podle níž panovala na ostrově s Castrovým režimem obecná nespokojenost a invazním skupinám proticastrovských sil se mělo dostat široké podpory. Ty pak počítaly, stejně tak jako jejich američtí patroni, s obsazením části území, kde by byla ustavena prozatímní vláda, jejímž jediným úkolem bylo požádat o intervenci Organizaci amerických států. Těchto cílů však intervence nedosáhla a během tří dnů byl výsadek zcela zlikvidován.

Castrova prestiž dále vzrostla stejně jako jeho nepřátelství vůči Spojeným státům. Ještě v průběhu bojů prohlásil kubánskou revoluci za revoluci socialistickou a podoba společenského zřízení na Kubě se skutečně stále více přibližovala tomu, co v této době existovalo v Sovětském svazu jak v oblasti politického života, kultury i ekonomiky. V červenci vzniklo nové politické uskupení Sjednocené revoluční organizace, kde se příslušníci Lidové socialistické strany pokusili využít své organizační struktury a Castrovu skupinu postupně eliminovat.

Tento plán ovšem nevyšel a komunista Aníbal Escalante skončil jako jeho hlavní reprezentant nejdříve ve vězení a pak byl deportován do Prahy. Neúspěch Lidové strany na personální úrovni však neznamenal neúspěch na úrovni ideologické a ani na úrovni praktické politiky. Od počátku šedesátých let se na Kubě stále zřetelněji prosazoval sovětský politický model a tento proces doprovázelo i utužování vztahů mezi Kubou a SSSR, daných jak ideologickou blízkostí, tak potřebami – vnitřními i vnějšími – obou zemí.

Jednou z důležitých otázek těchto vztahů byly kontakty ve vojenské sféře. Přátelské vztahy s Kubou nabízely Sovětskému svazu možnost významného strategického zisku umístěním letadel a raket středního doletu s nukleárními hlavicemi v těsné blízkosti Spojených států. V srpnu 1962 dorazily na

Kubu první sovětské jednotky a v polovině října byly v západní části ostrova raketové komplexy skutečně instalovány. Celá základna u San Cristobalu se pak ocitla těsně před dokončením. Zprávy o základnách vedly 22. října 1962 Spojené státy k vyhlášení blokády Kuby, jejímž výsledkem bylo sice odsunutí sovětských raket a letadel středního doletu z ostrova, Spojené státy se však zavázaly Kubu nenapadnout, a navíc stáhly své rakety z Turecka.

Třebaže byly Spojené státy za krize donuceny fakticky uznat existenci Castrova režimu nejen pro daný okamžik, ale i pro budoucnost, snažily se Kubu na západní hemisféře naprosto izolovat. Zatímco na diplomatické úrovni tohoto cíle skutečně dosáhly – americkému nátlaku dokázalo v této oblasti čelit pouze Mexiko, které své zástupce z Havany neodvolalo – musela Kennedyho administrativa i administrativy dalších prezidentů konstatovat, že především v univerzitním a intelektuálním prostředí Latinské Ameriky zůstával Castro symbolem obrany zájmů jižních sousedů Spojených států, což umocňovala i velkorysá politika stipendií udělovaných studentům ze zemí třetího světa k pobytu na kubánských vysokých školách.

Castrov režim se v této době načas vzdalil od svých sovětských spojenců, které obviňoval z příliš mírné politiky vůči Spojeným státům, a podporoval intenzivně guerillu na kontinentě. Přes rostoucí ekonomické problémy vypracoval nakonec doktrínu „Jeden, dva, tři Vietnamy“ připisovanou Ge Guevarovi. Její realizace v podobě rozpoutání partyzánské války proti proamerickým režimům v různých částech světa měla nakonec vést k podstatnému oslabení či dokonce likvidaci pozic USA v globálním měřítku. Guevara zjišťoval možnosti naplnění svého plánu během cest do Angoly, Mosambiku, Eritreje a Vietnamu a nakonec zahájil na konci roku 1966 partyzánskou válku v Bolívii, kde byl ovšem po několika měsících zajat a zastřelen.

Guevarova smrt předznamenala konec roztržky se Sovětským svazem, kterou definitivně uzavřel Castrův postoj k okupaci Československa armádami států Varšavské smlouvy v roce 1968. Castro přijal Brežněvovu doktrínu omezené suverenity, podle níž zájmy „socialismu“ převažovaly nad zájmy národními, a dále „sovětizoval“ kubánskou společnost. Kuba sužovaná těžkými hospodářskými potížemi přitom poskytovala všestrannou pomoc Vietnamu po celé období vietnamské války a kubánští poradci i vojenské jednotky působili v sedmdesátých a osmdesátých letech v některých státech, kde bojovaly v občanských válkách proamerické a prosovětské skupiny, na americkém kontinentě pak Kubánci pomáhali výcvikem i materiálně četným partyzánským skupinám. Kubánská úřední místa se také vyznačovala mimořádně silnou protiamerickou rétorikou na vnitropolitické i mezinárodněpolitické scéně. Toto konstatování platí i pro druhou polovinu osmdesátých let, kdy Castro sledoval se značným

podezřením Gorbačovovy reformy a vývoje ve východní Evropě vůbec. Kolaps režimů v tomto regionu sice těžce zasáhl Kubu ekonomicky, nic však nezměnil na jejím politickém systému. Castro se prohlásil za jednu z posledních opor socialismu v dnešním světě a Spojené státy mu zůstaly hlavním nepřitelem a představitelem „světového imperialismu“.

Na druhé straně zůstala pro americkou zahraniční politiku Castrova Kuba i po ztrátě svého strategického významu hlavním symbolem totalitarismu a Spojené státy stupňovaly úsilí izolovat Kubu politicky i ekonomicky (srov. v této souvislosti zejména tzv. Cuban Democracy Act z roku 1992, známý spíš jako Torriceliho zákon, a pokus o uplatňování paragrafů Helm-Burtonova zákona z roku 1996, které byly odmítnuty nejen OSN, ale vzbudily značné pobouření i v Kanadě i u evropských spojenců USA). Ze slovníku i praktické politiky obou stran zmizela v podstatě veškerá racionalita.

Pokud Spojené státy na jedné straně přiznávají komunistickému režimu v Číně doložku nejvyšších výhod v obchodních styčích a stejný režim na Kubě vystavují po čtyřicet let ekonomické blokáde, dávají tím Castrovi argument pro jeho kritiku politiky velmocí, které se jinak chovají k velkým a jinak k malým státům. Pokud pak ministryně zahraničních věcí Madelaine Albrightová vysloví veřejně naději, že Castro brzy zemře, rozhodně tím neuspíší konec jeho vlády. Pokračuje pouze v politice, jejíž jediný výsledek není pro Spojené státy příliš povzbudivý.

Za čtyřicet let vlády Fidela Castra na Kubě se osm amerických administrativ, tisk a televize nemalou měrou zasloužily o to, že velká část kubánské a do jisté míry i latinskoamerické veřejnosti považuje castrismus za ochranu Kuby před návratem poměrů před rokem 1959, kdy Havanu neovládala jen Batistova tajná policie cvičená americkými důstojníky, ale navíc americká mafie. U stoupenců tohoto názoru bude zřejmě i nadále přetrvávat dojem, že se americká politika vůči Kubě neřídí racionálním uvažováním, ale pocity ponížení z neschopnosti zlikvidovat režim udržující si svou protiamerickou rétorikou stále jistou autoritu i v zemích, které se v řadě případů pouze formálně hlásily a dokonce hlásí ke stejným principům, jaké hlásají Spojené státy.

Na kubánské straně potom příklady stejného nedostatku smyslu pro realitu rovněž nechybějí. Psaní svastiky místo „x“ ve jméně tehdejšího prezidenta Nixona v oficiálním listě Granma v sedmdesátých letech či výroky předsedy kubánského parlamentu Ricarda Alarcóna na shromáždění kritiku globalizace v Porto Alegre v lednu 2001, kde zpochybnil legitimitu volby George Bushe, rozhodně nesloužily a neslouží ke zlepšení kubánsko-amerických vztahů. Ty budou patrně i v nejbližší budoucnosti velmi špatné, a jak ukazuje nejnověji příklad Ivana Pilipa a Jana Bubeníka, mohou výrazně ovlivnit i vztahy Kuby ke třetím zemím.

Kuba mezi rájem a peklem

JÍŘÍ KUNC

Kuba má blízko k oběmu: k ráji i k peklu. V naší zemi se kubánské téma aktivovalo zadržením dvou českých občanů, Pilipa a Bubeníka. I o této historce vznikla dvě odlišná vyprávění – kubánské a české – a tvrdím, že v obou případech jde mnohem více o záležitost vnitropolitickou než mezinárodní.

Při čtení o tom, že Unie svobody prosazuje deklaraci, že Kuba postupuje protiprávně, mě napadlo, že tato strana se svého funkcionáře Pilipa hodlá zbavit, protože ho tím spolehlivě pošle do kubánského nikoli chládku, nýbrž vedra, na delší dobu. A stejně tak komentáře českého tisku ke kubánskému vyjádření, předanému nejprve komunistickému poslanci Miloslavu Ransdorfovi (ale to je bezpochyby nejzasvěcenější poslanec o kubánské problematice) a teprve se zpožděním ministerstvu zahraničí, se nesly v duchu, že v úvodní části jsou jen mlhavé zmínky o tom, čím se čeští občané provinili, a že zbytek je jen ideologický blábol. Opak je pravdou. Závěrečné pasáže jsou velmi koncizním vyjádřením postoje kubánské vlády a je třeba je brát velmi vážně. Zejména věty o tom, že Kuba nepodlehne žádnému nátlaku – ať již omezenému na USA nebo mezinárodně koordinovanému ve větším měřítku. Je to jasné ideologické vyjádření, ale nejde o blábol, nýbrž o shrnutí kubánské politiky posledního půlstoletí a spíše výzvu zkoumat kubánské hledání identity do mnohem vzdálenější minulosti.

Než se pokusím přiblížit realitu kubánskému dneška, třeba dopovědět kauzu Pilip a Bubeník. Kuba není jistě právní stát, ale je to stát, který má své zákony. Řešení od počátku vylučovalo mezinárodní nátlak a bylo omezeno na vyjednávání, při němž bude respektována důstojnost Kuby jako suverénního státu. A jako nejlepší varianta se nabízelo vyjednávání nikoli mezi institucemi a vládami, nýbrž osobnostmi. Já jsem osobně pomýšlel na nějakého latinskoamerického intelektuála s prestiží na Kubě, jako je třeba spisovatel Gabriel García Márquez, kterého by, jako už mnohokrát, Fidel Castro pozval na *asado*, mnohahodinovou pečeni i po jídání, či *pargo*, metrovou rybičku s křehkým bílým masíčkem, a při té příležitosti by učinil velkorysé gesto a nedal průchod kubánskému zákonu, nýbrž oba vězně propustil. Jenže García Márquez považuje své dny za spočítány a již přes internet rozeslal dopis na rozloučenou.

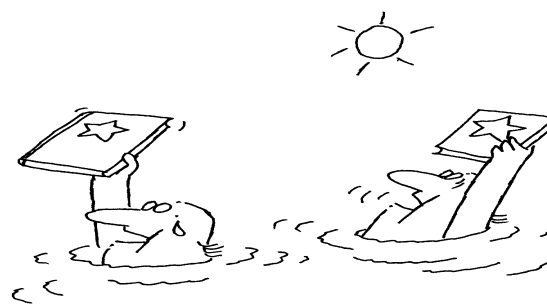
Další latinskoameričtí intelektuálové přicházejí v úvahu, ale z možných českých účastníků jsem dopředu téměř všetecky vylučoval Valtra Komárka – Kubánci ho re-

spektují, ale považují za značku odlehle doby. Myslel jsem na Jana Urbana, který má zkušenost obdobného typu ze Salvadoru, kde se podařilo neuvěřitelné, ale má jakési stigma ze spolupráce s USA a při svém temperamentu by se patrně s Fidelem Castrem pustil do soutěžení buď v jízdě na koních, nebo ve střelbě... Osoba Petra Pitharta mi tak přišla jako ideální řešení. On opravdu – podle svého vyjádření po návratu – nejel Fidela Castra poučovat, nýbrž pochopil kubánské stanovisko a oba vězně uvolnit. A to se mu podařilo! Tuto zásluhu vynikajícího diplomata mu nikdo neodepře.

Vraťme se k tématu. Kuba je nádherná země, nevelký, byť největší z rajských ostrovů v Karibiku. Ve druhé polovině 20. století se o něm nedalo soudit jako o zapomenutém koutu. Někdy v ironickém, nikdy však v lehkavém tónu o Kubě diskutovali a své atlasy na patřičné stránce otvírali politikové na celém světě. Nedá se ignorovat. Jednou v roli světové cukřenky, jindy nebojácného Davida vyzývajícího Goliáše v oblasti, kde se o hegemonii USA nepochybovalo, poté jako vítaný a cenný, ale vždy nepohodlný (ješitný, vrtkavý a nákladný) spojenec SSSR ve studenověčnickém vzepětí svého času, také jako objekt i subjekt nejvážnější celosvětové hrozby v nukleárním věku (raketové krize na podzim 1962), rovněž ironizovaný experiment *tropického socialismu*, příslib a naděje lepšího života pro mnohé, hlavně Latinoameričany, dnes i nadále ráj, ale zároveň relikv čehosi špatného, čím se dvacáté století vyznačovalo.

Komu patří pozemský ráj?

Není pochyby, že i na Kubu demokratizace dospěje, ale nikdo neví, kdy a jak. Jejím příslibem nejsou ani zkažené režimní struktury, ani ostří hoši z Miami. Přejde zevnitř země. Ale základní pochyba se znovu vtrhává: Je totiž Kuba alespoň poněkud předvídatelná a vypočitatelná? Člověk zvyklý interpretovat data komunistických režimů z evropských vzorů a naslouchající zkaženému režimnímu diskursu tu prohlásí, že demokratizace není myslitelná a jen v tom spočívá vypočitatelnost Kuby. Přikývnou mu všichni, kdo byli svědky Fidelovy neoblomnosti, svéhlavosti, třeba ve sporu s celým svě-

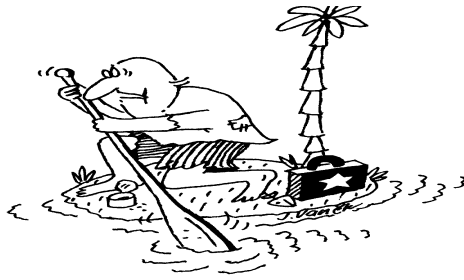

tem. Tady je řeč o velmi osobním, personifikovaném rozměru kubánského dění, protože Latinská Amerika, důvěrně obeznámená s fenoménem *caudillismo*, tedy vůdcovství, a s takovými osobami, jako byli Somozové a Duvalierové, snad nikdy nebyla svědkem tak absolutního a svévolného rozhodování, jaké je vyhrazeno osobě Castrově.

V čem se tedy při všech pochybnostech nemýlíme? Předvídat můžeme, že na Kubě se nic nezmění, pokud neodejde Fidel Castro. Ale pozor, naše předvídací kapacita je tu skromná, protože Kuba byla vždy svá, vždy neodhadnutelná a vždy věřila sama sobě, i když požadovala pomoc ze zahraničí, kterým pohrdala jako „zženštilým a nechlapským světem“. Sebedůvěra, že někdy *později (mañana)* vyřešíme všechny problémy, které si vytváříme dnes, je jednou z konstant politického života.

Kdo si dá práci s analýzou kubánských politických a spojeneckých peripetií, případně s textovým rozbohem až patnáctihodinových a rétoricky (donedávna) skutečně bezvadných projevů Fidela Castra (jednat s ním šest hodin bylo zřejmě i pro zkušeného a v dlouhých debatách cvičeného senátora Pitharta dosti náročné), musí tomu přitakat a ohromný dlouhodobý ohlas kubánskému dění v celé Latinské Americe (buď obdivný, nebo nepřátelský, nikdy lhostejný) to jen podtrhuje. Obdiv vychází z uznání nepochybných výsledků v sociální, vzdělávací, ale konečně i ve vojenské oblasti. Kuba jako jediná latinskoamerická země dokázala úspěšně čelit severnímu gigantu, a dokonce své jednotky nasazovat i za oceánem, a to s úspěchem. V nemocnicích scházejí léky a musíte vystávat dlouhé fronty, ale základní lékařská péče je zabezpečena pro všechny, což dokazuje i v relacích Latinské Ameriky nízká kojenecká úmrtnost a vysoký průměrný věk života. Ve školách máte rozbité lavice, roztrhané učebnice a polámané tužky, ale negramotnost téměř neexistuje a všechny děti chodí do školy. Jedním z prvních hesel kubánské revoluce bylo přeměnit kasárny na školy, což se splnilo, i když s rostoucími konflikty byly vystavěny jiné kasárny.

Anekdotu na okraj: Vojenský režim v Argentině zakazující distribuovat v zemi publikaci o *kubismu* s odůvodněním, že jde jistě o *propagandu revoluční Kuby*, není jen svédectvím o hlouposti cenzorů všech dob a zemí, ale i výpovědí o faktické nemožnosti stát se k dění na Kubě neutrálně. Ale uvnitř kubánskému režimu se také vytvořila bohatá a pečlivě odstupňovaná škála výrazů na ka-

talogizaci těch, kdo v nějaké podobě vyjádří nesouhlas s vládou – to musejí být vždy osoby velmi zvrácené i ve svém jiném než politickém životě – oneu nesouhlas s vládním počínáním vždy implikuje nějaký stupeň zločinnosti a nenormálnosti. Každá žena z disentu je vesměs *puta* (zdvořile řečeno, prostitutka), každý Kubánc v zahraničí, pokud aktivně nespolupracuje s úřady své původní vlasti, je *desertor*, *apátrida*, *gusano...* (dezertér, nevlastenec, červ). Shrňme to: Kdokoli se kriticky vyjádří k Fidelovi, nemá rád svou vlast a zaslouží si trest. Ještě historku? Autor těchto řádek se kdysi octl v rozhovoru s významným kubánským hodnostářem, který se doslovně vyjádřil: „Vy Evropané – a mrzí mne, že i Ty jako příslušník socialistického státu – nám vyčítáte, že jsme vůči našemu Vrchnímu veliteli a Prvnímu tajemníkovi naší strany málo kritičtí. To není vůbec pravda. My jsme k němu nesmírně kritičtí. Ale nenacházíme u něho ani tu nejmenší chybu.“

Raději bratra, nebo poručníka?

Hodně dlouho trvalo, než po revoluci v roce 1959 si Kuba vybrala za partnera místo USA zaoceánský SSSR. Diplomatické styky se SSSR byly obnoveny v květnu 1960 a žádná z teorií o Fidelově komunistickém spiknutí podporovaném ze SSSR si neví rady s faktem, že dva roky obchodní výměna Kuby a SSSR dosahovala třetinou hodnotu obchodních vztahů za Batisty. A velké tajemství, že přeměny na Kubě mají *socialistický charakter*, vyzradil Fidel Castro v dubnu 1961, uprostřed poměrně hloupého, ale pro režim opět mýtotvorného výsadku, který byl z USA organizován v Prasečí zátocce. Na další prozrazené tajemství, že vědeckým základem přeměn je marxismus-leninismus, čekali obyvatelé až do konce roku 1961, ale mezitím se dozvěděli, že mluvčím přeměn nebude *patentovaný marxista* Aníbal Escalante (příliš podléhající tónu SSSR a poslaný za to do vězení), nýbrž opět sám Fidel.

A znovu v elementární historické periodizaci musíme připomenout, že SSSR vůbec Kubu nechtěl (byť se radoval, že USA mají nějaké problémy), že dlouho Chruščov odstrkoval Castra, jenž se mezi *socialistické země* vtěsňoval právě proto, aby donutil SSSR přijmout nějaké závazky k obraně Kuby (exkurs o tehdejší teoretické produkci sovětských akademiků, o teoriích státu národní demokracie a revoluční demokracie, později o státech socialistické orientace, by byl velmi namístě, ale překračuje vymezený

rámeček stati). Opět jsme u toho, že řečnické výroky *Kuba není sama!* nebo *Kuba je sama!* *Je jediná!* se v dalších obdobích střídaly různě, ale s neměnným triumfalismem.

Jak tedy hodnotit sovětsko-kubánské a různými dramatickými peripetiemi procházející přátelství? Izolovali se snad všichni navzájem. Kuba se sice postupně snažila integrovat do vzdálené zaoceánské RVHP, ale pět tisíc sovětských odborníků a osm tisíc vojáků (také tisícovka československých specialistů) bylo poměrně striktně oddělováno od místního obyvatelstva a sovětská, tedy největší ambasáda na světě ve vilové havanské čtvrti Miramar tvořila sama o sobě opevněné a hradbami obehnané město s výraznou dominantou ošklivého mrakodrapu. A naopak, pro psychoanalytika je lahůdkou analyzovat kubánskou směsici pocitů ponížení a převahy, dříve adresované směrem k USA. I v časech nejužšího bratrství se oslovení *ty jsi jako Rus* rovnalo nadávce a nejhorší urážce.

Byl v tom Sovětský svaz nevině? Kubánská závislost se změnou značky z USA na SSSR dosáhla ohromujících rozměrů. Kuba hlavně dodávala rum, doutníky, citrusy, nikl a cukr (v časech se to lišilo, ale řádově 70 procent putovalo do SSSR a dalších 15 procent zahraničního obchodu se realizovalo s ostatními socialistickými zeměmi). Naopak více než 90 procent nafty spotřebované na ostrově pocházelo ze SSSR a Moskva také velkoryse platila kubánský cukr až za dvanáctinásobek toho, co by mohla zaplatit jinde. Můžeme se hádat, kdo na koho více doplácel. Milovníci kubánských doutníků – skutečné světové špičky – dnes jen mohou litovat, že si je v Československu mohli pořídit za desetinu západoevropské ceny, kdežto nyní jsou cenově nedostupné. A naopak, technologie výroby různých potravin (třeba českých pív), ledniček, výstavba patřičných továren a výchova odborníků šla na Kubu zdarma. Ne vždy ku prospěchu Kuby.

Pokud zůstaneme v naší zemi, dodávali jsme na Kubu jako novopečení a namyšlení kolonizátoři „zdarma“ vše, co bylo neprodejné jinde a na tomto rajském ostrově nepoužitelné: slánky, které v mořském ovzduší prostě nebyly schopné cokoliv osolit jen proto, že spečené zrněčko otvorem neprojde, automobily a autobusy u nás již vyřazené z výroby a bez možných náhradních dílů, což dohromady s „odvahou“ a „dovedností“ kubánských řidičů produkuje výbušnou směs. A snad jako pointu tohoto bodu: protože smlouva o dodávkách techniky byla rámcová, vyvezli jsme na Kubu i stroje na odklizení sněhu a RVHP nutila Kubánce jako exportéry niklu, aby si plechovky na své pomerančové džusy opět účtovali ve vysokých cenách. Dluh vůči bývalým socialistickým zemím, včetně naší, nelze zpochybnit, ale nelze také přehlížet, že na poničení kubánské ekonomiky má podíl nejen embargo z USA, ale také obchodní politika RVHP.

Na informace o takovém braku reagoval Fidel Castro – vždy osobně a ve značně cholerickeém stavu – okamžitými telefonáty

a objednávkami (tentokrát však za tvrdou měnu) osobních vozů u italské firmy Alfa Romeo nebo u španělských výrobců klimatizovaných autobusů. Mimochodem, Frankovo Španělsko se také nikdy nepodrobilo výzvám USA k embargu Kuby a vesele obchodovalo (nejčastěji publicistické dohady: snad se Španělé radovali, že to konečně amíkům někdo natřel, snad působilo, že otec všech Castrů Ángel pocházel z galicijské vesničky dva kilometry od Frankova rodiště a třeba spolu hráli „kuličky“).

Ekonomické vazby mezi Kubou a RVHP byly tedy, zjednodušeně řečeno, neracionální. Totéž je samozřejmě možné vyslovit o ekonomickém embargu USA vůči Kubě, zasahujícím i takové oblasti, jako jsou léky. Čísla, jakkoli nepřesná, si můžeme uvést. Odhady nevratné pomoci SSSR Kubě v 80. letech se pohybovaly mezi třemi a osmi miliardami dolarů ročně, vyčíslení škody, které ročně působilo Kubě embargo USA, dosahovalo třetinových hodnot. Můžeme tedy uzavřít, že pro Kubu byl daleký bratr štedřejší a výhodnější než bývalý blízký poručník. Ale než dospějeme k tvrzení, že pro SSSR šlo o zcela nerentabilní obchod, opět je nutné mít na paměti, že tam, kde se Moskva příliš neodvažovala zasahovat politicky, natož vojensky, pomohl kubánský spojenc se svými opravdu k nelítostnému boji trénovanými vojáky. Expediční sbory v Etiopii, Angole, Mosambiku, výsadky v dalších afrických a asijských zemích. Z vojenského hlediska absolutní úspěch, pokud odhlédneme od počtu padlých, raněných a natrvalo psychicky postižených. Vždy zvrát ve válečné situaci a záchrana původně ztracených pozic. I toto tvrzení můžeme zlehkovázňit. U nás se spekulovalo, zda hraním s pistolkou si ministr obrany Baudyš jen náhodou nesesetřil letadlo, v němž seděl. Kubánci dokázali více: neohlášenou inspekcí u jednotek v Angole, s účastí většiny generálního štábu a náměstků ministra obrany, vyhodnotily posádky u radarů jako nepřátelský objekt. Po příkazu „zastavit let“ a odpálené raketě nepřezil z kubánské, téměř vrcholné armádní špičky, nikdo.

Když už revoluce požívá své děti...

Což odkazuje k dalším, vojenským, ale i politickým rozměrům vnitřního dění. Politické procesy se periodicky opakovaly po celé půlstoletí. V „řádném“ soudu proti jednomu ze svých blízkých spolubojovníků Húberu Matosovi vystupoval Fidel Castro jako skromný svědek, byť klíčový (měl sedmihodnový projev), ale pokorně se sklánějící před autoritou soudu. Matos dostal 20 let a do dne si je odseděl – dnes z exilu přešle protifidelovské traktáty. V dalších letech se scénáře opakovaly, i když nebylo třeba teatrálních procesů, jen odvolání z funkce. Zkrátka, kdokoli se proti Fidelu Castrovi postavil, ve své práci nezůstal – třeba jen ministr, který se Castrovi odvážil říci, že jeho plán na sklizeň deseti milionů tun cukrové třtiny je naprosto neproveditelný. Byl okamžitě odvolán a záhy se ukázalo, že měl pravdu.

Někdy měla Fidelova nemilost drastičtější dopad. Hrdina revoluce již dostal v horách Sierra Maestra a pak na pláži Girón, divizní generál Ochoa Sánchez, vrchní velitel kubánských vojsk v Angole, držitel všech myslitelných kubánských vyznamenání, je v roce 1989 spolu s několika svými podřízenými a spolu s nevelkou skupinou zvláštního oddělení Ministerstva vnitra popraven po krátkém soudním řízení se všemi klasickými stalinskými rysy procesů.

O co šlo? V první rovině snad o to, že dva z několika bratrů v klíčových státních funkcích (Fidel jako hlava státu a Raúl jako ministr obrany, již od počátku 60. let vydávaný za nástupce, kdyby se Fidelovi něco přihodilo) se vždy tolerovali, nikoli však jejich podřízení: kubanologie pečlivě rozlišuje mezi těmi, kteří dosáhli kariéry za jednoho či druhého, a konstatuje odvěkou rivalitu. Ve druhé rovině o to, že bylo potřeba získat peníze na expedice.

Ty se musely samofinancovat. Takže zmíněné oddělení Ministerstva vnitra (s hlavním posláním čelit embargo USA a obstarávat tvrdé měny a embargoované zboží) tu jako atypický podnik zahraničního obchodu nebo pašerácká mafie dodávalo do Afriky kubánské košile (s nimiž pak kšeftovali vojáci), z Afriky vyváželo slonovinu, z USA získávalo embargoované cukrovárenské zařízení, do celého světa posílalo vína a koňaky sice kvalitní, ale opatřené zfalšovanými etiketami chráněných značek, před svým procesem a opravami už mělo přichystanou výrobu nepravých cigaret Winston v centru Havany...

Vše s režimním pozhánáním, kromě toho hlavního, z čeho byli obviněni: z obchodu s drogami, zejména s kokainem a heroinem získávaným v Jižní Americe a umístovaným na trh USA. Ve Washingtonu řadu let tvrdili, že se kubánská vláda jako jediná na světě aktivně angažuje v obchodu s narkotiky a zprostředkuje styk třeba mezi medellínským kartelem v Kolumbii a drogovými mafiami v USA.

V souhrnu, nic takového nebylo prokázáno. Jen se říkalo, že v momentě, kdy Fidel dospěl k názoru, že Washington nějaké údaje o tom má k dispozici, obětoval několik svých velmi blízkých spolupracovníků a poslal je na popraviště dříve, než skandál dosáhl širších mezinárodních rozměrů. Ale tu už se dostáváme ke třetí rovině, v níž můžeme o této tragické epizodě spekulovat. Generál Ochoa si díky své vážnosti a popularitě dovozoval v soukromí i na veřejnosti hovořit více než jiní *zevnitř režimu*, a to o naprosté nutnosti nejen ekonomických, ale i politických reforem. Že by tedy monstrproces a popravy měly sloužit hlavně k zastrašení možných demokratizátorů?

Nebyla to jediná čistka a při jejich charakteristice, kterou je nutné zařadit do geopolitického kontextu, se nelze ubránit výrazům razantní a zároveň chaotické. Na sovětskou *perestrojku*, která se promítala postupným vysycháním podpory (což se projevovalo v nedostatku benzínu, ve vypínání elektriny či v tom, že místo traktorů se

znovu rehabilitovala volská spřežení a místo automobilů kola), reagovala Havana (opětovným) sblížením s Čínou (idea ekonomických reforem s politickou nehybností byla hlavním lákadlem) a naprosto chaotickým počínáním uvnitř: na jedné straně legalizaci již existujících tržních vztahů, včetně černého trhu, placení v dolarech a samoobsluhy Kubánců, kteří důmyslně nahrazují nedostatek zboží a nemožnost spotřeby tím, že na každém balkónu kdáká slepice a rostou rajčata nebo kaktusy (z těch se vyrábějí dezodoranty, mýdla i šampaňské víno pro vlastní potřebu i na prodej sousedům), nebo tím, že opravy automobilů pořizují jehlou a nití; na druhé straně zákazy a kriminalizací těchto aktivit.

Když už vláda neví, co a s kým...

Chaotické počínání vlády lze jistě racionálně vysvětlit. Pokud vychází méně knih, málokdo si toho povšimne; pokud ale už i vláda si díky nedostatku elektriny musí omezovat komunikaci s národem prostřednictvím televize, je to stav alarmující. Takže za podporu zmíněných sousedských a lokálních kapitalistických vztahů od roku 1980 byl po roce 1986 v kampani za *nápravu omylů* sesazen a souzen ředitel Ústřední plánovací rady Humberto Pérez a Fidel Castro se osobně zasadil o nové posílení centrálních funkcí státu.

A další obětí se stal původně věrný *fidelista* i *raúlita* Carlos Aldana, mimochodem velmi atraktivní muž, mulat a okouzující řečník, jenž se v režimní nomenklatuře vypracoval na muže číslo dvě. Ale své řečnické umění uplatňoval třeba i ve Washingtonu, kde mluvil jménem Kuby, a to se značným úspěchem. Čili tady nehovoříme o režimní alternativě, ale o tom, že šlo o osobní ohrožení Fidelova postavení. Aldanu nepopravili, jen sesadili, a s ním mnoho lidí z mozkového trustu, který dal dohromady (třeba Alcibiades Hidalgo...). Také oni čekají na svou příležitost.

Tyto řádky jsme uvedli hledáním a zpochybňováním jistot o dalším dění na jednom a vůbec ne zanedbatelném rajském ostrově. Jistota zdá se jediná: diagnostik nepolitolog by hovořil v termínech pokročilé fyzické i psychické deteriorace Castrovy osobnosti (případně o snad již potvrzené Parkinsonově chorobě). Lze jistě tvrdit, že Castrův režim přežívá díky skandálům, ať již přirozeným, nebo vyrobeným. V minulém roce posloužila kauza nezletilého Eliána Gonzáleze, letos posloužila kauza dvou českých „turistů“. Přes veškerou všemocnost je Fidel Castro slabý, ustoupit znamená příští den rezignovat, což nevylučuje (spíše předpokládá) velkorysá gesta. Kromě skandálů ho u moci udržuje americké hospodářské embargo, protože udržuje životaschopnost kubánského nacionalistického diskursu.

Přesto politolog již si musí klást otázku, co přijde poté. Protože ve všech režimech osobní moci je s odchodem vůdce také spojována otázka nikoli osobního nástupnictví, ale změny celého režimu. Alternativ je ně-

kolik, ale ta nejméně pravděpodobná (ale zároveň ta nejnebezpečnější) je momentálně ta, která je spojena s opakováním útoku z křovin nebo ze zahraničí.

Za prvé, mnozí z oněch dvou milionů Kubánců, jimž Castro občas velkoryse umožnil emigraci (čímž zabezpečil přežití svého režimu, protože možnou opozici prostě deportoval), mezi sebou vedle politických exulantů vezli velkou dávku vpašovaných „ryzích“ kriminálníchků, kteří v cílových zemích koneckonců neměli jinou možnost než pokračovat v kriminalitě: další argument, že kdo opouští zemi, je zločinec. Jindy je zase přiměl k důmyslným vynalézáním možností, jak opustit zemi (třeba na vorech z několika kmenů podložených pneumatikami, se značnou úmrtností na moři): další varianta motivu Dykova a Pluhařova „opustíš-li mne, zahyneš...“, do značné míry již opravdu ztratili kontakt se svou vlastí a nechtějí se tam nikdy vrátit. A i ti, kteří touží po návratu a představují radikální proud, tedy ti, kdo po léta usilovali o svržení či alespoň izolaci režimu (chlapci z Miami), jsou v určitém ghettu, živeni spíše nenávisť než schopností pocho-pit skutečnou situaci na Kubě. Jejich nesmiřitelnost a propojenost s USA jim stěžejí umožní kontakt s těmi, kteří v zemi zůstali a tak či onak s režimem soužili.

Za druhé, můžeme uvažovat o postupné transformaci, kterou by začal organizovat onen odstavený mozkový trust Carlose Aldany. Každá taková transformace zevnitř režimu (byť konkurenční skupinou) bývá velkým otázkníkem, souvisejícím především s dynamikou pohybu uvnitř společnosti, schopností interpretovat její požadavky a integrovat jednotlivé skupiny. A tady jsme znovu u velké neznámé. Tou je právě kubánská společnost, kde možná na dlouhou byla jakákoli organizace občanské společnosti zdiskreditována. V zemi se vždy hovořilo více o *sociálistu* (možno přeložit jako mafiánství) než o *socialismu*, což mělo poukazovat k naprosto všeobecné korupci, kdy k zajištění jak místa v nemocnici, tak láhve piva na neděli potřebujete krást a ztrácíte jakékoli odlišení mezi tím, co je vaše a co je cizí. Čechům by mělo být známo úsloví, že *kdo nekrađe, okrádá rodinu*, ale stěžejí si dokážeme představit rozměry, v nichž jsou stejnému fenoménu vystaveni Kubánci. Přesto vždy titíž Kubánci zůstávali pyšní, že jsou jediným latinskoamerickým národem, který dokázal čelit velkému severnímu sousedovi (paradoxně americké embargo vždy posilovalo Castrův režim, který byl na vlně antiamerikanismu schopen udržet dostatečnou podpůrnou sociální základnu). A přes tíživou ekonomickou situaci si zachovali i pýchu z některých výsledků v sociální oblasti ve srovnání s ostatními zeměmi subkontinentu.

Kuba je na rozcestí – ale mezi pozemským rájem a peklem bývá také ten *třetí*, občas zakrývaný směrník lidského soužití v demokracii. Dokážou to Kubánci? Dozvíme se to velice brzy.

Latinská Amerika na přelomu tisíciletí

IVO GOMBALA

Latinská Amerika se z laického pohledu zdá být jednolitým celkem, který má společnou historii, vyznává přibližně totožné hodnoty, jehož obyvatelé hovoří stejným jazykem (španělština) nebo příbuznými románskými jazyky (portugalština a francouzština) a jenž z ekonomického hlediska představuje jeden obrovský potenciální trh.

Pokud se však zamyslíme nad významem pojmu Latinská Amerika hlouběji, pak nesporně dospějeme k závěru, že tato oblast světa je velmi různorodá co do počtu států, skupin obyvatelstva, stupňů ekonomického rozvoje či jiných demografických nebo socioekonomických ukazatelů a že v některých případech je společným znakem opravdu jen zmíněný jazyk. Latinská Amerika je ve skutečnosti tvořena zeměmi, jež se od sebe navzájem mnohdy velmi podstatně odlišují.

Z hospodářského hlediska je proto nutno vnímat tuto oblast jako vnitřně velmi nehomogenní celek, v němž každá země uplatňuje svou vlastní autonomní fiskální i monetární politiku a má specifickou formu státní správy. Jedinou výjimku tvoří integrační seskupení, která si vytkla za cíl větší spolupráci a koordinaci členských zemí nejen v oblasti ekonomické, ale i sociální a politické. V případě integračních snah zemí Latinské Ameriky je rovněž nutné být velmi obezřetným a rozlišovat mezi cíli (mnohdy velmi ambiciózními) a skutečností, která za těmito cíli mnohdy podstatně ostává.

Latinská Amerika na přelomu tisíciletí

Na počátku poslední dekády dvacátého století začala většina ekonomik Latinské Ameriky fungovat na zcela jiném základě a změnila se i orientace jejich hospodářských politik. Hospodářské politiky většiny zemí se soustředily na dva základní pilíře: uplatňování principů volného trhu v ekonomice a udržení makroekonomické rovnováhy.

Jedna z nejdůležitějších podmínek, která umožňovala změnu hospodářské politiky včetně jejího efektivního provádění, byla podmínka politické a bezpečnostní stabilizace celé oblasti. Při naplňování tohoto bodu sehrála nemalou roli i Organizace amerických států (OAS), která v 90. letech monitorovala možná ohniska konfliktů nebo nestability v regionu a snažila se jednáními vedenými na půdě OAS najít řešení

pro návrat ke stabilitě. Tímto způsobem posilovala demokratické principy na americkém kontinentě. Velmi důležitým poznatkem je i fakt, že některá integrační seskupení jako např. NAFTA (North American Free Trade Agreement – Severoamerické pásmo volného obchodu) nebo MERCOSUR (Mercado Común del Sur – Společný trh Jihu) zakotvila demokratický princip do svých zakládajících smluv, což znamená, že stát, jenž nebude respektovat demokracii a její zásady, může být vyloučen z daného seskupení.

Hospodářský vývoj v zemích Latinské Ameriky v 90. letech jen opět potvrdil závislost těchto ekonomik a jejich dalšího vývoje na vnějších podmínkách a na celkovém vývoji světové ekonomiky. Příliv zahraničního kapitálu zůstal i dnes jednou z relativně důležitých determinantů úspěšného hospodářského vývoje většiny zemí Latinské Ameriky. Relativně ovšem poklesl význam exportu do vyspělých zemí, a to především v důsledku oživení myšlenky ekonomické integrace v regionu.

Většina zemí dnes mnohonásobně zvýšila svůj export do sousedních států nebo i do vzdálenějších zemí, které jsou však součástí stejného integračního seskupení. Podíl regionálního obchodu na celkovém obchodu zemí oblasti se zvýšil z 16,8 procenta v roce 1992 na 19,1 procenta v roce 1998, tedy o více než 20 procent. Export zemí Latinské Ameriky do vyspělých zemí, především do USA a do EU (hlavně případ MERCOSUR), roste absolutně. Jeho relativní podíl na celkovém exportu zemí regionu však dlouhodobě klesá a zcela rozdílná je i dynamika růstu exportu uvnitř regionu a mimo region. Země uvnitř regionu zvýšily svůj vzájemný obchod několikanásobně, což již nelze konstatovat o vzájemném obchodu těchto zemí se zeměmi mimo region, především s vyspělými tržními ekonomikami.

Seskupením s největším nárůstem vnitroregionálního obchodu byl MERCOSUR (tvořený Brazílií, Argentinou, Uruguayí a Paraguayí; Chile a Bolívie mají statut aso-

ciovaného člena, aniž by byly plnoprávními členy seskupení), který zaznamenal růst o 76 procent z 14,3 procenta v roce 1992 na 25,2 procenta v roce 1998. Pomyslný druhý stupeň patřil **Andskému společenství** (Peru, Ekvádor, Bolívie, Venezuela, Kolumbie), které zaznamenalo nárůst o 44 procenta (v roce 1992 7,8 procenta a v roce 1998 již 11,2 procenta). Třetím v pořadí byl **Společný středoamerický trh** (Kostarika, El Salvador, Guatemala, Honduras a Nikaragua), u něhož dosáhl nárůst vzájemného obchodu členských zemí hodnoty 15 procent (v roce 1992 21,7 procenta a v roce 1998 již 25,1 procenta).¹⁾

Přímé zahraniční investice (PZI) jsou, spolu s domácími úsporami, nedílnou součástí financování domácích investičních aktivit a jejich příliv vyjadřuje důvěru, a odliv naopak nedůvěru investorů v hospodářskou stabilitu a perspektivu dané země. Nejinak tomu bylo i v regionu Latinské Ameriky. Jestliže v roce 1980 činila celková částka čistých přímých zahraničních investic do oblasti 5,735 mld. USD, pak v roce 1998 již tyto investice dosáhly částky 59,991 mld. USD (nárůst přibližně na desetinásobek!). Příčiny takového nárůstu byly v zásadě tři. První a hlavní příčinou byl rozsáhlý program privatizace v některých zemích (Argentina, Mexiko, Brazílie nebo Venezuela), o který projevil zájem i zahraniční partneři. Druhým důvodem enormního nárůstu PZI byla již zmíněná regionální integrace (hlavně MERCOSUR a NAFTA) a snaha zahraničních investorů zhodnotit efektivněji svůj vložený kapitál v důsledku zvýšené produkce a expanze na potenciální integrované trhy. Posledním z logických impulsů pro příliv PZI do regionu byla razantní liberalizace obchodu zemí oblasti s celým světem a umožnění efektivnějšího zapojení těchto států do mezinárodní dělby práce. Teritoriální rozdělení čistých přímých zahraničních investic v regionu ovšem nebylo a není rovnoměrné. Největší příliv hrubých PZI zaznamenaly největší ekonomiky oblasti. V roce 1999 obdržely ve formě přímých zahraničních investic nejvíce tyto státy: Brazílie 31,4 mld. USD, Argentina 23,2 mld. USD, Mexiko 11,2 mld. USD a Chile 9,22 mld. USD.²⁾

Velmi zajímavý je i vývoj celkového přílivu zahraničního kapitálu (nejen PZI) do Latinské Ameriky. Zájem investorů o tento region se zvyšuje především v posledních dvou letech. V roce 1999 dosáhl příliv zahraničního kapitálu 85 mld. USD proti 76 mld. USD v roce předchozím (pro srovnání roční průměr v období 1985–97 byl 21 mld. USD) a dostal se na stejnou úroveň jako zahraniční investice v Asii. Pro rok 2000 byl prognózován další vzestup. Mezi největší investory v této části světa patří Spojené státy, následovány Španělskem a Portugalskem a Německem. Poměr USA se začíná v posledních letech snižovat právě ve prospěch dvou výše zmíněných států z Pyrenejského poloostrova. Investice těchto dvou zemí tvoří i většinu celkových investic Evropské unie v tomto regionu. V souvislosti

s pokračujícími jednáními mezi EU a MERCOSUR lze předpokládat další nárůst investičních aktivit členských zemí EU v této oblasti.³⁾

Hrubý domácí produkt osmi největších zemí Latinské Ameriky (Argentina, Brazílie, Chile, Kolumbie, Ekvádor, Mexiko, Peru a Venezuela) vykázal v roce 1999 průměrný roční nárůst ve výši 0,1 procenta. Nárůst zaznamenaly následující země – Mexiko (3,7 procenta), Peru (1,4 procenta), Brazílie (0,8 procenta) a pokles naopak Ekvádor (-7,3 procenta), Venezuela (-7,2 procenta), Kolumbie (-4,5 procenta) a Argentina (-3,1 procenta). Pro rok 2000 je odhadován růst HDP osmi největších ekonomik Latinské Ameriky ve výši 4,1 procenta, přičemž se nepočítá s poklesem HDP u žádné z těchto ekonomik. Prognóza na rok 2001 hovoří již o nárůstu jen 3,8 procenta u sledované skupiny zemí.⁴⁾

Během celé uplynulé dekády docházelo rovněž k postupnému snižování roční míry inflace v regionu. Jediný paradox nastal mezi lety 1990 a 1993, kdy došlo ke snížení míry inflace z 1188 procent v roce 1990 na 199 procent v roce 1991 a následně opět ke zvýšení na 426 procent v roce 1992, resp. na 890 procent v roce 1993. Následné období bylo opět provázeno protiinflační politikou a měnovou restrikcí většiny vlád regionu, což se pozitivně projevilo ve snižování míry inflace v oblasti.⁵⁾

Za období 1990–97 vykázal celý region průměrný meziroční růst inflace ve výši 160,7 procenta. Nejvíce k tomuto negativnímu číslu přispěla Brazílie (průměrný meziroční nárůst byl za sedm let 268,2 procenta), poté Peru (90 procent), Argentina (42,9 procenta), Uruguay (39,6 procenta) a Venezuela (38,4 procenta). Během posledních tří let byl u osmi největších latinskoamerických ekonomik zaznamenán průměrný inflační růst ve výši 8,7 procenta. Nejvyšší nárůst cenové hladiny byl v tomto období zaznamenán v Ekvádoru (cca 95 procent v roce 2000) a ve Venezuele (35,8 procenta v roce 1998). Prognóza na rok 2001 počítá s průměrným nárůstem inflace u zmiňovaných osmi ekonomik ve výši 6,1 procenta.⁶⁾

Během 90. let se změnila i struktura zemí podle výše inflace. Jestliže ještě v roce 1980 nebyla v regionu jediná země s inflací pod 2 procenta, pak v roce 1998 se v tomto pásmu nacházely již dvě země. Naopak v roce 1985 bylo v Latinské Americe celkem sedm zemí, jejichž inflace přesahovala 50 procent a celkem čtyři země nad 200 procent. V roce 1997 se již v pásmu roční míry inflace nad 50 procent nenacházela ani jedna země oblasti.⁷⁾

Privatizační proces

V průběhu poslední dekády minulého století byla v Latinské Americe prosazována myšlenka menší angažovanosti státu v ekonomice. Jednou z jejích forem byla privatizace. Podstatná část zemí oblasti přistoupila k privatizaci státem vlastněných podniků a umožnila vstup soukromého ka-

pitálu i do některých strategických odvětví, jakými jsou např. telekomunikace, zásobování vodou, plynem, elektřinou apod. Účast států v ekonomice se snižovala i prostřednictvím liberalizace zahraničněobchodních toků a liberalizace investování zahraničních subjektů do soukromých i státních podniků jednotlivých zemí regionu.

Za období sedmi let (1990–1998) byl v zemích regionu privatizován státní majetek v celkové hodnotě 137,932 mld. USD. Hlavní podíl na této ohromné částce mají především velké ekonomiky regionu, s výjimkou Chile. Zde byla úroveň státního podnikání velmi nízká v důsledku provádění dlouhodobé liberální ekonomické politiky v období vlády generála Pinocheta. Za sledované období osmi let došlo v Brazílii k privatizaci v celkové hodnotě 62,270 mld. USD, následovalo Mexiko s 25,038 mld. USD, Argentina s 19,317 mld. USD, Peru s 7,395 mld. USD, Kolumbie s 6,198 mld. USD a Venezuela s 5,979 mld. USD. V první polovině 90. let došlo k privatizaci především v Argentině a Mexiku. V případě Mexika je velmi zřetelná hranice ukončení hlavní části privatizace do konce roku 1993, tedy do data vstupu v platnost NAFTA. Druhá polovina 90. let byla naopak provázena razantní privatizací v Brazílii (hlavně v roce 1997 a 1998 – 54,0 mld. USD), Kolumbii a v Peru.⁸⁾

Renesance integračních procesů

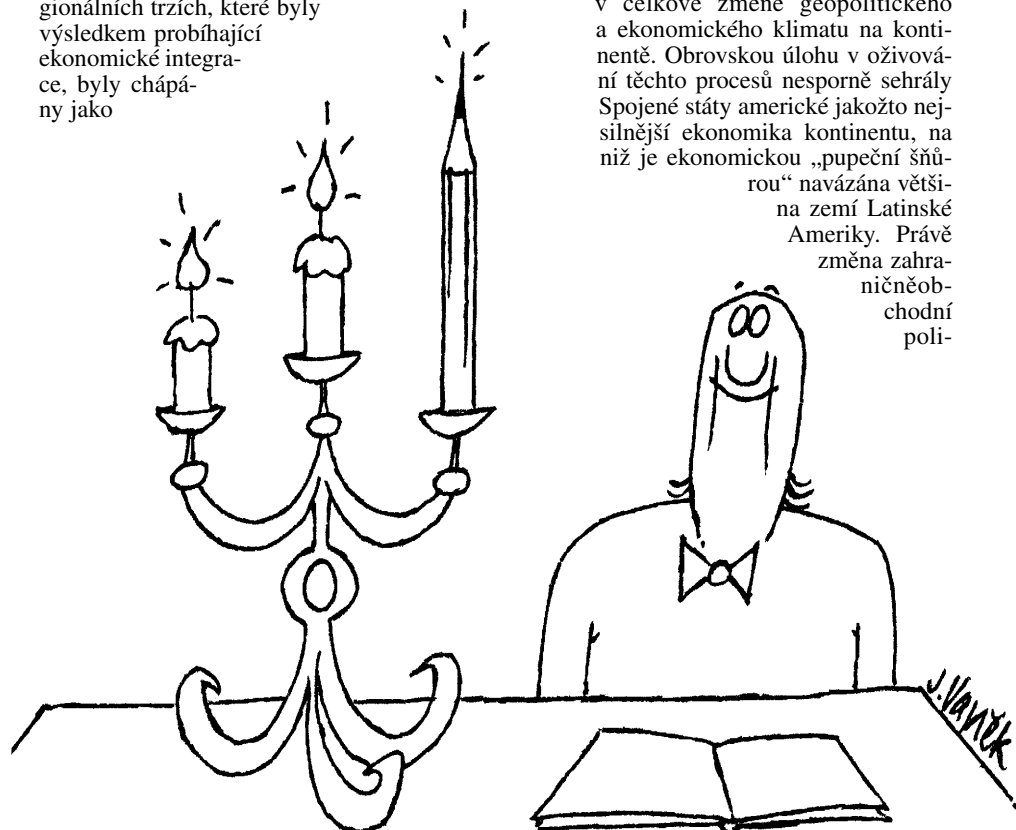
Celková změna hospodářské politiky zemí Latinské Ameriky přispěla k rozvoji i v oblasti regionální integrace. Tržní příležitosti na regionálních nebo subregionálních trzích, které byly výsledkem probíhající ekonomické integrace, byly chápány jako

vhodný prostředek k překlenutí období změny industrializační strategie zaměřené dovnitř domácích ekonomik („inward-looking industrialization“) na substituci dovozu v strategii exportně orientovanou („export-oriented approach“).

Konkrétního pokroku v regionální ekonomické integraci bylo dosaženo, mezi jinými, vytvořením Společného trhu Jihu (MERCOSUR) v roce 1991, oživením Andského integračního procesu (Andský pakt nebo také Andské společenství), podepsáním Severoamerické dohody o volném obchodě (NAFTA) integrující Mexiko s jeho severními sousedy v roce 1994, úsilím o vytvoření celokontinentální oblasti volného obchodu (FTAA – Free Trade Area Americas) a rozšiřováním počtu bilaterálních obchodněliberalizačních smluv. Všechny tyto integrační iniciativy měly možnost dalšího rozvoje jen ve vazbě právě na relativně příznivé klima, pokud jde o makroekonomickou stabilitu, a ve vazbě na pochopení nutnosti koordinace makroekonomických politik ze strany některých zemí oblasti jako prostředku k posílení vzájemných obchodních vazeb.

Znovuobnovení integračního úsilí, nazývané někdy také „renesancí integračních procesů“, bylo inspirováno myšlenkou otevřeného regionalismu.⁹⁾ Právě otevřený regionalismus je charakteristický hlavně a především pro země Latinské Ameriky, neboť kromě těchto zemí je možno hovořit o otevřeném regionalismu již jen v případě některých zemí jihovýchodní Asie.

Předpoklady pro tuto „renesanci integračních procesů“ musíme hledat v celkové změně geopolitického a ekonomického klimatu na kontinentě. Obrovskou úlohu v ožívování těchto procesů nesporně sehrály Spojené státy americké jakožto nejsilnější ekonomika kontinentu, na niž je ekonomická „pupeční šňůra“ navázána většinou zemí Latinské Ameriky. Právě změna zahraničněobchodní poli-

tiky USA ke konci 80. let a počátkem 90. let znamenala obrovský impuls pro regionální integraci. Dříve Spojené státy preferovaly ve své obchodní politice bezpečnostní, vojenskostrategické a politické zájmy (doložka nejvyšších výhod) a byly spíše zastáncem multilateralismu.

V druhé polovině 80. let však začala do americké zahraničněobchodní politiky pronikat racionalita a přednost dostaly obchodní a ekonomické zájmy před zájmy bezpečnostně- nebo vojenskostrategickými. Je třeba dodat, že se tak stalo v době, kdy USA nebyly zcela spokojeny s výsledky multilaterálních obchodních jednání v rámci Tokijského kola GATT (General Agreement on Tariffs and Trade – Všeobecná dohoda o clech a obchodě) a Uruguayské kolo GATT uvázlo na mrtvém bodě. Americký Kongres proto umožnil americkým prezidentům za pomoci tzv. „fast-track“¹⁰⁾ (cesty rychlého jednání) vyjednat bilaterální nebo minilaterální obchodní dohody k prosazování amerických obchodních zájmů ve světě.

Dalším velmi důležitým faktem vedoucím ke změně postoje Spojených států k procesu regionální integrace byly tehdejší vnitřní americké ekonomické problémy. Nárůst deficitu státního rozpočtu, deficity obchodní bilance a klesající konkurenceschopnost amerických výrobců na světových trzích, jež znamenaly snižující se technologickou a ekonomickou váhu americké ekonomiky ve světové ekonomice, předznamenaly tlak ze strany USA na rozšiřování a prohlubování ekonomické integrace nejen na regionální úrovni (např. Ekonomická spolupráce asijsko-pacifického regionu – Asia-Pacific Economic Cooperation – APEC).

Na americkém kontinentě se v současnosti vytvořila dvě pevná jádra integrace. Severním jádrem je NAFTA, která do svého integračního jádra přitahuje celou oblast Střední Ameriky a Karibiku, jakož i severní část Jižní Ameriky. Jižním jádrem se postupně na základě své dosavadní aktivity stává MERCOSUR, který přitahuje zájem většiny států Jižní Ameriky. Na jihu amerického kontinentu tak zřejmě dochází a bude i nadále docházet k naplňování myšlenky integrace Jižní Ameriky, jak ji jako první vyslovila v 90. letech Brazílie. Zda bude integrace většiny států Jižní Ameriky probíhat pod hlavičkou MERCOSUR, nebo ne, dnes není důležité. Jisté však je, že bez MERCOSUR není možné vytvořit žádnou oblast volného obchodu na celém kontinentě. Snad jediným handicapem MERCOSUR ve vztahu k NAFTA může být velmi nízká počáteční úroveň vzájemného obchodu integrujících se zemí.

Měnový a politický rozměr integrace

V oblasti finanční hraje v regionu Latinské Ameriky zcela určitě primát **Mezi-americká rozvojová banka** (Inter-Ameri-

can Development Bank – IDB). Tato instituce, označovaná mnohdy za měnový pilíř ekonomické integrace, byla založena již v roce 1959 a plní funkci finančního garanta pro celou řadu veřejných projektů zaměřených na pomoc ekonomickému a sociálnímu rozvoji zemí regionu. Banka rok od roku zvyšuje částky uvolňované formou úvěrů, garancemi úvěrů nebo jinou formou financování. Tato částka se v posledních letech blíží hranici 7 mld. USD za jeden kalendářní rok.¹¹⁾ Banka se přistoupením i mimoregionálních členů (hlavně státy EU a Japonsko) stala největší regionální bankou na světě a v současné době je řazena i mezi nejstabilnější. Finanční integrita Latinské Ameriky bude proto zcela nesporně garantována i v budoucnu touto institucí.

Parlamentní funkci integrace zemí Latinské Ameriky v současnosti sehrává a zcela určitě i v budoucnu bude sehrávat Latinskoamerický parlament, jenž prokázal svou životaschopnost i v dobách vojenských diktatur v 60. a 70. letech, kdy proslul přímou ochranou poslanců pronásledovaných právě vojenskými diktaturami za jejich aktivity na poli protestů proti porušování lidských práv a demokratických svobod. Dnes tato instituce zahrnuje dvacet dva státy amerického kontinentu a plní svou parlamentární funkci velmi efektivně. Výhodou je i institucionalizace parlamentu, která byla provedena již v roce 1987. Latinskoamerický parlament je a měl by být garantem demokratického a mírového procesu integrace zemí Latinské Ameriky a Karibiku, při respektování otázek ochrany životního prostředí regionu, kulturního dědictví a rozdílné úrovně socioekonomického rozvoje jednotlivých zemí. Lze proto odůvodněně předpokládat, že většina legislativních iniciativ společných pro všechny země bude projednána právě v rámci Latinskoamerického parlamentu.

Perspektivy

Všeobecně lze říci, že země Latinské Ameriky a Karibiku budou muset i v blízké budoucnosti hledat řešení stále trvajících a pro fungování ekonomie a demokracie základních problémů, jakými jsou nerovnost v rozdělování příjmů či problémy spojené s nízkou produktivitou práce a úsporami (ne)přeměněnými v investice, které brzdí ekonomický růst a nutí většinu zemí oblasti k závislosti na vnějších kapitálových zdrojích.

Souběžně se budou země regionu snažit o vylepšení svého postavení ve světové ekonomice, budou usilovat o efektivnější zapojení do mezinárodní dělby práce a v souvislosti s postupující úspěšnou integrací v regionu budou stále důraznější a důsledněji prosazovat své zájmy ve světovém měřítku. Jedině cesta ekonomické integrace, reflektující stávající možnosti ekonomik členských zemí, má šanci napomoci rozvojovým zemím oblasti k daleko

vhodnějšímu postavení ve světové ekonomice a k překonávání ekonomické, technologické i sociální propasti mezi nimi a rozvinutým světem. Právě pozitivní výsledky probíhajících transformačních, demokratizačních a stabilizačních procesů včetně postupné integrace budou posilovat sebevědomí jednotlivých zemí oblasti i regionu jako celku.

Již od počátku 90. let se v souvislosti s Latinskou Amerikou hovoří o nových, v tomto případě latinskoamerických ekonomických tygrech (Brazílie, Argentina, Chile, Mexiko a někdy i Peru). Krize, kterými musely projít tyto ekonomiky v průběhu uplynulé dekády, poněkud oslabily jejich růstový a expanzivní potenciál, nicméně potvrdily, že se tyto země dokázaly poučit z předešlých krizí a pracovaly velmi intenzivně na stabilizačních programech. Pokud se podaří v regionu současně s probíhajícími ekonomickými stabilizačními a reformními programy vyřešit i sociální problematiku, znamenalo by to pozitivní signál pro celou světovou ekonomiku i pro zahraniční investory.

¹⁾ Viz Economic Survey of Latin America and the Caribbean, 1998–1999, str. 97, Table VII.2.

²⁾ Viz Economic Survey of Latin America and the Caribbean, 1997–1998, str. 118, Table VIII.7, Economic Survey of Latin America and the Caribbean, 1998–1999, str. 109, Table VII.7.

³⁾ Viz Economic and Financial Outlook – Latin America, Deutsche Bank Research, No. 2, October 27, 2000, str. 3–5.

⁴⁾ Viz Economic and Financial Outlook – Latin America, Deutsche Bank Research, No. 2, October 27, 2000, str. 15.

⁵⁾ Viz Economic Survey of Latin America and the Caribbean, 1997–1998, str. 30, Table II.1.

⁶⁾ Viz Economic and Financial Outlook – Latin America, Deutsche Bank Research, No. 2, October 27, 2000, str. 15.

⁷⁾ Viz Economic Survey of Latin America and the Caribbean, 1997–1998, str. 72, Table V.2.

⁸⁾ Viz Economic Survey of Latin America and the Caribbean, 1998–1999, str. 50, Table III.1.

⁹⁾ „Otevřený regionalismus“ představuje jeden ze směrů regionální ekonomické integrace. V průběhu samotného procesu regionální integrace není žádná země předem z integrace vyloučena, i kdyby se jednalo o zemi mimo integrující se region. Pravidla a postupy fungující v rámci otevřeného regionalismu jsou velmi transparentní a snižují tak efekt odklonu obchodu (trade deviation), jenž je zpravidla průvodním jevem ekonomické integrace.

¹⁰⁾ Mandát poskytnutý prezidentu USA americkým Kongresem za účelem vyjednávání mezinárodních smluv. Na základě tohoto mandátu může Kongres předloženou verzi mezinárodní smlouvy či dohody odmítnout jen jako celek, ale nemůže pozměňovat její obsah.

¹¹⁾ Viz South America, Central America and the Caribbean 1999, Europa Publications Limited 1998, ISBN 1-85743-055-7, str. 754.

Jaké bude Peru po Fujimorim?

MARTIN EHL

Symbol nové generace latinskoamerických caudillů odešel v listopadu loňského roku dobrovolně do exilu. V Peru skončila éra Alberta Fujimoriho podobně, jako začala – skandály, davy v ulicích a silnými muži jednajícími v přitní vládních paláců. A volby naplánované na 8. duben 2001 mají přinést rozhršení zapeklité situace, plné špiónů, zkorumpovaných politiků a zklamaných nadějí.

Jak se to celé stalo? Alberto Fujimori se k moci dostal na začátku devadesátých let díky podobnému znechucení politikou, jaké zažívají Peruánci nyní. Pětiletá vláda Alana Garcíi zemi uvrhla do hyperinflační spirály prokládané zuřivými útoky levicových partyzánských skupin. Nejznámější z nich byla Světlá stezka (Sendero Luminoso). A do toho přišel Fujimori, rektor zemědělské univerzity a politicky neznámá postava, a slíbil zavést pořádek.

„Společnost dá raději přednost nespravedlnosti a diktatuře před chaosem,“ charakterizoval situaci, za níž byl v roce 1990 zvolen do čela státu k moci Alberto Fujimori, peruánský novinář Luis Esteban González Manrique.¹⁾ Již tehdy byl klíčovou postavou jeho týmu bývalý armádní kapitán a právní zástupce drogových mafiánů Vladimiro Montesinos. Fujimori rychle pochopil zákonitosti politiky a nutnost vzít správu země do tvrdších rukou. S podporou armády a tajné služby SIN řízené Montesinem provedl v dubnu 1992 tzv. „autopřevrat“. Zrušil všechny instituce kromě svého úřadu a zavedl novou politologickou kategorii silných mužů latinskoamerického kontinentu, kteří po demokratizaci (a svého druhu chaosu) osmdesátých let přišli k moci pomocí voleb a k ovládnutí společnosti použili hlavně ekonomických nástrojů, nikoli armády.

Fujimori, podobně jako třeba jeho argentinský kolega Carlos Menem, razantními zásahy ozdravil ekonomiku a zároveň potřel levicový terorismus. Za mřížemi se ocitl legendární vůdce Světlé stezky Abimael Guzmán. Inflace spadla na běžnou míru počítanou v řádech procent, nikoli jejich stonásobků. A Fujimori začal objíždět zemi a budovat si svůj kult vládců, který je milován lidem. V zákulisí zatím Vladimiro Montesinos pracoval na budování autokracie, jak

lze nejlépe peruánský režim devadesátých let charakterizovat. Uplácel opoziční politiky, dosazoval své lidi do vysokých funkcí a údajně jednal i s drogovými kartely.

Obnovil se sice život parlamentu a dalších institucí, ale všechno bylo – jak se nyní ukazuje – pod kontrolou režimu. Fujimori se zřejmě zhlédl v minulosti, protože podobný režim „osvíceného vladaře“ už Peru zažilo v osobě prezidenta první poloviny 20. století Guillermo B. Leguía.

Ale od roku 1998 se autokratická idyla začala hroutit. Přišla ekonomická krize, Fujimorimu se nepodařilo přilákat tolik zahraničních investic, kolik si představoval. Začaly prosakovat skandály spojené s Vladimírem Montesinem, který třeba do vedení armády prosadil své spolužáky z vojenské akademie. Podařilo se odvrátit Montesinův šílený plán invaze do sousedního Ekvádoru, s nímž Peru vedlo v poslední době několik menších válek.

Fujimori změnil ústavu tak, aby mohl v loňském roce potěšit kandidovat v prezidentských volbách, které s pomocí manipulací vyhrál. Opozice vedená neúspěšným Fujimoriho soupeřem Alejandrem Toledoem zesílila.

V září loňského roku pak televize odvysílala záběry, jak Montesinos uplácí jednoho z opozičních poslanců. Šéf tajné služby musel uprchnout do zahraničí a Fujimori se opět ponořil do role zachránce národa. To mu ovšem nevydrželo dlouho, protože opozici se v parlamentu podařilo dosáhnout většiny, patrně i díky Montesinovým manipulacím proti bývalému spojenci. Fujimori na zahraniční cestě v Japonsku odstoupil

a zůstal v exilu, parlament ho ale přesto odvolal. A Montesinos se kdesi skrývá.

Rozdělená opozice se začala připravovat na volby, jež vyhlásil ještě Fujimori. Do toho ovšem přicházejí nové a nové skandály, neboť Montesinos po sobě zanechal kolem 2500 videokazet s nahrávkami politiků snad všech stran v tak choulostivých situacích, jako je přebírání úplatků.²⁾ Soudce José Ugaz je postupně nosí do parlamentu a předává televizi. Další a další politici tak odstupují z voje a parlament do února sestavil a rozpustil již dvě vyšetřovací komise.

Za této situace je velmi těžké předvídat, jak vůbec volby dopadnou. Přípravuje je přechodná úřednická vláda vedená bývalým generálním tajemníkem OSN Javierem Pérezem de Cuellar. Hlavní souboj se odehraje o křeslo prezidenta. V polovině ledna, kdy byl poslední termín

ALBERTO FUJIMORI, Peru's President

pro uchazeče o volební klání, se chtělo boje zúčastnit sedmnáct kandidátů. Všechny náležitosti však splnilo jen deset z nich.

„Peruánci nemají jinou možnost než sedět stranou a pozorovat drama hrané druhoradými kandidáty a absurdními politickými aliancemi,“ napsal poslední den loňského roku ve svém exilu do japonského deníku Jomuri Alberto Fujimori.³⁾ Není příliš daleko od reálného zhodnocení situace.

„Peruánci mají zvyk rozhodnout se před volbami na posledních chvíli,“ charakterizoval současnou situaci v Peru týdeník Economist.⁴⁾ Nejsilnějším kandidátem je Alejandro Toledo, ekonom a napůl Indián, který získal mnoho bodů právě přímým soupeřem

ním s Fujimorim. Průzkumy mu na začátku února dávaly přes třicet procent podpory. Daleko za ním jsou další kandidáti. Překvapivý je zájem Alana Garcíi, který se vrací z kolumbijského exilu. Peruánci si ještě pamatují jeho populistickou a neúspěšnou ekonomickou politiku. Fujimori na něho vydal zatykač, který parlament zrušil až v prosinci loňského roku. Bojí se ho především podnikatelé, které se García snažil uklidnit zmínkami o privatizaci a dalších rozumných instrumentech vládní ekonomické politiky.⁵⁾

Další je poměrně známý bývalý ombudsman Jorge Santisevan, jediná pravicová kandidátka Lourdes Floresová Nanová či ve světě respektovaný ekonom západního stylu Hernadno de Soto. Vyroženým outsiderem je bývalý Fujimoriho ministr hospodářství Carlos Boloña. Jejich pořadím může kdykoli zamíchat některá z manipulací z Montesinovy dílny a jeho lidí, i když veřejná kontrola politického procesu se nyní zdá větší. Analytici se domnívají, že podobně jako v dalších přechodových demokraciích je kandidátů na prezidenta tolik jen proto, že tím pomohou svým stranám dostat se do Kongresu – strany se s nimi vytáhnou.⁶⁾

Podstatně složitější než volební proces, který bude pod pečlivou mezinárodní kontrolou, bude přechod od autokracie k demokratickému režimu. García zcela jednoznačně hovoří o nezbytnosti vlády národní jednoty, ať už zvítězí kdokoli.⁷⁾ Velký vliv si totiž stále uchovávají struktury vybudované Vladimírem Montesinem, který může zdiskreditovat prakticky kohokoli a kdykoli – příkladem jsou pobledlé tváře poslanců a třesoucí se ruce, kdykoli jde soudce Ugaz do Kongresu. Proto je pro bývalou opozici důležité, aby si udržela podporu lidu, o níž se opírala v průběhu podzimních událostí. Montesinovi lidé se dostali do volebních komisí, jsou v parlamentu i soudech a jsou stále aktivní. Jejich vliv je v tuto chvíli velkou neznámou.⁸⁾

Jinou kapitolou přechodu bude situace v armádě, kde má Montesinos také velký vliv. Vojáci budou chtít vyměnit lojalitu za amnestii, protože armáda se během autokracie dopustila řady zločinů v průběhu boje proti levicovým partyzánům a dalším skutečným i domnělým oponentům Fujimoriho režimu. Ozbrojené síly jsou navíc podobně jako politické strany prolezlé korupcí. „Podle některých zdrojů je nejméně třetina důstojníků armády a policie kompromitována různými formami korupce,“ napsal ve své pofujimorovské analýze Luis Esteban González Manrique.⁹⁾

I když Fujimoriho režim byl „ekonomická diktatura“ (termín Alana Garcíi), hlavním úkolem přechodné vlády je stabilizovat ekonomiku a předat v červnu nové hlavě státu a Kongresu zemi v relativně slušném stavu. Už v prosinci se podařilo uzavřít vládní dohodu s Mezinárodním měnovým fondem o pomoci v hodnotě 1,3 miliardy dolarů, s tím, že cílem pro rok 2001 je ekonomický růst v hodnotě tři procenta. To je ovšem během dlouhého předávání režimu a jeho alespoň částečné transformace velice složitě.

Lze proto očekávat, že ekonomická recese bude pokračovat a oživení přijde až s novou hlavou státu.

„Příští prezident bude muset vyjednávat s Kongresem a pravděpodobně bude bez vládní většiny,“ tvrdí Giovanna Peñaflořová z výzkumné agentury Imasen, která provádí předvolební průzkumy.¹⁰⁾ Naráží tak na skutečnost, že dlouhý je nejen seznam prezidentských kandidátů, ale i stran toužících po vstupu do parlamentu.

Přes řadu historických a tradičních zákonitostí už peruánská politika nebude stejná jako dříve. Poslaneční i prezidentští kandidáti budou například muset – po vzoru Fujimoriho – věnovat větší pozornost venkovským oblastem, jež si za deset let autokracie zvykly na pravidelné návštěvy hlavy státu.

Alespoň po nějakou dobu budou politici věnovat zvýšenou pozornost kontrole tajných služeb a armády, která evidentně nemá zájem vstupovat jako přímý aktér do politického procesu.

Fujimori ovšem sám tvrdí, že neřekl poslední slovo. „Jednoho dne zřejmě použiji svůj zpáteční lístek do Limy,“ napsal sesazený prezident.¹¹⁾ Pro nejbližší dobu to ovšem nebude možné, protože peruánští voliči se opět musejí rychle a nečekaně rozhodnout, komu dají hlas. Fujimori to pro většinu z nich rozhodně nebude. A roztržitá politická scéna je schopna se – podobně jako třeba v Srbsku – sjednotit alespoň na jediném: tím je dvojčinný společný nepřítel – Fujimori a Montesinos. Je ovšem otázkou, zda tento nepevný tmel vydrží i v okamžicích, kdy bude nutné spolupracovat v Kongresu na vytváření zákonů, či řešit ožehavnou otázku privatizace státních přístavů, nebo případné další hraniční spory se sousedy a různé vnitřní i vnější problémy, kterých má malé Peru až příliš mnoho.

¹⁾ Luis Esteban González Manrique: El fin de Fujimori-Montesinos; Política Exterior, Noviembre/ Diciembre 2000, Num. 78.

²⁾ Reuters, Peru Congress disbands commission probing scandals, 26. 1. 2001.

³⁾ Fujimori says Democracy is poor relation to anti-fujimorism, Jomuri Shimbun, 31. 12. 2000.

⁴⁾ Peru: Peru can ill afford more uncertainty..., The Economist 13. 1. 2001.

⁵⁾ Alan Garcíi: „Soy el único que no sale en los videos de Montesinos“, El País, 28. 1. 2001.

⁶⁾ Dow Jones International News, Peru's presidential election draws record 17 candidates, 9. 1. 2001.

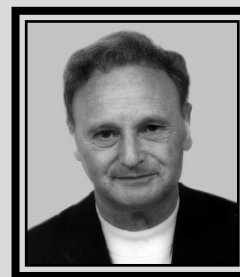
⁷⁾ Alan Garcíi: „Soy el único que no sale en los videos de Montesinos“, El País, 28. 1. 2001.

⁸⁾ Financial Times, Peru Confident of Fair Election, 17. 1. 2001.

⁹⁾ Luis Esteban González Manrique: El fin de Fujimori-Montesinos; Política Exterior, Noviembre/ Diciembre 2000, Num. 78.

¹⁰⁾ Dow Jones International News, Peru's Congress seen fractured after elections, 23. 1. 2001.

¹¹⁾ Fujimori says Democracy is poor relation to anti-fujimorism, Jomuri Shimbun, 31. 12. 2000.

KAMIL WINTER

Člen redakčního kruhu Mezinárodní politiky Kamil Winter (narozen 5. 4. 1918 v Trnovanech) byl hrdý na svou účast na osvobození Československa v řadách čs. zahraničního vojska na Západě. Velkou radost mu způsobilo povýšení na plukovníka v záloze, kterého se mu konečně dostalo loni v květnu. Kamil byl československý vlastenec a těžce nesl rozpad státu, za který nasazoval život. Reagoval na něj rozhodnutím na dopisech přátelům do Prahy nadále psát v adrese „Československo“.

V roce 1945 po návratu do osvobozené vlasti v hodnosti poručíka působil Kamil ve vojenském tisku a zúčastnil se norimberského procesu s hlavními nacistickými válečnými zločinci v letech 1945–1946 po celou dobu jeho trvání.

Po návratu do Prahy zakotvil v zahraniční rubrice Rudého práva a v roce 1948 se ujal jejího vedení. V padesátých letech však jako „západní“ voják musel z redakce odejít a rozšířil řady zaměstnanců pražské Tesly, v níž setrval sedm let.

V první polovině šedesátých let, v době politického „tání“, nastoupil do televize, kde posléze převzal vedení zpravodajské redakce. Široká veřejnost se s ním seznámila, když vystupoval jako jeden z představitelů Prahy v přímých, necenzurovaných televizních přenosech československo-rakouských „rozhovorů mezi městy“, které moderovali Jiří Pelikán a ředitel rakouské televize Dr. Helmut Zilk. Tento bezprecedentní průlom do železné opony sledovalo na obrazovkách celé Československo i Rakousko.

Ve dnech sovětského přepadení Československa řídil Kamil Winter vysílání zpravodajství Československé televize – po přechodu do ilegality z různých utajených stanovišť – až do moskevské kapitulace. Ohrožen okupanty, opustil Kamil, vybavený aktovkou s jedním párem rezervních ponožek, tajně republiku a uchýlil se po druhé do emigrace. Z Vídně odletěl do Londýna, kde při politické rozpravě na televizi BBC vystoupil tak, že jeho sovětský oponent odmítl setrvat s ním v jedné místnosti.

V Anglii zůstal Kamil Winter rok. Zpracovával televizní dokumenty pro BBC a přednášel na univerzitách v Oxfordu, Sussexu a Cambridge.

Poté přijal nabídku místa profesora žurnalistiky na americké univerzitě v Jižním Illinois, kde přednášel jako Professor Emeritus i po svém odchodu do důchodu v roce 1988.

Zásluhou své charismatické osobnosti, velkých vědomostí a pedagogických schopností byl Kamil ve své činnosti mimořádně úspěšný. Stipendium každoročně udílené na této škole nadaným studentům nese na počest Kamila Wintera jeho jméno.

Kamil Winter zemřel 4. února 2001 ve svém domě v univerzitním městě Edwardsville. Jeho životní dráha připomíná titulky, který vyšel v roce 1970 v týdeníku Time nad zprávou o představení Miloše Formana, Jána Kadára a Ivana Passera do USA: Československa's loss, America's gain (ztráta pro Československo, zisk pro Ameriku).

Miroslav Galuška

„Evropská ústava“

HARALD CHRISTIAN SCHEU

po přijetí Charty základních práv

1. Politický rámec pro přijetí Charty základních práv

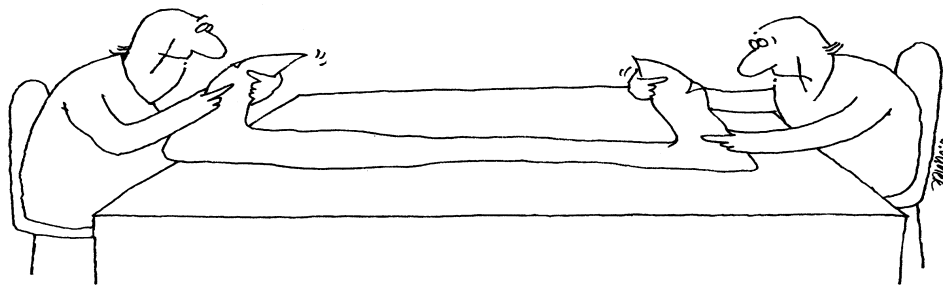
Dne 7. prosince 2000 byla v rámci evropského summitu v Nice schválena Charta základních práv (dále jen Charta). Tomuto slavnostnímu aktu předcházely vášnivé diskuse týkající se nejen chápání evropského standardu ochrany lidských práv, ale také budoucí podoby Evropské unie (dále jen EU) a rychlosti integračního procesu. Vzhledem k možnému praktickému a teoretickému významu Charty představovala příprava tohoto dokumentu pro EU jeden z nejzajímavějších projektů 90. let, na kterém se podíleli experti z různých zemí a z různých oborů.

Již v roce 1989 byl Evropským parlamentem přijat dokument s názvem „Deklarace základních práv a svobod“¹⁾, na který navazovala rezoluce Evropského parlamentu o „Ústavě Evropské unie“²⁾ z roku 1994. Bylo zřejmé, že zmíněné dokumenty poskytl spíše obraz o vnitřních diskusích v Evropském parlamentu než o konkrétním programu podporovaném vládami národních států. Skutečný stav věci odrazilo mnohem lépe přijetí Amsterodamské smlouvy v roce 1997, ve které nebyly představy Evropského parlamentu o katalogu lidských práv či dokonce o ústavě nijak reflektovány.

Diskuse byla zásadním způsobem oživena pod německým předsednictvím EU v prvním pololetí 1999. V červnu 1999 přijala Evropská rada v Kolíně nad Rýnem kodifikaci lidských práv jako svou agendu. V říjnu 1999 pověřila Evropská rada na svém zasedání v Tampere tzv. Konvent³⁾ vypracováním Charty základních práv. Konvent se skládal z 62 představitelů národních vlád, Evropské komise, Evropského parlamentu a národních parlamentů. Předsednictví v Konventu převzal bývalý německý prezident Roman Herzog.

V rámci Konventu narazily na sebe různé protichůdné koncepce, přičemž se zdálo od začátku jasné, že společného jmenovatele pro představy např. britských a německých členů Konventu nelze dosáhnout. Jedna varianta řešení vycházela z právně závazného katalogu konkrétních lidských práv pod kontrolou Evropského soudního dvora (ESD). Jiný návrh připouštěl pouze deklaratorní význam Charty a vyloučil jakékoli nové kompetence ESD. Za takových parametrů nemohla být řeč o efektivním kompromisu. V základních aspektech diskuse musela otázka znít: buď – anebo?

Není divu, že diskuse nezůstaly omezeny na Konvent, ale přenášely se brzy na jiná fóra. V květnu 2000 hovořil německý ministr

zahraničí Joschka Fischer před studenty Berlínské univerzity o nutnosti dokončit evropskou integraci. Jeho požadavky zněly: přímá volba předsedy Evropské komise, zákonodárná moc pro Evropský parlament a ústava pro EU. Fischer se setkal s ostrými reakcemi britského premiéra Tonyho Blaira, který označil diskusi o ústavě EU za neaktuální. Tyto výroky vysokých představitelů států označovaly parametry, na jejichž základě se tvořily vyhraněné tábory, notabene: ne podle národního aspektu, ale podle ideologických kritérií, prakticky uvnitř každého státu a každé instituce EU. Politikům bylo jasné, že v souvislosti s Chartou šlo o mnohem zásadnější otázku: Má se EU transformovat do „superstátu“ s vlastní ústavou, či má zůstat supranárodní institucí, která se často podobá hříčce národních zájmů?

Před summitem v Nice se rysovala jasná většina pro postoj, který koncepci „superstátu“ odmítl. Evropská rada proto rozhodla, že v podstatě zůstane všechno při starém a že Charta nebude právním dokumentem, který by charakter EU a rozdělení kompetencí mezi EU a národními státy zásadně změnil.

2. Právní dimenze Charty

Diskuse o lidských právech byly po 2. světové válce na mezinárodní úrovni vždy vedeny z hlediska konkrétní státní ideologie. Lze říci, že všechny dokumenty o lidských právech, přijaté na univerzální úrovni (to znamená na úrovni Organizace spojených národů), byly ideologickými rozpory mezi průmyslovými, socialistickými a rozvojovými zeměmi poznamenány. Po politických změnách, které nastaly na začátku 90. let v zemích střední a východní Evropy, dosáhla Vídeňská konference o lidských právech deklarace, jež potvrdila univerzalitu a nedělitelnost ochrany lidských práv.⁴⁾ Rozsáhlá vědecká literatura, která na téma univerzality lidských práv vznikla v posledních letech, však jednoznačně dokumentuje, že představy ve všech právních a kulturních okruzích nejsou zdaleka jednotné.⁵⁾

Ani v samotné Evropě není koncepce lidských práv jednotná. Stežejním dokumen-

tem zakládajícím evropský standard lidských práv je Evropská úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod z roku 1950 (doplněná již 12 dodatkovými protokoly). Tato úmluva kodifikuje občanská a politická práva. Hospodářská, sociální a kulturní práva jsou zakotvena v jiné úmluvě vypracované Radou Evropy, tj. v Sociální chartě z roku 1961 (doplněné třemi dodatkovými protokoly). Ačkoliv judikatura Evropského soudu pro lidská práva (dále jen ESLP), který funguje v rámci systému Evropské úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod (dále jen EÚLP), vedla v některých případech ke sjednocení koncepce občanských a politických práv (tzv. první generace lidských práv) a koncepce hospodářských, sociálních a kulturních práv (tzv. druhé generace lidských práv), zůstávají dodnes určité rozpory. Pouze práva podle EÚLP mohou být uplatněna před ESLP, realizace jiných práv je monitorována slabšími kontrolními mechanismy (např. podle Sociální charty, Rámcové úmluvy o ochraně národnostních menšin, 1995 a Úmluvy o zabránění mučení a nelidského a ponižujícího zacházení či potrestání, 1987).

Vzhledem k vnitrostátnímu právu je situace na první pohled jednodušší. Normy o ochraně lidských práv jsou obsaženy ve všech vnitrostátních právních řádech evropských zemí. Např. Listina základních práv a svobod, která tvoří součást ústavního řádu ČR, zakotvuje občanská, politická, hospodářská, sociální a kulturní práva v rámci jednoho dokumentu. Do vnitrostátního práva jsou ve většině evropských zemí také recipovány mezinárodní normy o ochraně lidských práv, přičemž metoda recepce se případ od případu liší. V některých zemích byly zřízeny (mimořádně) ústavní soudy, které kontrolují jednání státních orgánů z hlediska základních lidských práv, v jiných zemích patří ochrana lidských práv mezi agendy řádných soudů. Co se však týká interpretace jednotlivých lidských práv, zůstávají důležité rozdíly. Skutečnost různých standardů nelze ani v evropském prostředí nijak popírat. Nejlépe ji dokumentují

různé počty a také povaha případů, které se z jednotlivých států dostaly před ESLP. Také realizace hospodářských a sociálních práv bývá někdy různá, zejména s ohledem na to, že jde o složitý vztah mezi zákonodárnou mocí (v níž případně převažují strany sociálního či liberálního zaměření) a judičiální sférou.

Lze shrnout, že v souvislosti s ochranou lidských práv existují na mezinárodní a na vnitrostátní úrovni různé koncepce, které neodrážejí pouze větší či menší ideologické rozpory, ale vyplývají také z konkrétní podoby vnitrostátního právního řádu (zejména ohledně soudnictví či dělby moci). Pokud uchopíme problematiku ochrany lidských práv z hlediska EU, stojíme před dvěma otázkami: Jaký standard lidských práv platí v rámci EU a jaký význam má přijatá koncepce lidských práv z hlediska „evropské ústavy“?

2.1 Standard lidských práv v rámci EU před přijetím Charty

Není sporu o tom, že všechny členské státy EU jsou vázány EÚLP a přijaly závaznou jurisdikci ESLP. Kromě toho mají své vlastní vnitrostátní normy na ochranu lidských práv. Soudní kontrola dodržování lidských práv je ve státech EU naprostou samozřejmostí. Na druhé straně není Evropské společenství (dále jen ES) jako takové vázáno žádnou mezinárodní smlouvou o ochraně lidských práv. Ani zakládající smlouva ES neobsahovala ustanovení o lidských právech. Skutečnost, že se na ES nevztahovaly žádné explicitní normy o ochraně lidských práv, mohla znamenat velké problémy v případech, že orgány ES porušily standard běžný v jednotlivých zemích např. tím, že přijaly problematičtější sekundární normy (tzn. normy přímo vytvořené orgány ES). Hrozilo, že by jednání orgánů ES mohlo podkopat standard evropské ochrany lidských práv.

S touto výzvou se potýkal Evropský soudní dvůr v několika případech. Hlavní funkce ESD spočívá v aplikaci a výkladu smlouvy o ESD. Vzhledem k tomu, že smlouva o ES neobsahovala explicitní ustanovení o ochraně lidských práv, byl ESD nucen opírat se o jiné právní prameny. Aplikoval nepsané právní normy, které dogmatika dnes běžně označuje za „obecné právní zásady“. Přední význam měl případ, který byl rozhodnut v roce 1969 (případ „Stauder“).⁶ Z tohoto rozsudku vyplývalo, že ESD považoval základní lidská práva za součást obecných právních zásad inspirovaných společnými ústavními tradicemi v jednotlivých členských zemích. O rok později používal ESD stejný argument, aby odůvodnil přednost práva ES před národním právem (případ „Internationale Handelsgesellschaft mbH“).⁷ Konstatoval, že právo ES by bylo silně zpochybněno, pokud by národní soudy daly přednost vnitrostátnímu (ústavnímu) právu před právem ES. Aby k takovým rozporům nedošlo, bylo nutné, aby ESD sám považoval základní principy vnitrostátní ochrany základních práv za součást práva ES.

Již v těchto případech se snažil ESD zabránit potenciálním rozporům mezi vnitro-

státním standardem ochrany lidských práv a standardem ES. Normativní povahu obecných právních zásad potvrdila Smlouva o EU. V aktuálním znění po vstupu v platnost Amsterodamské smlouvy je klíčovým ustanovením čl. 6.⁸ Tato norma potvrzuje, že EU je založena na zásadách svobody, demokracie, právního státu a respektování lidských práv a základních svobod a že tyto zásady jsou společné všem členským státům. Dále praví čl. 6 Smlouvy o EU, že EU respektuje lidská práva podle EÚLP a ústavní tradice členských zemí jako obecné právní zásady.

Evropská unie považovala tedy za nutné najít explicitní smluvně právní poklad pro ochranu lidských práv. Tento poklad však není konkrétní katalog lidských práv, ale pouze potvrzuje dosavadní judikaturu ES a zdůrazňuje význam národních standardů a také standardu podle EÚLP. Je zřejmé, že takové jediné ustanovení nemůže být kouzelným řešením všech komplexních problémů, jež vyvstaly ve vztahu mezi právem ES a národními ústavami, resp. mezi právem ES a systémem EÚLP.

2.2 Přínos Charty z hlediska evropského standardu lidských práv

Charta představuje rozsáhlý katalog lidských práv. Kapitola I obsahuje práva související s důstojností člověka (např. právo na život a zákaz mučení), kapitola II je věnována tzv. svobodám (např. osobní svoboda, soukromý život, svoboda projevu), kapitola III nese nadpis „rovnost“ (např. zákaz diskriminace, práva dětí), kapitola IV se zabývá solidaritou (především sociální práva, ale také např. ochrana životního prostředí), kapitola V zakotvuje práva občanů EU (např. volební právo, přístup k ombudsmanovi EU), kapitola VI obsahuje práva v oblasti soudnictví (spravedlivý proces) a kapitola VII jako poslední kapitola řeší především technické otázky. Jde o 54 články, ve kterých se podle představ těch, kdo Chartu schválili na evropském summitu v Nice, manifestuje evropský kánon hodnot a principů.

Přínos Charty lze stručně identifikovat v tom, že přinesl větší transparentci a jasnost. Konvent totiž nezačal u nuly, ale sjednotil normy, které byly již dříve kodifikovány na mezinárodní a národní úrovni, do jednoho uceleného dokumentu EU. Zejména ve vztahu navenek by mohl Evropské unii získat na základě takového dokumentu větší důvěryhodnost. Ve svých bilaterálních smlouvách totiž poukazovalo ES pravidelně na význam lidských práv. Je nepochybně lepší, že může nyní svým obchodním partnerům předložit vlastní dokument o tom, co si pod lidskými právy představuje. I jednotlivec získal přesnější představu o tom, co podle představitelů EU patří do kategorie základních práv. Ačkoliv bylo již dosud jasné, že ESD aplikuje základní lidská práva jako obecné právní zásady, ulehčí katalog, který jednotlivá práva vyjmenuje, případnou komunikaci mezi ESD a účastníky řízení.

Největší slabina Charty spočívá v tom, že

byla přijata jako právně nezávazný dokument, který má pouze morální význam. Čl. 51 Charty praví, že Charta nezakládá žádný nový úkol pro ES či EU a nemění kompetence podle zakládajících smluv. To je s ohledem na vztah mezi národními státy a ES velmi důležitý bod. Pokud orgány ES (zejména ESD) získávají novou kompetenci v oblasti ochrany lidských práv, rozšíří se jejich působnost na úkor národních států. Dosud má EU podle smluv následující hlavní kompetence: clo a obchodní politika, agrární politika a rybolov, soutěž a vnitřní trh, měna (pro státy hospodářské a měnové unie), doprava a některé otázky týkající se životního prostředí. Kdyby se Charta stala právně závazným dokumentem (jako doplněk k zakládajícím smlouvám), mohly by orgány ES s odkazem na ochranu lidských práv zasahovat do dosud čistě státních domén.

Obavy, že takovým krokem by mohl vzniknout evropský „superstát“, nejsou zcela absurdní. Z tohoto důvodu se jeví jako nutné, abychom vysvětlili přínos Charty z hlediska integračního procesu, který podle názoru některých významných politiků má vést až k vytvoření evropské ústavy.

2.3 Přínos Charty z hlediska „evropské ústavy“

Katalog lidských práv patří nesporně k těm dokumentům, kterým v rámci vnitrostátního práva většiny demokratických států náleží specifické místo. Z materiálního hlediska se jedná o normy, které tvoří páteř liberálního konstitucionalismu. Americký model (Virginia Bill of Rights, 1776) představoval ústavu nejen jako soubor nejvýznamnějších pravidel politické hry závazných pro všechny aktéry demokratického procesu, ale navíc jako efektivní záruku práv a svobod jednotlivce. Tato koncepce se stala klíčovou pro pojetí ústavnosti v demokratických a právních státech. Charta je proto spojena i s takovými teoretickými implikacemi.

Teoretické úvahy o tak důležitých otázkách bývají ovlivněny ideologickými prvky. Ten, kdo spatřuje budoucnost Evropy v mocném a prosperujícím „superstátě“, argumentuje pro nutnost přijetí ústavního dokumentu. Ústava má upravit principy fungování celého mechanismu obdobně, jak to činí vnitrostátní ústava ohledně struktury (národního) státu. V tomto smyslu lze chápat každý dokument zakotvující ochranu lidských práv na úrovni EU jako další stupeň integrace do plánovaného „superstátu“. Naopak bude ten, kdo věří především v integrační sílu národních států v Evropě, vnímat přijetí Charty jako nebezpečný precedent pro desintegraci národních států a vyvolání nekontrolovatelného vývoje.

V oblasti teorií konstitucionalismu není chápání jednotlivých jevů spojených s evropskou integrací a s vytvořením ústavního mechanismu jednoznačné. Na jedné straně je zřejmé, že tradiční pojetí ústavy souvisí s teorií moderního státu. Pojmy jako suverenity národa a státu, *pouvoir constituant*, děl-

ba moci a právní stát vyplývají právě z moderního pojetí státu a odrážejí se v ústavních listinách jednotlivých států. Pokud vycházíme z tradiční normativistické doktríny, která definuje stát jako právní řád a určuje kritéria existence státu pouze podle právních aspektů, nemůžeme si představit jiný (evropský či mezinárodní) právní řád, který lze obdobným způsobem uchopit. Vytvoření ústavního řádu je podle této doktríny privilegium svrchovaného státu. Jakýkoli právní řád na mezinárodní úrovni se oproti tomu vyznačuje zvláštnostmi, které souvisejí s absencí jasné vertikální struktury. Toto specifikum má obrovský význam z hlediska legitimacy politické autority. Zatímco teorie moderního státu, která se zakládá na smluvně právních úvahách, dokáže spojovat ústavní moc s lidem jako nositelem suverenity, je tato konstrukce na mezinárodní úrovni vyloučena.

Na druhé straně aplikují odborníci na vnitrostátní či mezinárodní právo často výrazy jako „ústava mezinárodního společenství“, když hovoří o Chartě OSN, nebo jako „evropská ústava“, pokud jde o smlouvy zakládající ES/EU (dohody uzavřeny v Paříži a v Římě, Maastrichtská smlouva, Amsterdamská smlouva). Hlavně v souvislosti s konkrétními případy týkajícími se kompetenčních sporů mezi národními (ústavními) soudy a Evropským soudním dvorem má tato terminologie určitou oprávněnost, protože spory takového charakteru lze vyřešit pouze aplikací zásad – jako např. zásady přednosti komunitárního práva před vnitrostátním právem. Vzhledem k tomu, že se přitom aplikuje norma, která nepochází přímo z vnitrostátního práva a má vyšší právní sílu než vnitrostátní normy, je nutné o ústavních principech uvažovat, a to alespoň z hlediska činnosti ESD.⁹⁾ Přitom ale naprostá většina zastánců evropského ústavního řádu ponechává slovo „ústava“ v uvozovkách.

Pro právní teoretiky je totiž nesporné, že smlouvy zakládající ES/EU patří do oblasti mezinárodního práva, i když konkrétní závazky, které státy ratifikací těchto úmluv převzaly, jsou označeny za závazky *sui generis*, a to hlavně z důvodu, že právní akty ES se vztahují přímo na občany všech členských států bez dalšího procesu zprostředkování v rámci národních států. Pro označení ES se v odborné literatuře ustálil název „supranárodní organizace“ na rozdíl od klasických mezinárodních organizací.¹⁰⁾ Z formálního hlediska však má základní řád ES/EU mezinárodněprávní původ a vznikl stejným způsobem jako např. základní řád OSN, totiž podpisem a následnou ratifikací mezinárodní smlouvy.

Charta nespadá ani do této kategorie. Nebyla přijata jako smlouva a nemůže mít stejnou účinnost jako např. Maastrichtská smlouva či Amsterdamská smlouva. I kdybychom nekladli tak přísná měřítká jako právní teoretici (normativisté) a označili zakládající smlouvy ES/EU jako „ústavu“ v uvozovkách či jako ústavní řád *sui generis*, u Charty musíme uznat, že má pouze charakter politického a morálního dokumentu, ze kterého přímo nevyplývají nové právní závazky. Vzhledem k těmto teoretic-

kým problémům lze uvažovat o otevřenější koncepci inspirované zkušenostmi anglického právního okruhu. Ve Velké Británii existuje ústavní řád, který se neopírá o písemný právní dokument s názvem „ústava“, ale o obyčejové normy, které se tvořily na základě praxe různých politických aktérů. Tato představa má zřejmě blízko k evropskému integračnímu procesu. Otázka tedy zní, zda Evropa potřebuje konkrétní právní dokument, slavnostně přijatý či vyhlášený jako ústava, anebo zda skutečná evropská ústava (bez uvozovek) může vzniknout jako výsledek integračního procesu. Dynamickou cestou by se mohla ustálit určitá pravidla obsahující definici základních hodnot (práva a svobody jednotlivců) nadřazených ostatním zákonným normám.

Perspektivy ústavního procesu

Výsledek summitu v Nice ukázal, že úvahy o konstitucionálním procesu v rámci ES/EU jsou předčasné. Zatím neexistuje žádná jednotná praxe, která by mohla tvořit nutný předpoklad pro vznik obyčejových norem. Politické cíle činitelů EU a jejich představy o právní podobě EU se liší. Stojíme nadále bezradně před pojmem „evropská ústava“. V tomto bodě nepřinesla Charta nic nového.

Na politické úrovni přesto nelze aktuální (nezávaznou) podobu Charty považovat za vítězství tzv. „euroskeptiků“ a zastánců tradiční úlohy národních států.

Roman Herzog, předseda Konventu, který vypracoval definitivní znění Charty, ji označil za součást budoucí ústavy Evropy. Není vyloučeno, že Charta nebo alespoň její část bude již za pár let přijata jako součást zakládajících smluv ES/EU. Bylo by však žádoucí, aby parametry konstitucionálního procesu EU byly jasněji stanoveny. Nezáleží tolik na procesu, který vede ke skutečné evropské ústavě, ale na materiálních kritériích, která bude obsahovat. Všem dotčeným lidem by mělo být jasné, v čem má spočívat přínos evropské ústavy. Jejich soulad lze očekávat pouze v případě, že tento přínos bude konkrétní, a ne v uvozovkách.

¹⁾ Declaration of Fundamental Rights and Freedoms, OJ (EC) No. C 120, p. 51.

²⁾ Resolution on the „Constitution of the European Union“, OJ (EC), No. C 61, p. 155.

³⁾ Anglický název „Convention“.

⁴⁾ Celosvětové diskuse se v současné době opírají o tyto pojmy (v angličtině: „universality“ a „indivisibility“).

⁵⁾ K této problematice viz např. autorův příspěvek: Některé úvahy o návrhu Všeobecné deklarace lidských povinností (Mezinárodní politika, 1/1998, 34–35).

⁶⁾ ECJ 29/69.

⁷⁾ ECJ 11/70.

⁸⁾ Dříve čl. F. Amsterdamská smlouva však změnila nejen očíslování článku F, ale také znění prvního odstavce.

⁹⁾ V tomto smyslu Gil Carlos Rodríguez Iglesias, Zur „Verfassung“ der Europäischen Gemeinschaft, in: EuGRZ 1996, 125–131, 128.

¹⁰⁾ Např. Ignaz Seidl-Hohenveldern, Völkerrecht, 9. vydání, Köln, 1997, 160–161.

První desetiletí po skončení studené války uzavírala Francie s cílem využít pozitivních změn mezinárodní situace k co nejvýraznějšímu pokroku v oblasti, kterou do té doby nazývala „evropská obrana“. Dále rozšířila a prohloubila spolupráci se znovusjednocenou SRN¹⁾, a to nejen v ekonomické oblasti, ale také na poli obrany a bezpečnostní politiky.

Francouzským zájmům vyhovoval i závěr jednání v rakouském Portschatu v říjnu 1998, kde britský premiér Tony Blair naznačil připravenost své vlády angažovat se ve prospěch evropské obranné identity. Tento mezník otevřel zcela nový prostor, na jehož konci mohli nejvyšší francouzští činitelé uskutečnit řadu významných dvoustranných schůzek: s Velkou Británií 4. prosince 1998 v Saint-Malo²⁾, s Německem 29. května v Toulouse³⁾, s Itálií 23. září 1999 v Nîmes, aby francouzské diplomatické úsilí vyvrcholilo na kolínském summitu ve dnech 3.–4. června 1999.⁴⁾

Stupňování francouzských očekávání a představ v roce 2000

Posun od Maastrichtu, kdy Britové odmítali Společnou zahraniční a bezpečnostní politiku (SZBP) a sblížení Evropské unie se Západoevropskou unií, až po konec roku 2000 podle některých hodnocení znovu potvrdil, že „britská diplomacie tváří v tvář změnám, které by se mohly vymknout její kontrole, odpovídá diplomaticky a podílí se na nich, aby je mohla lépe kontrolovat a nebyla z nich vyloučena“⁵⁾. Blairův příklon k SZBP dokonce vyvolal naděje na změnu ve „special relationship“ mezi Velkou Británií a USA.⁶⁾

Premiér Lionel Jospin ve svém vystoupení před generalitou ozbrojených sil na konci září 2000 potvrdil dosavadní zaměření na tzv. široké pojetí – Evropská bezpečnostní a obranná politika (EBOP) by se měla orientovat nejen na vojenské, ale také na nevojenské aspekty evropské bezpečnosti, na „využívání celé škály diplomatických, ekonomických a vojenských přístupů ke krizím, které by mohly ohrozit zájmy Evropy nebo její bezpečnost. Zvláštnost zemí Evropské unie totiž spočívá v tom, že disponují velkou rozmanitostí vzájemně se doplňujících nástrojů pro zvládnání krizí“.⁷⁾

Priority francouzského předsednictví

Gradace francouzských očekávání a představ v otázce EBOP se v Jospinově projevu nejvýrazněji odrazil ve stanovení priorit francouzského předsednictví. První z nich je dokončení institucionální architektury EBOP, kde Francie usiluje o to, aby do léta 2001 nabyl operačního charakteru COPS, jehož hlavním posláním bude „poli-

Předsednictví skončilo, priority zůstávají

JAN EICHLER

tické vedení strategického řízení“. Druhou prioritou je především vybudování sboru rychlé reakce EU v síle 50–60 000 vojáků a s přesným stanovením potřeb a podílu každého členského státu na úsilí celé Unie. Ke konci roku 2000 pak náčelník generálního štábu francouzských ozbrojených sil armádní generál J.-P. Kelche upřesnil konkrétní závazek své země⁸⁾: dodat 12 000 vojáků (tedy pětinu celkového počtu evropského sboru), 75 letounů na leteckých základnách (v tom Francie výrazně překračuje úroveň toho, co nabízejí jiné země) a 22 letounů na letadlových lodích (to odpovídá průměru ostatních zemí Unie). A konečně třetí prioritou se stalo rozvinutí nástrojů pro civilní zvládání krizí, spojené především s obnovováním civilní správy, soudnictví, veřejného zdravotnictví, policie a dalších základních prvků každodenního života.

Za svůj významný příspěvek pro spolupráci s nejvýznamnějšími evropskými partnery Francie považuje Státní středisko zaměřování (Centre national de ciblage – CNC) v Creil nedaleko Paříže⁹⁾, jež bylo vytvořeno v listopadu 2000. V tomto středisku bude pro všechny druhy ozbrojených sil (pozemní vojsko, vojenské letectvo, námořnictvo) pracovat 60 odborníků. Hlavním smyslem jejich činnosti bude programování cílů na základě informací získaných z pozorovacích družic, z průzkumných letadel a z automatických průzkumných systémů. Tyto prostředky budou využívány také k ověřování účinnosti úderů francouzských ozbrojených sil na předem vytypané cíle a k vytváření přesné mapy zobrazující způsobené škody.

Do této dlouhodobé koncepce zapadá i plán další modernizace. První etapa začne již v roce 2001, kdy budou francouzské ozbrojené síly dostávat do své výzbroje zbraňové systémy přesného navedení srovnávané s americkými systémy Tomahawk. Jde konkrétně o řízené střely Apache určené k ničení přistávacích drah, řízené střely s plochou dráhou letu Scalp a modulární zbraňové systémy vzduch-země. Tyto zbraňové systémy budou ve výzbroji letounů Mirage a Rafale. Ve druhé etapě dojde k zavedení průzkumných družic Hélios 2 (první dodávka se uskuteční v roce 2003), které budou mít na základě požadavku SRN a Itálie zdokonalenou schopnost rozlišovat po-

zemní cíle až do hodnoty 10 cm. Společným požadavkem všech tří zemí je, aby družice byly schopny rozeznat i klamné cíle. Touto cestou by Evropané měli překonat dosavadní neschopnost správně vybírat cíle svých úderů. Hlavním smyslem francouzských iniciativ zůstává, „aby společná obranná politika přispívala k posilování vnitřní soudržnosti Unie a aby Evropanům dávala pocit, že patří do stejného společenství hodnot, které musí být společně bráněny“¹⁰⁾.

Pochybnosti a kritiky spojené s vrcholnou schůzkou v Nice

Vnitropolitické pochybnosti vyplývaly z probleskující fevnivosti mezi prezidentem Chirakem a premiérem Jospinem, kteří měli několik slovních přestřelek o to, zda daná otázka je v kompetenci prezidenta republiky nebo vlády.¹¹⁾ Výrazně se to projevilo na tiskové konferenci uspořádané v červenci 2000, nedlouho po projevu prezidenta Chiraka ve Spolkovém sněmu SRN.¹²⁾ Vyvrcholila poté, co prezident Chirac dospěl k přesvědčení, že příprava summitu v Nice, a zejména pak jeho řízení bude především jeho záležitostí.¹³⁾ Z vnitrofrancouzského hlediska šlo o osobní ješitost, zatímco zahraniční pozorovatelé měli plné právo vnímat to jako francouzskou zahleděnost do sebe samé a do svých vlastních představ o tom, jak by měla vypadat evropská inte-

grace. Jestliže do té doby mnozí Západoevropané nahlíželi na Francii jako na arogantní zemi, která si představovala, že Evropskou unii povede klub „velkých zemí“, pak

např. Karel van Miert její předsednictví hodnotil jako velké zklamání, neboť v jeho průběhu prosazovala především své vlastní zájmy.¹⁴⁾

Francie si pohoršila, ale neztratila vše

François Heisbourg, profesor Institutu politických studií v Paříži,¹⁵⁾ nejvyšším francouzským činitelům vytkl, že zbytečně zabředli do hádek o otázkách, které ve skutečnosti byly podružné. Jejich pověst tak podle něho utrpěla hned ve třech rovinách. Především v očích většiny účastníků summitu ztratili kredit země usilující o pokrok evropské integrace. Na tzv. malé členské státy znepokojivě zapůsobili svou arogancí, která by mohla posílit jejich sklon hledat ochranu u Německa. A konečně budoucím členským státům bylo dáno najevo, že budou hrát druhořadou roli. Summit v Nice tak ukázal, jak velký je rozdíl mezi tím, jak si Francie představuje Evropu a jak naopak Evropa nahlíží na Francii. Na druhé straně však i F. Heisbourg uznal, že Francie si vedla celkem uspokojivě ve dvou otázkách: zesílené kooperaci a integraci nových evropských obranných institucí. A právě v těchto směrech si Francie i nadále uchovala možnosti a předpoklady pro postupné naplňování svých cílů.

Francouzské scénáře dalšího rozvoje evropské integrace a jejich dopady pro EBOP

Francouzští politikové si jistě vyhodnotí, co se vlastně stalo, a hlavně pak to, jak by se měly změnit jejich náhledy a přístupy k problematice evropské integrace. Mezi základními scénáři dalšího možného postupu evropské integrace nadále budou upřednostňovat scénář nazývaný *vícerychlostní Evropa*. Mají k tomu následující důvody¹⁶⁾:

● *Scénář Evropa à la carte* nevyhovuje francouzským zájmům z toho důvodu, že by mohl vyústit ve změnu stávajícího rámce evropských institucí a nakonec i v přeměnu EU v zónu volného obchodu, kterou by nakonec mohla zachvátit bezbřehá globalizace.

● *Scénář dvourychlostní Evropy* podle nich obsahuje riziko technokratického charakteru EU a zesílení vlivu nejruznějších lobby. Uznávají, že by mohl znamenat další institucionální pokrok, ale zároveň se obávají, že by členské státy tzv. tvrdého jádra EU navázaly výsadní ekonomické vztahy s USA na úkor vztahů s ostatními státy EU, což by oslabilo vazby mezi východní a západní částí EU.

● *Scénář vícerychlostní Evropy* považují za nejlepší z toho důvodu, že by v oblasti nazývané ústřední jádro EU udržel integritu na její současné úrovni, a zároveň s tím by v ostatních částech Evropy postupně rozvíjel další formy a podoby integrace. Očekávají od něho větší dlouhodobou homogenitu v ekonomické, politické i bezpečnostní oblasti. Jednou z jeho podob by ostatně mohla být tzv. průkopnická skupina, jejíž vytvoření navrhl prezident Chirac ve svém projevu ve Spolkovém sněmu SRN 27. června 2000. Tento scénář „konfederální Evropy by mohl vytvořit unii národních států a znamenat další pokrok na cestě společné zahraniční a bezpečnostní politiky, která by se konkretizovala nejen uskutečňováním koherentní evropské obrany, tedy rozvíjením kooperačních vztahů s ostatními zeměmi Severoatlantické aliance, ale i nárůstem společných politických akcí mimo Unii“¹⁷⁾.

Závěr

Je pravděpodobné, že po skončení svého předsednictví Francie zesílí důraz na mezivládní rámec EBOP. Ministr obrany Alain Richard vylučuje „jakýkoli nadnárodní rozměr“ EBOP a dodává, že „obraně plánování zůstane plně v kompetenci členských států“¹⁸⁾. Současně s tím bude Francie nadále prosazovat prioritou politického vedení, a to jak při rozhodování o účasti EU ve všech fázích a ve všech aspektech krizového managementu, tak i při rozhodování o principech a strategickém zaměření SZBP. Hlavní institucí politické kontroly EBOP by podle francouzských názorů měla být Evropská rada.

Francie bude nadále usilovat, aby se EBOP naplňovala cestou sestavení několika

katalogů: katalog ozbrojených sil, které EU potřebuje, katalog nároků a požadavků na jejich generické kapacity a katalog generických prostředků. Bude usilovat o to, aby EU byla schopna zvládat krize v Evropě i mimo ni. Nejpřesnější je vyjádření generála Kelche: „Chceme, aby v případě krize byla Evropa schopna analyzovat její prvky, hledat řešení ve všech možných oblastech jednání a aby byla schopna nasazovat své prostředky. Nemusí přitom jít jenom o vojenská řešení“¹⁹⁾. Ústředním nástrojem se má stát sbor rychlé reakce o síle 50 000 až 60 000 vojáků. Dalším důležitým nástrojem by měl být policejní sbor o síle až 5000 policistů a četníků. Francie bude nadále usilovat o to, aby EU byla schopna zasahovat jak v součinnosti s velitelskými strukturami NATO, tak i zcela samostatně. Podle prezidenta Chiraka by „Evropa obrany měla samozřejmě počítat na koordinaci s Aliancí, ale pokud jde o její rozpracování a realizaci, pak musí být nezávislá na velení NATO“²⁰⁾. Dalším jejím cílem bude zdokonalení systému vedení a velení operací, spojovacích, průzkumných a zpravodajských systémů, zvýšení schopnosti strategické přepravy ozbrojených sil a jejich rozvíitelnosti a dlouhodobé udržitelnosti. Prioritou zůstává prohlubování spolupráce evropských zemí při posilování evropské průmyslové základny obrany, přičemž hlavním cílem je čelit konkurenci zbrojního průmyslu Spojených států.

Francie se vyjadřuje i pro zapojování zemí, které ještě nejsou členy EU. Náčelník generálního štábu francouzských ozbrojených sil to vysvětluje slovy, že „obrana Evropy je záležitostí všech Evropanů, ať už jsou, nebo nejsou členy Evropské unie. To, co budujeme, to není ani evropská síla, ani evropská armáda, ale kapacita, kterou bude disponovat Evropská unie“²¹⁾. Pokud jde o vztah ke kandidátským zemím EU, ministr obrany A. Richard jej upřesňuje ve třech rovinách. V první by mělo jít o pravidelná jednání mezi EU a kandidátskými státy, která by mohla probíhat na půdě COPS a EMUE (Vojenský štáb EU). Druhou rovinu by pak mohly představovat konzultace v krizových obdobích a třetí, nejvyšším stupněm by mělo být přímé zapojení kandidátských zemí do vojenských operací a do jejich řízení.²²⁾

¹⁾ Základem francouzského přístupu nadále zůstává společný dopis prezidenta Mitterranda a kancléře Kohla, který podtrhl, že „politická unie by měla zahrnovat skutečnou bezpečnostní politiku, která by časem vedla až ke společné obraně“.

²⁾ Francouzsko-britská deklarace zdůraznila společné rozhodnutí „naplnit závěry Amsterdamské deklarace o SZBP ...což zahrnuje odpovědnost Evropské rady při rozhodování o postupném naplňování společné obranné politiky v rámci SZBP“.

³⁾ Na závěr dvoustranné schůzky v Toulouse prezident Chirac a kancléř Schröder vyhlásili

společné odhodlání obou zemí zesílit spolupráci s cílem sladit své operační potřeby a vytvořit silnou, dynamickou a spolehlivou průmyslovou a technologickou základnu. Shodli se na názoru, že ZEU ztratila svůj „raison d'être“, a potvrdili společný záměr začlenit ji do EU.

⁴⁾ Francouzská diplomacie považovala za úspěch především to, že summit potvrdil odhodlání EU vybavit se takovými kapacitami, které by jí umožňovaly uskutečňovat při nasazení svých ozbrojených sil autonomní akce, a tím „zahájil první etapu na cestě naplňování cílů společné bezpečnostní a zahraniční politiky a postupného definování společné obranné politiky“.

⁵⁾ Baudin Pierre: De la défense de l'Europe à l'Europe de la défense. In.: Défense nationale, 11/2000, s. 46.

⁶⁾ Tamtéž.

⁷⁾ Jospin Lionel: La politique de défense de la France. Défense nationale 12/2000, s. 9.

⁸⁾ Assemblée nationale, Commission de la défense nationale et des forces armées, compte rendu n. 18.

⁹⁾ Blíže viz.: Isnard J.: La France tire les leçons de l'opération „Force alliée“ de 1999. In.: Le Monde, 26.–27. 11. 2000.

¹⁰⁾ Un succes de l'Europe. In.: Le Monde, 24. 11. 2000.

¹¹⁾ Jedná se o důsledek francouzské zvláštnosti vyplývající z toho, s čím nepočítali tvůrci její poslední, páté ústavy. Ta dala velké pravomoci, a to zejména v oblasti zahraniční a bezpečnostní politiky, prezidentu republiky, přičemž se předpokládalo, že oba budou stejné politické orientace, že prezident zvolený v přímých volbách bude sám rozhodovat o tom, koho pověří sestavením vlády po parlamentních volbách. To se však zásadně změnilo již v r. 1988, kdy Francie měla levicového prezidenta a pravicového premiéra. Po volbách v r. 1995 tomu je naopak – pravicový prezident musí spolupracovat s levicovou vládou. Vedle rozdílů v politické orientaci však svou roli hraje také osobní ješitnost.

¹²⁾ V něm představil své řešení otázky, jak skloubit dva základní procesy evropské integrace – prohlubování a rozšiřování. Podle něho nemá jít ani o útek dopředu, ani o rozředění Unie, ale o „lepší koordinaci ekonomických politik, o zesílení obranné a bezpečnostní politiky a účinnější boj proti kriminalitě“.

¹³⁾ Blíže viz: Raphaëlle Bacqué, Pascal Robert-Diard: Six mois de schizophrénie politique pour Jacques Chirac et Lionel Jospin. In: Le Monde, 7. 12. 2000, s. 3.

¹⁴⁾ Tamtéž.

¹⁵⁾ Heisbourg François: Nice: un „Suez“ diplomatique. Le Monde 26. 12. 2000, s. 10.

¹⁶⁾ Blíže viz.: Durantin Jean-François: La mise en oeuvre des coopérations renforcées: quel projet politique pour l'Europe? In: Défense nationale 12/2000, s. 22–31.

¹⁷⁾ Tamtéž s. 31.

¹⁸⁾ Richard A.: L'Europe de la défense. In.: Défense nationale. 1/2001 s. 10.

¹⁹⁾ Jean-Pierre Kelche: Les décisions d'engagement militaire sont du ressort des nations. Le Monde, 9. 12. 2000, s. 3.

²⁰⁾ Zechini Laurent: Les rapports difficiles de la défense européenne et de l'OTAN. In: Le Monde, 12. 2000.

²¹⁾ Jean-Pierre Kelche: Les décisions d'engagement militaire sont du ressort des nations. Le Monde, 9. 12. 2000, s. 3.

²²⁾ Richard Alain: L'Europe de la défense. In: Défense nationale. 1/2001, s. 12.

Europapolitik und Bundesstaatsprinzip. Die „Europafähigkeit“ Deutschlands und seiner Länder im Vergleich mit anderen Föderalstaaten. Hrsg. Rudolf Hrbek. Schriftenreihe des Europäischen Zentrums für Föderalismus-Forschung, Bd. 17. Nomos Verlagsgesellschaft Baden-Baden, 1. Auflage 2000, s. 203, ISBN 3-7890-6541-2.

Předkládaný sborník přináší nové pohledy na evropskou politiku, integraci – tentokrát se zaměřením na problematiku federalismu. Začíná u zkušeností Spolkové republiky Německo a jejích jednotlivých zemí. Německé země patří již k uznávaným činitelům v evropské politice. Vznikají však otázky, zda jejich aktivity a motivace někdy nevnášejí retardující a blokující faktory do integračního procesu, zda nemožují německou integrační politiku prosazovanou spolkovou vládou. Spolkové země chtějí uplatňovat i své zájmy při prosazování integrační politiky.

Autoři chtěli systematicky prostudovat vztahy mezi evropskou politikou a principy spolkového státu. Všimají si i závěru z jednání Evropského centra pro výzkum federalismu (Das Europäische Zentrum für Föderalismus-Forschung) a Státního ministerstva (Staatsministerium) v Bádensku-Württembersku v červenci 1998. Zvláště z něho vybírají konstatování týkající se formování principu spolkového státu v Německu a jeho aktivit v evropské politice, charakteristiky vztahu federace a jejích zemí i jeho odrazu v evropské politice SRN.

Claus-Peter Clostermeyer nastiňuje řadu otázek evropské politiky Německa a jeho zemí v mezinárodním srovnání. Zmiňuje i současnou úlohu národního státu. Ve vztahu k Německu charakterizuje roli principu federace (spolkového státu). Aktualizuje problematiku vztahu dobrého fungování federace a německé integrační politiky v rámci Evropské unie. Na jedné straně uvádí, že Německo je mocným činitelem v Evropské unii, na druhé straně konstatuje, že „moc jeho evropské politiky nevychází z její zvlášť silné zacílenosti a koordinovanosti“¹⁾.

Christian Callies se pak podrobněji věnuje právům německých spolkových zemí na spoluúčast v rámci evropské integrace podle čl. 23 německé ústavy (Grundgesetz) a na zajištění těchto práv na evropské úrovni. Upozorňuje na některé otázky a problémy vyplývající ze zákona o spolupráci federace a zemí při realizaci úkolů souvisejících s evropskou integrací, studuje práva Spolkové rady SRN na spoluúčast v tomto procesu. Rozebírá jednotlivé články ústavy SRN a srovnává rozdílné postoje Spolkového sněmu a Spolkové rady. Seznamuje čtenáře též s povinnostmi orgánů EU, co se týče ohledu na práva zemí na spoluúčast v integrační politice a na ústavní struktury spolkového státu. „Účast zemí jako částí federace na evropské politice přispívá k posunutí v německém federalismu tím, že jsou tyto země ve zmíněné oblasti zapojovány prostřednictvím Spolkové rady, dochází k proměnám ústavně právního postavení tohoto orgánu.“²⁾

Raimund Krämer se zaměřil na zapojování východoněmeckých zemí do Evropské unie. Na příkladu sporu Saska s Evropskou komisí poukazuje na specifické problémy vztahu nově připojených zemí bývalé NDR a Evropské

Evropská politika a federalismus

unie, na význam úspěšné transformace východního Německa pro jeho „poevropštění“. Analyzuje tamější socioekonomickou a historickou konfiguraci i politicko-kulturní aspekty. „Začlenění východního Německa do systému tržního hospodářství a do státoprávního systému SRN bylo na jedné straně spjato s plynulým přenašením institucí, jež vytvářelo relativně stabilní rámcové podmínky pro sociální a politické přeměny. Na druhé straně vedlo k faktickému zhroucení hospodářství v tomto prostoru.“³⁾ Podrobněji autor též popisuje ústavní rámec a institucionální struktury v nových spolkových zemích.

Pokud jde o evropskou politiku těchto zemí, postupuje autor od charakteristiky chápání pojmu *Evropa* k zapojování východoněmeckých zemí do struktur Evropské unie. Upozorňuje následně na to, jak po sjednocení Německa zesílila diferenciace v přístupech k německému federalismu.

Spoluprací i možnými konflikty mezi zeměmi v souvislosti s praxí spoluúčasti zemí na evropské politice SRN z pohledu *Severního Porýní-Vestfálska* se zabývá **Christian Engel**. Analyzuje vnitropolitické změny za poslední tři roky. Soustřeďuje se na výsledky vládní konference k Amsterodamské smlouvě, včetně diskuse o dalších institucionálních reformách, na téma politiky zaměstnanosti a na vše, co souvisí s pojmem „Agenda 2000“. Seznamuje čtenáře s vlastními názory na hlavní směry v postojích jednotlivých německých zemí k otázkám vzájemné spolupráce a evropské politiky, ale i na vlivy vnitropolitické, stranicko-politické – zvláště v předvolebních obdobích.

Michael Mentler pak sleduje obdobnou problematiku z pohledu Bavorska. Do značné míry se shoduje s názledy Ch. Engela. Svě osobitě postřehy shrnul do dvou oblastí: do oblasti materiálních aspektů evropské politiky německých zemí a do oblasti formálních, institucionálních dopadů. Konstatuje, že země neprezentují tzv. „federální témata“ na prvním místě (např. princip subsidiarity a otázky vymezení kompetencí), spíše otázky, co směřují členské země uvnitř Evropské unie, nebo co ústřední vláda a co regiony uvnitř členského státu. Na konkrétních příkladech zdůrazňuje autor dimenze evropské politiky. Ve vztahu k regionální či strukturální politice se často v Evropské unii jedná o milionové nebo miliardové obnosy. „Na způsobu definice určitého kritéria při volbě cílů závisí dopady na zvolený objekt – dopady i na instituce, formy a mechanismy, jejichž prostřednictvím se země účastní evropské politiky.“⁴⁾

Lorenz Menz a **Wilhelm Schönfelder** řeší otázku, zda federalismus posiluje nebo oslabuje německé zájmy v Evropské unii. Ukazují, že na zodpovězení této otázky závisí úspěšnost působení SRN jako celku i jednotlivých ně-

meckých zemí v evropském procesu a kromě toho i základní struktura *Evropského domu*, zda půjde o federativně uspořádanou Evropu, nebo zda se v ní prosadí centralistické tendence. Vysvětlují, že pokud federalismus nemá být zátěží, ale šancí pro evropský vývoj, musí být splněny určité podmínky, musí jít o silný, vitální a konkurenceschopný federalismus, jednotlivé země musejí mít pozitivní vztah k celé federaci.

Co se týče německé zahraniční politiky podle německé ústavy (Grundgesetz), je záležitostí federace. SRN vystupuje v mezinárodních vztazích jako celek. „Vedle toho však samozřejmě v praxi existují neformální zahraničně-politické aktivity zemí, obsahově omezené na oblasti zemských kompetencí, jež neporušují zásadu věrnosti federaci.“⁵⁾ V evropských záležitostech je důležitá spolupráce federace i zemí. Kvalitativně ji ještě zlepšil „článek o Evropě“ č. 23 ústavy SRN. W. Schönfelder uvádí též příklady zásadních názorových rozdílů mezi německými zeměmi a federací při realizaci pravidel účasti na evropské politice, např. u účasti na ministerské úrovni – na radách speciálních ministerstev (životního prostředí apod.).

Franz Greß a **Anita Wochnerová** sledují, jakým způsobem je posilována akceschopnost zemí v procesu evropské integrace prostřednictvím regionálních sítí a uskupení. Všimají si se pět této otázky s proměnami moderní státnosti v Evropě. Na vývoj národního státu působí dynamický rozvoj procesů regionalizace a diferenciace i rozvoj evropské integrace. Bez povšimnutí nemohou zůstat ani procesy globalizace. Diskutována je evropská perspektiva „svazu států“ nebo „spolkového státu“.

F. Greß charakterizuje *rozvoj regionálních sítí* v souvislosti s *institucionální politikou*. V rámci evropských dohod vystupuje nová politická geografie Evropské unie jako „bludiště formálních i neformálních sítí“⁶⁾. Počet případů mezinárodní regionální spolupráce uvnitř Evropské unie i přesahujících její hranice je nepřehledný. Síťová zpracování se setkávají s řadou kritických připomínek. F. Greß konstatuje, že analýza vzájemně působících činitelů v evropské politice vstoupila do stadia empiricko-srovnávacího výzkumu.

A. Wochnerová vychází z konkrétní situace Bádenska-Württemberska, hodnotí jeho přeshraniční spolupráci na horním Rýnu a na Bodamském jezeře, seznamuje s evropskou politikou této země. Blíže se pak věnuje pojmu „Evropa regionů“ z hlediska posilování evropské integrace prostřednictvím regionálních sítí a koalic. Představuje jejich typologii, člení je na tři oblasti podle přeshraniční spolupráce, meziregionální spolupráce a institucionální spolupráce.⁷⁾ Mezi cíli regionálních sítí zdůrazňuje řešení společných problémů, podporu

myšlenky regionalismu, politické zmapování zájmů regionů na úrovni Evropské unie a lobbování proti evropským institucím. A. Wochnerová zachycuje též hlavní vývojové tendence regionální spolupráce, její sílící právní zakotvení, vytváření spektra možností řešení regionálních záležitostí i mobilizaci občanů a zařízení i podniků v regionech pro evropskou spolupráci.

Helmut Schreiner zkoumá zpětné působení Evropské unie na Rakousko a postavení rakouských zemí. Vyzdvihuje úlohu těchto jednotlivých rakouských zemí v rakouské integrační politice a v této souvislosti hodnotí federativní uspořádání státu. V souvislosti s postupující evropskou integrací sleduje slábnutí hraniční uzamčenosti národního státu a značnou pozornost věnuje otázkám reformy federace, funkčnosti Spolkové rady.

Postavení rakouských zemí, tentokrát v institucionální síti, je obsahem stati **Klemense H. Fischera**. Postupně v ní analyzuje právní rámec evropské integrace rakouských zemí, ústavní vazby mezi federací a zeměmi i část rakouské ústavy, věnovanou Evropské unii. „Na rozdíl od právního rámce evropské integrace rakouských zemí není možno faktický rámec zachytit vyčerpávajícím způsobem. Tento faktický rámec integrace zemí může být popsán jen s pomocí jeho důkladného výkladu a osvětlení na základě příkladů.“⁸⁾

Frank Delmartino si všímá postavení Belgie v Evropské unii, práva regionů na spoluúčast v evropské politice a národní soudržnosti. Sleduje, jak se Belgie v období let 1968–1993 vyvíjela z decentralizovaného jednotného státu v plnohodnotný federativní stát. „Na rozdíl od jiných evropských zemí, jež rovněž přešly k regionalizaci (Francie, Itálie a Španělsko), rozhodla se Belgie pro konstituční reformu, která v základech změnila státní strukturu.“⁹⁾ Autor charakterizuje mezinárodní kompetence belgických regionů i jejich iniciativy pro podporu evropské integrace.

Joseph Maraite a Leonhard Neycken se v samostatné stati věnují německojazyčnému společenství v Belgii. Vracejí se ke státní reformě z roku 1989, po níž je Belgie spolkovým státem se třemi jazykovými a kulturními společenstvími. Podrobněji seznamují se specifícností německojazyčného společenství, s jeho historií i vazbami na celkový vnitropolitický vývoj státu.

Švýcarsko jako model federativní státnosti je předmětem zájmu stati **Hanse Martina Tschudihho a Dietera Freiburghausa**. H. M. Tschudi srovnává příčiny vzniku i dějiny švýcarského a evropského federalismu a analyzuje hlavní prvky a mechanismy švýcarského federalismu. D. Freiburghaus nastiňuje některé z podstatných prvků švýcarského federalismu. Studuje otázky spojené s ústavou, národním státem, se spolkovým státem a jeho složením i s rozdělením úkolů mezi federaci a členské státy.

Zajímavý pohled na evropskou politiku jednoho z dosud nejvíce centralizovaných států – Spojeného království – přináší stať **Charlie Jefferyho**. Osvětluje devoluční proces v souvislosti s britskou ústavní doktrínou. Více podobností nalézá u španělských autonomních společenství než u německých zemí. Důkladně rozebírá evropskou politiku Spojeného králov-

ství, její odraz v britské vnitřní politice i vliv na britské ústavní zřízení.

Thomas Stumm pak zkoumá proces regionalizace a europeizace decentralizované politiky ve Francii. Bilancuje etapy decentralizační reformy od roku 1981 do roku 1995. Upozorňuje na výrazný rys nyní silněji decentralizované státní činnosti – na „horizontální a vertikální spolupráci mezi všemi správními úrovněmi“¹⁰⁾. Ve vztahu k evropské integraci a k jejímu vlivu na oblastní instituce a organizace ve Francii ukazuje význam rostoucího počtu evropských právních aktů s regionální či místní platností – týkajících se regionů a konkrétních oblastí.

Z politickoekonomických perspektiv se nad budoucností spolkového státu obecně a v dynamice evropské integrace zamýšlejí **Roland Sturm a Heinz Grosseckttler**. R. Sturm píše, že „budoucnost spolkového státu jako organizační formy státnosti v Evropské unii bude jen tehdy nejistá, když přetrvá současný trend ve znamenité evropské integrace nepovažovat problémy demokratické legitimacy rozhodování a účasti občanů v politickém dění za tak naléhavé a spoléhat místo toho buď na alternativy, jako jsou léčivé síly trhu, nebo jistý politický okultismus. Příklon k *Evropě občanů* by měl být spjat s příkláněním k demokratickým legitimovaným institucím jako jádru a prostředku politického procesu utváření konsenzu.“¹¹⁾

H. Grosseckttler si klade konkrétní otázku spojené s budoucností německého spolkového státu, všímá si vývoje v oblasti světového trhu, ekonomického dopadu zavádění „eura“ a rozšiřování EU na východ a v této souvislosti i úkolů místních organizací. Vysvětluje nezbytnost některých změn – v pracovní oblasti, v právním postavení zemských správ, v ústavě, která se dosud zaměřovala převážně na zajišťování politické kulturní svobody a nyní by měla brát ohled i na požadavky hospodářského systému.

Celá publikace je nejen dalším hodnotným příspěvkem ke studiu evropské integrace, ale zároveň z mnoha perspektiv přibližuje problematiku federativního státu a federalismu v Evropě. Zkoumá ji na příkladech konkrétních států (Rakousko, Německo, Švýcarsko, Belgie, Francie a Spojené království) i na obecně evropské úrovni. Jednotlivé příspěvky tlumočí výsledky vědeckého výzkumu příslušných autorů a některé jsou doplněny i seznamem literatury nebo dokumentační přílohou.

¹⁾ Viz: Europapolitik und Bundesstaatsprinzip. Die „Europafähigkeit“ Deutschlands und seiner Länder im Vergleich mit anderen Föderalstaaten. Hrsg. Rudolf Hrbek. Schriftenreihe des Europäischen Zentrums für Föderalismus-Forschung, Bd.17. Nomos Verlagsgesellschaft Baden-Baden, 1. Auflage 2000, s. 9.

²⁾ Viz: tamtéž, s. 26.

³⁾ Viz: tamtéž, s. 28.

⁴⁾ Viz: tamtéž, s. 63.

⁵⁾ Viz: tamtéž, s. 75.

⁶⁾ Viz: tamtéž, s. 86.

⁷⁾ Viz: tamtéž, s. 91.

⁸⁾ Viz: tamtéž, s. 134.

⁹⁾ Viz: tamtéž, s. 143.

¹⁰⁾ Viz: tamtéž, s. 187.

¹¹⁾ Viz: tamtéž, s. 196.

Mallet, V., *The Trouble with Tigers. The Rise and Fall of South-East Asia*, HarperCollins Pubs., London 1999, 332 s.

O asijských „tygrech“ toho již bylo nemálo napsáno. Nicméně recenzovanou publikaci z knihovny ÚMV lze skutečně doporučit hned z několika důvodů. I když ji autor omezil „jen“ na jihovýchodní Asii (JVA), šifka probírané problematiky a nemálo závěrů má širší, celokontinentální platnost a dá se vztáhnout též na další, mimoasijské „tygry“. A je nesporné, že desítky zemí tohoto asijského regionu představuje velmi reprezentativní soubor rozvojového světa, neboť v nich proběhl výrazný pokus o urychlení ekonomického růstu i celkového rozvoje.

Kniha se netýká jen ekonomických procesů, nýbrž podává široký obraz prakticky všech základních problémů zemí JVA, které v té či oné míře zažily nejdříve asijský „ekonomický záraz“, aby pak nečekaně upadly do „asijské (finanční) krize“, z níž se nyní obtížně dostávají. A právě zde je jedno z pozitiv recenzované publikace: široký záběr problémů daných společností, jež právě ona krize zvýraznila.

Autor – syn britského diplomata – po studiích v Oxfordu prakticky neustále pobýval v Asii (nejen jihovýchodní) jako dopisovatel; zejména pracoval pro prestižní Financial Times. Získal tak rozsáhlé zkušenosti (i z rozhovorů s asijskými činiteli) a spojil své odborné znalosti s obratností žurnalisty čtivě a poutavě podat složité problémy tanních zemí. Kniha i přes svůj značný rozsah se dá nejen studovat, ale také číst. Autor neodrazuje čtenáře spoustou tabulek, i když v textu poskytuje dostatek základních a zajímavých údajů. Toto je velké umění autora: podat obtížné věci zajímavě.

V. Mallet nejdříve v šesti kapitolách probírá základní problémy regionu, jak je akcentovala „asijská krize“. V první se věnuje otázce „asijských hodnot“, resp. „asijského zárazu“. Odmitá tento pojem jako něco specificky asijského či zcela mimořádného a řadí jej k jiným průmyslovým revolucím, přičemž tu asijskou mají odlišovat od předchozích jiné globální podmínky (s. 287–8). Celkově však nedávne ekonomické a další výsledky JVA (i Asie obecně) uznává. Podobně u jiné „asijské“ hodnoty – velkému respektu vůči rodině – ukazuje, že není asijským specifíkem, nýbrž že spíše odráží preindustriální a neurbanizovanou společnost, která se nutně mění již i v JVA (s. 117). Ukazuje také, že obyvatelé jihovýchodní Asie se na výsledcích tohoto „zárazu“ podíleli velmi nerovnoměrně a propast mezi bohatými a chudými se rozvířala. Druhou kapitolu zaměřil na problematiku demokracie a procesů demokratické zřetelivosti v této části světa. Třetí kapitola je věnována sociálním převratům v 90. letech, jež se projeví právě v důsledku rychlého ekonomického rozvoje JVA; jmenovitě uvádí sex, drogy a náboženství (tj. zvýšení religiozity, i když by bylo lépe říci: politického vlivu náboženství). Pod poněkud ne zcela jasným názvem čtvrté kapitoly „Den loupeživých baronů“ se skrývá líčení vrcholného období ekonomického „zárazu“ a jeho konce, kdy se stal „mýtem.“ Autor vidí příčiny krize především ve vnitřní situaci příslušných zemí a jen okrajově uvádí vnější faktory. Z těch naopak vyzdvihuje především ty pozitivnější. Měl dosti příležitostí

Ivona Řezanková

„Tygři“ tentokrát z jihovýchodní Asie

ukazovat negativní rysy ještě převážně tradičních ekonomik a společností, které se dostaly do nevládnutelné krizové situace. Značně kritickým přístupem (i zřejmě podtitulem knihy „Vzestup a pád JVA“) si nemohl získat sympatie v Asii; recenze této knihy ve Far Eastern Economic Review byla kritická a autorův přístup byl charakterizován jako vyloženě západní. Pátá kapitola je značně ořezaným obrazem katastrofálního stavu životního prostředí v JVA, k němuž ekonomický „záraz“ v nemalé míře přispěl. Má výstižný název „Příroda na ústupu“. Ačkoli tyto základní obtíže současné JVA nejsou neznámé, přece jen sugestivní (i když realistické) autorovo vyličení i některých detailů (např. jaký vliv mají dopravní zácpy v Bangkoku na život školáků) dovede čtenářem otrávit. Poslední probírané téma se týká zahraničněpolitických otázek zemí JVA, sdružení ASEAN (jeho výsledky jsou podány opět značně kriticky) i postojů velmocí k regionu. Sedmá kapitola knihy je koncipována odlišně: podle jednotlivých zemí JVA a podává hlavně základní rysy jejich novějšího vývoje. Je pochopitelné, že ani dobrý žurnalista se v těchto pasážích nevyhne určitému opakování. Kniha má rozsáhlý poznámkový aparát (i když se jedná především o odkazy) a seznam další literatury.

Autorův výrazně kritický přístup mohl vyvolat nespokojenost některých asijských čtenářů i odborníků, ale přece jen nelze o něm říci, že by zcela dával za pravdu některým západním, často méně odborným a útočnějším hlásům. Nadto lze s ním souhlasit, když nepřijímá přílišné (a nereálné) akcentování „asijských“ specifik; obrovská Asie sotva je může mít společné. Mallet vychází z historického vývoje světa jako celku, ekonomik, společností a jednotlivých problémů konkrétně. Vidí, že mnohé nynější obtíže zemí JVA jsou obdobné, jako měly dnešní vyspělé státy v počátcích své průmyslové revoluce, že v Anglii první poloviny 19. století byly dětská práce, úmrtnost i školní docházka na prakticky stejné úrovni jako v dnešní JVA, či ještě horší. A historický přístup neodkládá ani u takových otázek, jako jsou demokracie, lidská práva ap. Nebere je jako neměnné „duchy vznášející se nad vodami“, nýbrž uvádí je v souvislosti se stavem vývoje daných společností. Takový přístup nebývá u mnoha západních autorů obvyklý. Přitom ale jasně dává najevo, že je důsledným stoupencem lidských i občanských práv, a ostře kritizuje představitele autoritativních režimů JVA. Neopomněl též poukázat na pokrytectví Západu při často oblíbeném kázání jeho představitelů o svobodném obchodu a ukazuje, že Anglie, ani Spojené státy při budování své ekonomické základny tento princip naprosto nedodržovaly a začaly jej zdůrazňovat až tehdy, kdy jejich již silným ekonomikám prospíval. Autor tedy správně klade velký důraz na vývojový proces

a jeho tempa, přičemž vychvalované rekordní ukazatele ekonomického „zárazu“ v JVA považuje za příliš vysoké. Zakrývaly podle něj mnohé nedostatky tamních ekonomik (zejména jejich infrastruktury), a především stále ještě tradiční aspekty jejich společností, které nestačily rychlosti přeměn. A za krize pak urychlily ná-

stup sociálních i politických problémů a dále je prohloubily. Závěr tvrdí, ale realistický: příliš přeskakovat historické etapy se nevyplácí. Proto pro další vývoj JVA vidí autor potřebu nových vůdců i idejí, protože ten bude složitější než dosavadní dohánění vyspělých zemí často pomocí importovaných idejí i technologie. Závěr knihy má pak výstižný název: „Polodokončená revoluce“.

Kniha poskytuje dostatek látky k zamyšlení nad řadou i globálních problémů, a to je podstatné. Zároveň je přece jen nutno říci, že mezi převážně kritickým přístupem k zemím JVA a pochopením pro jejich obrovské problémy (země Indočíny s nimi teprve začínají zápasit) je přece jen určitá nerovnováha.

Jindřich Kovář

Statistický pohled na Afriku

Dieter Nohlen, Michael Krennerich, Bernhard Thibaut. „Elections in Africa“ A Data Handbook. Oxford University Press, Oxford and New York 2000. 984 stran, cena 80,- liber šterlinků.

Statistika nebyla v Africe hýčkaným vědním ani technickým oborem a i nadále představuje v mnoha tamních zemích údaje s mnoha mezerami. Proto je nadmíru užitečné vydání rozsáhlé příručky, jež byla publikována ve Velké Británii a zabývá se daty, jež vyplynula z afrických voleb v uplynulých padesáti letech. Volby totiž, zvláště v postkoloniální Africe, mohly aspoň částečně poskytnout soustavnější informace o africké společnosti dneška. Příručka pod názvem „Elections in Africa“ shrnuje volební údaje z období od roku 1950 do roku 1998 z 53 zemí kontinentu, a to nejen z černé Afriky, ale i z Maghrebu a Egypta.

Autoři prozkoumali údaje z 18 voleb do ústavodárných shromáždění, 186 prezidentských a 311 parlamentních voleb, jakož i ze 115 referendum. Sbírání tohoto materiálu bylo ovšem velmi obtížné. Oficiální instituce měly o těchto volbách často velmi neúplné nebo dokonce i nulové informace. Navíc se v mnoha z nich objevovaly nesrovnalosti. V některých zemích například vůbec nesouhlasily údaje národního statistického úřadu s údaji ministerstva vnitra. A ne vždy mohly být tyto nesrovnalosti rektifikovány citáty z novin, publikací a informací nevládních organizací, nebo vlastních rešerší.

Přesto příručka poskytuje až obdivuhodné množství informací o ústavách, volebních systémech i volebních výsledcích. Je přitom sestavena tak, aby ulehčila přístup i komparativní pohled. U každé země je krátký historický nástin, přehled o bývalých volebních zákonech i o aktuálním volebním zákoně, jakož i komentář ke statistikám, jež jsou přece jen k dispozici, doplněný tabulkami.

Charakter, politická funkce a frekvence voleb se u jednotlivých zemí značně liší. Společné bylo všem africkým státům jen jedno: V začátcích své nezávislosti neměly téměř žádné

zkušenosti s všeobecnými, svobodnými a tajnými volbami. Evropská kolonialistická vláda dlouhá léta zcela autoritářsky, velmi často represivně a až do konce se snažili manipulovat podle vlastního zájmu volební procesy zaváděné postupně po druhé světové válce.

Když skončila doba koloniální, dominovala v Africe od Alžírska po Zambesí specifická ústavní skutečnost: systém jediné strany. Příležitostně pokusy zavést uvnitř tohoto systému demokratické struktury – jako v Tanzanii – byly mírně řečeno nicotné. Většina států zavedla přímé prezidentské volby, přičemž na volební listině bylo uvedeno zpravidla jméno jediné osoby, a to úřadujícího šéfa státu. Takzvané semikomparativní volby, při nichž voliči mohli vybírat mezi několika kandidáty schválenými státní stranou, plnily v autoritářských režimech důležitou funkci pro zachování systému: nabídky příležitosti ke kontrolované účasti a výměně elit. Takové volby sloužily příležitostně také jako způsob varování a umožňovaly vládnoucím cíleně usměrňovat nespokojenost obyvatel.

Demokratický vítr změn vedl po roce 1989 v mnoha afrických státech k formálnímu zavedení systému více stran a pluralistickým volbám. Samozřejmě ne všechny volby, které se od té doby konaly, lze nazvat „svobodnými“ a nezaujatými. Mnohde staří vládcí nadále manipulují: voliči jsou zastrahováni před volebními urnami, určité sociální skupiny jsou volebními systémy poškozovány, v den voleb chybějí volební lístky atd. Mezinárodní pozorovatelé jsou proto v této souvislosti nanejvýš žádoucí.

Bylo by ovšem naivní předpokládat, že pouhé zavedení a prosazení všeobecného a svobodného volebního práva automaticky vytvoří civilní občanskou společnost. Průběh a výsledky voleb jsou však důležitým indikátorem procesu demokratizace v Africe. Příručka, o níž píšeme, je proto výtečným materiálem pro naléhavě nezbytné empirické analýzy a srovnávací studie.

Bořek Homola

„Důsledky vstupu České republiky do Evropské unie“

Ivana Witzová: Důsledky vstupu České republiky do Evropské unie. Vydal Ústav mezinárodních vztahů pro Institut pro evropskou politiku a ekonomiku za podpory Nadace Konrada Adenauera. Praha 2000, 83 s. ISBN 80-85864-89-4.

Předložená práce pojednává na rozsahu 83 stran téma období příprav na vstup do EU a období po vstupu. Záměrně se nevěnuje přípravám na rozšíření na straně EU, nýbrž tematizuje situaci z české perspektivy. Autorka se pokouší ve dvou hlavních oddílech charakterizovat nejprve důsledky přistupování České republiky k EU a dále odhadnutelné důsledky samotného členství ČR v EU v krátkodobém i dlouhodobém horizontu. V prvním oddíle, věnovaném důsledkům přistupování, je pojednán asociační vztah mezi ČR a EU a aktuální stav českých vyjednávání o podmínkách vstupu do EU. První oddíl lze charakterizovat jako velmi informativní a (snad záměrně) deskriptivní. Týká se to zejména strategie rozšiřování, asociační dohody mezi integračním seskupením a ČR, jakož i negociačního procesu. Autorka správně upozorňuje na skutečnost, že státní suverenity ČR (která je ostatně do značné míry fiktivním pojmem) je omezena již v předvstupním období samotnou skutečností geografické blízkosti silného integračního seskupení a nutností plnit kritéria pro pozdější vstup (jednostranně stanovená Evropskou unií a každoročně hodnocená Evropskou komisí). Je proto zcela na místě zabírat se důsledky plynoucími z charakteru a hlavních komponent asociačního procesu, jakož i procesu vyjednávání, tj. náklady a výnosy předvstupního období.

Samotné důsledky přistoupení tematizované ve druhém oddíle jsou jen velmi těžko přesně předvídatelné, z čehož vyplývá nutná obecnost četných pasáží textu. Autorka věnuje pozornost třem rovi-

nám, ve kterých lze předpokládat při vstupu do EU dalekosáhlé konsekvence pro ČR: rovině politické, právní a ekonomické. Pro charakteristiku politických důsledků vstupu si autorka zvolila členění politiky do tří teoretických dimenzí (polity, politics, policy), které vhodným způsobem odpovídá očekávaným důsledkům vstupu v aspektech procesualních, institucionálních a obsahových. Dimenze polity představuje institucionální složku politiky, ve smyslu jejího prostoru a struktury. Lze konstatovat, že vstupem do EU se prostor polity rozšíří, protože se delegovaní zástupci státní moci, ale též občané budou moci podílet na rozhodovacím procesu EU. Delegace pravomocí na instituce EU bude na druhé straně znamenat změny ústavy ve směru jejího otevření pro přijímání komunitárního práva.

Dimenze politics představuje procesualní rovinu politiky. Pozice ČR bude po vstupu do EU v systému mezinárodních vztahů posílena tím, že se české zájmy budou silněji promítat do vývoje v Evropě i ve světě. Vstup do EU si vyžaduje ujasnění pozic politických stran vůči evropské integraci. Význam tohoto tématu v programické a volebních taktikách celkově vzroste. Posílí se taktéž pozice různorodých aktérů na nadnárodní úrovni, zejména zájmových skupin (např. ekologové, spotřebitelé, profesní organizace ad.).

Dimenze policy představuje obsahovou stránku politiky. U některých oblastí státní politiky dojde k výlučnému přesunu z instance národní na nadnárodní (jde o první pilíř EU – např. společná zemědělská, dopravní a vnější obchodní politika). V těch oblastech, které Smlouva o EU upravuje mezivládně (jde zhruba o druhý a třetí pilíř), si ČR své výlučné pravomoci prozatím zachová. Podle míry přenosu národních kompetencí na nadnárodní úroveň a míry spolupodílení se na rozhodování orgánů EU lze rozlišit politiky s výlučnými pravo-

mocemi Společenství (s. 45), politiky vykonávané společně (s. 47) a konečně politiky upravené mezivládní spoluprací (s. 48).

Velmi dobrá úroveň pojednání o právních důsledcích vstupu není na úkor srozumitelnosti širšímu publiku potenciálních zájemců o předkládanou práci, což je nutno výsoce vyzdvihnout. Ústředním tématem jsou v této části práce důsledky implementace evropského práva do českého systému právních norem. Autorka se věnuje aspektům nadřazenosti a přímého účinku evropského práva ve vztahu k národní legislativě. Za nejdůležitější důsledek českého vstupu do EU v právní oblasti je zde označováno rozšíření práv individuálních právnických a fyzických osob, jakož i fenomén právní jistoty, která přinese stabilitu jak legislativnímu, tak podnikatelskému prostředí. Právní jistota nejen posiluje ochranu věřitelů, akcionářů, duševního vlastnictví apod., ale přitahuje do země zahraniční kapitál.

Část věnovaná ekonomickým důsledkům vstupu, členěná na makro- a mikroúroveň, by mohla být i přes nezbytně nízkou míru konkrétnosti zajímavá pro české podnikatelské subjekty. Autorka přináší mimo jiné přehlednou tabulku příležitostí a hrozeb pro podnikatelský sektor, vyplývajících z členství v EU (s. 67). V samém závěru publikace se poukazuje na skutečnost, že „zatímco většinu právních a politických výhod bude možné čerpat už v krátkodobém až střednědobém horizontu, bude ekonomika [...] oblastí, kde se pozitivní vliv členství projeví až v delším časovém období“ (cit. dílo s. 75).

Předložená práce přispívá k rozvinutí hlouběji informované debaty o pravděpodobných nákladech a výnosech českého členství v EU. Je třeba poznamenat, že tato diskuse zatím v České republice (na rozdíl např. od Maďarska) v odborné veřejnosti neproběhla. Lze doufat, že publikace vzniklá na základě autorčiny diplomové práce může najít své čtenáře mezi studenty vysokých škol, jakož i u širší zainteresované veřejnosti, neboť poskytuje relativně kompaktní přehled o procesu přistoupení. Vzhledem k tomu, že se zejména pasáže věnované negociačnímu procesu v první části práce vyznačují nezbytnou časovostí (je zde zachycen vývoj vyjednávání do konce roku 1999), bylo by vhodné co nejdříve využít aktualnosti výsoce informativního obsahu publikace.

Kristina Larischová

AUTOŘI TOHOTO ČÍSLA

Aleš Borovička, nar. 1953; autor článku je policista s více než 22letou praxí v kriminální policii a dříve i ve vyšetřování. V současné době působí jako zástupce vedoucího oddělení zabývajícího se potravním obchodem s kokainem na Policii České republiky národní protidrogové centrále služby kriminální policie. (str. 10)

Doc. Ing. Eva Cihelková, CSc., nar. 1952; vystudovala Vysokou školu ekonomickou v Praze; absolvovala několik studijních pobytů v zahraničí; dlouhodobě působí na VŠE, Fakultě mezinárodních vztahů; je vedoucí katedry světové ekonomiky a ředitelkou Centra evropských studií; přednáší světovou ekonomiku, komparativní ekonomiku a kursy zaměřené na vnější ekonomické vztahy Evropské unie; zastává funkci místopředsedkyně ČAES. (str. 14)

PhDr. Jan Eichler, CSc., nar. 1952; po absolvování Vojenské akademie (1970–75) pracoval na MNO, v l. 1979–82 působil na čs. velvyslanectví v Paříži, v r. 1990 publikoval knihu Francouzská armáda od de Gaulle k Mitterrandovi; zabývá se problematikou Francie, vědecký pracovník Ústavu mezinárodních vztahů. (str. 30)

Ivo Gombala, nar. 1973; vystudoval obor mezinárodní obchod na Fakultě mezinárodních vztahů VŠE, v současné době externí postgraduální doktorandské studium tamtéž, obor Mezinárodní hospodářské vztahy. Zabývá se problematikou ekonomické integrace Latinské Ameriky a Karibiku a nyní působí na SM při EK v Bruselu. (str. 23)

Mgr. Bořek Homola, nar. 1924; publicista, absolvoval fakultu žurnalistiky UK. Pracoval v ČTK a předních pražských denících, byl zahraničním zpravodajem na Dálném východě, v arabských zemích a v Africe. Dvacet let, kdy nesměl do zahraničí, se věnoval politické ekonomice evropských a rozvojových zemí – publikoval pod pseudonymy; po r. 1989 vedoucím zahraniční rubriky Hospodářských novin. (str. 35)

Jindřich Kovář, CSc., nar. 1935, prom. historik, od r. 1963 pracuje v ÚMV – zabývá se problematikou rozvojových zemí (Asie a otázky bezpečnosti). (str. 34)

Ing. Kristina Larischová, nar. 1971; zástupkyně ředitele ÚMV, absolventka VŠE, Fakulta mezinárodních vztahů; od r. 1994 vědecká pracovníce ÚMV, specializuje se na problematiku Německa. (str. 36)

Doc. PhDr. Vladimír Nálevka, CSc., nar. 1941; přednáší světové dějiny 20. století na FF UK a FSV UK. Specializuje se na

politické dějiny španělsky mluvících zemí a na mezinárodní vztahy po druhé světové válce. Je autorem řady knih, mj. „Fidel Castro. Podzim diktátora“ (1997), „Kapitoly z dějin studené války“ (1997), „Světová politika ve 20. století.“ I. II. (2000). (str. 4)

Prof. dr. Josef Opatrný, nar. 1945; v roce 1968 absolvoval FF UK (dějepis-čeština), nyní je vedoucím Střediska iberoamerických studií FF UK, zabývá se zejména dějinami Latinské Ameriky v 19. století, vztahy Latinské Ameriky a Spojených států a obrazem amerického kontinentu v české společnosti. (str. 17)

JUDr. Harald Scheu, nar. 1969 v Rakousku, vystudoval práva a slavistiku v Salzburku a v Praze. V současné době je odborným pracovníkem Právnické fakulty UK v Praze. Zabývá se ochranou národnostních menšin a problémy nových států po rozpadu Sovětského svazu. (str. 28)

PhDr. Vít Urban, nar. 1943; hispanista, novinář a překladatel. Vystudoval španělštinu a historii na FFUK. Překládá španělskou a latinskoamerickou beletrii. Napsal řadu doslovů, článků a studií s iberoamerickou tematikou. Pracuje ve španělské redakci Zahraničního vysílání Českého rozhlasu. (str. 8)